

VIGILIA



1 9 7 5
december

FERENCZY BÉNI MUNKÁJA
(Vattay Elemér reprodukciója)

12

GYÜRKI LÁSZLO	Az ősegyház hite és élete — — — — —	793
BLANCKENSTEIN MIKLÓS	Az ősegyház közösségéről — — — — —	799
SZANTÓ KONRÁD	Hatalmi ideológia az egyház életében — — — — —	807
NYÍRI TAMÁS	Az egyház és a jövő — — — — —	812
FÁY FERENC	Versei — — — — —	821
TEILHARD DE CHARDIN	Világmindenségem (fordította <i>Rezek Román</i>) — — — — —	823
VASADI PÉTER	Csak azután (vers) — — — — —	830
HÉVIZY KLÁRA	Elnézést, Öreg pár, Megint (versek) — — — — —	852, 859
RÓNAY GYÖRGY	Polyák Ferenc (vers) — — — — —	855
TÓTH SÁNDOR	Polyák Ferenc — — — — —	856
KÉPEK	<i>Till Aran</i> Betlehemje a 793., <i>Borsowszky Jolán</i> grafikája a 806., <i>Borsos Miklós</i> munkája a 832. oldalon. A műmellékleten, a 862. oldalon és a hátsó II. borítón <i>Polyák Ferenc</i> műveinek reprodukciói.	

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

Miért vagyok—nem vagyok kereszt(tyén)tény? Válaszolnak: Bády Ferenc, Bellér Béla, ifj. Damjanovics Pál, Dienes Valéria, Fabiny Tibor, Faragó Vilmos, Farkas Ferenc, Féja Géza, Gera Zoltán, Keresztury Dezső, Kolozsvári Grandpierre Emil, Kovács Margit, Latinovics Zoltán, Mándy Iván, Molnár Antal, Passuth László, Pernye András, Szentkuthy Miklós, Toldalagi Pál, Tompa Ferenc, Tordai Zádor, Török István, Turay Alfréd, Vályi Nagy Ervin (H. B.) — — — — — 831

NAPLÓ

Félegyházy József: Búcsú Réthly Antaltól — 853; *Siki Géza*: A tér visszahívása (Tóth Judit verseskötete) — 857; T. T.: *Till Aran* szobrai Válon — 858; D. I.: Az esztergomi Keresztény Múzeum jubiláris kiállítása — 860; R. L.: Régi udvarok zenéje — 861; Tájékoztató — 855. és a hátsó I. borítón; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 863.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

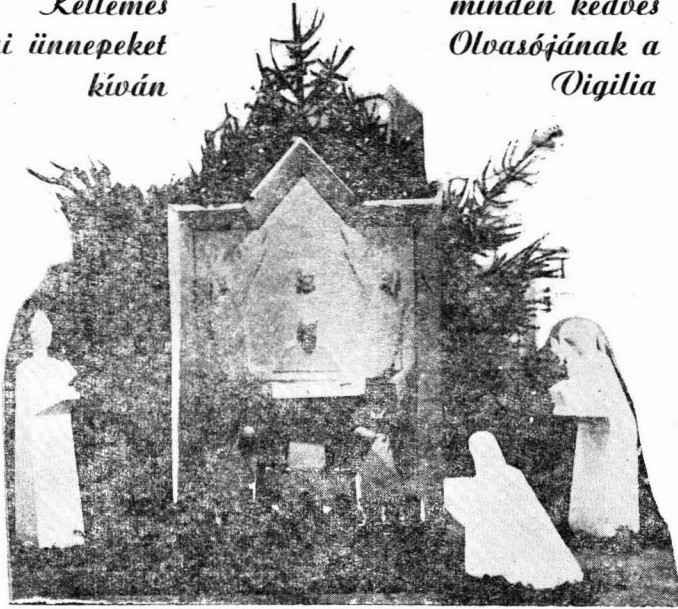
Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk száma száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Kőkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11,80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1050 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12.— Ft. Előfizetés: egy évre: 140.— Ft, félévre: 70.— Ft, negyedévre: 35.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

*Kellemes
karácsonyi ünnepeket
kíván*

*minden kedves
Olvasójának a
Vigília*



Till Aran: Betlehem

GYÜRKI LÁSZLÓ

AZ ŐSEGYHÁZ HITE ÉS ÉLETE

Ez a tanulmány elsősorban az Apostolok Cselekedete alapján készült, amely az ősegyházzal kapcsolatban az egyik legfontosabb forrás. Ezenkívül sok adatot nyújtanak még Szent Pál apostol levelei és a többi újszövetségi levél is.

Szent Lukács az Apostolok Cselekedeteiben elsősorban nem erről a témáról ír, s nem ezt a szempontot tartja szem előtt. Nehézséget jelent továbbá az is, hogy bizonyos fejlődés van az ősegyház kezdeti ideje és Szent Lukács kora között. Azután különbséget kell tenni az arámul beszélő zsidó-keresztény, és a görögül beszélő pogány eredetű közösségek között is. A határokat és az elkerülhetetlen bizonytalanságokat tudomásul kell venni, amikor az ősegyházról beszélünk. Megvizsgáljuk majd az Apostolok Cselekedeteiben található missziós beszédeket. A könyv szerzője, Szent Lukács, ezeket a beszédeket a régi séma szerint alkotta meg, régies kifejezésekkel, ami még a palesztinai igehirdetés ősi formájához tartozik.

I. Az ősegyház a hívők közössége

Kiindulás és a hit fejlődése. Az ősegyház hite — bármennyire is új — mégsem jelent szakítást a zsidó vallással, mert az gyökerében továbbra is megmarad nála. Ez elsősorban azt jelenti, hogy alapjában szigorú monoteizmusról van szó. A zsidó vallásból megtért hívek számára is az Ószövetség élő Istenéről van szó. Péter apostol, István diakónus és Pál apostol zsinagógai beszédeiben mindig megtaláljuk a hivatkozást az Ószövetség Istenére, aki az atyák Istene. Beszédjeikben mindig ez a kiindulópont, s ebből a keresztény hit sem enged. Ezért a pogányoknak először el kell fordulni a bálványoktól, hogy az élő és igaz Istennek szolgálhassanak (1Tim 1,9). Ez domborodik ki Pál apostol beszédeiben, amelyeket Láztrában, vagy Athénben mondott pogány hallgatóság előtt: „...a bálványoktól térjete meg az élő Istenhez” (ApCsel 14,15; 17,22—31).

Isten feltámasztotta Jézust (ApCsel 2,24). Hogyan jutottak el az egyistenhitből a Krisztusban való hithez? Ez a hit a születő kereszténység jellegzetes ismertető jegye, amely Jézus föltámasztására épül. A Tizenkettő és az első tanítványok számára ez megélt tapasztalat volt, ami a döntő világosságot hozta meg számukra. Az evangéliumi történetek Jézusát — akit ők galileai működésétől fogva követtek, akinek tanítását hallgatták, csodatetteit látták, akit láttak Jeruzsálemben meghalni a kereszten — Isten föltámasztotta. Ők ezt biztosan tudják, mert látták őt feltámasztása után, beszéltek és ettek vele. Isten felmagasztalta a názáreti Jézust, jobbára ültette a mennyben, Krisztussá és úrrá tette. A feltámadt Jézus megdicsősüléséből a Tizenkettő és az első tanítványok fölismernek egy más valóságban működő megnyilatkozást: a Szentlélek működését. Láthatjuk ezt elsősorban a pünkösdi elbeszélésében (ApCsel 2,1—13). De más elbeszélések is tudósítanak arról, hogy miképpen jelenik meg a Szentlélek működése az egyházban és annak tagjaiban, mint a messiási idők kezdetének jele és a feltámadt Krisztus ajándéka. A kezdeti hitben minden annak a meggyőződésnek van alárendelve, hogy a végső idők elértek, az üdvösség már jelen van és beteljesedett. Ez a hit szoros kapcsolatban van a Jézusban való hittel. Jézus messiási mivolta haláláig el volt rejtve. Ettől kezdve azonban már lehet hirdetni. A Messiás eljövetele a zsidók számára a remény tárgya volt, a keresztényeknek viszont a hit tárgya: Jézusban beteljesedtek az Írások. A Krisztusban való hit alapja a húsvét eseménye. A föltámasztás valóban „döntő jel”, mert megmutatja Jézus messiási méltóságát. Az ősegyház hite Jézus feltámasztásában és felmagasztalásában Isten tervének beteljesedését látja. Jézus feltámasztása úgy jelenik meg az apostolok beszédeiben, mint Isten egyedülálló cselekedete, amelyhez hasonló nincs sem a pátriárkák, sem a próféták életében.

Név, amely minden név fölött van (Fil 2,9). Az egyház ehhez a messiási hithez régi kincstárából tudott meríteni, amely azután az egyre kifejezettebb krisztológiai hithez vezetett. Jézus titkát fokozatosan tudatosították az első keresztények. Az első keresztény nemzedék elsősorban *élte* hitét, és nem arra törekedett, hogy teológiai kifejezésekbe öntse azt. Hitének megfogalmazásai bármennyire ösztönzőek is, mégsem tökéletesek. Ennek oka elsősorban az, hogy különböző környezetben történt a megfogalmazásuk. A hit érése sokkal később érintette az igehirdetést, mint az imádságot, a pogányságból megtérteket szintén később, mint a zsidó keresztényeket. Az ősegyház hitének fejlődését a Jézusnak adott két címben vizsgálhatjuk meg, amelyek a húsvét eseményére támaszkodnak. Mindkettőt a Szentírás fényében magyarázzák.

Isten föltámasztotta Szolgáját. Jézus használta az Isten szenvedő és megdicsőült Szolgájáról szóló énekeket, amelyek Izajás próféta könyvében találhatók (42,1—4. 5—7; 49,1—5. 6—9; 50,4—9. 10—11; 52,13—53,12). Ezzel akart megszüntetni bizonyos homályt személyével és küldetésével kapcsolatban. Az Apostolok Cselekedeteiben csak egy idézetet találunk ezekből az énekekből (8,32—33), de annál több utalást. Jézusról, mint Szolgáról beszélnek az igehirdetésben (ApCsel 3,13—26; 8,30—35), továbbá ezt a nevet adják neki a közösségi imában (4,24—30). A Krisztus-Szolgában való hit igazi értelmét Jézus szenvedésében kapja meg: Krisztus meghalt bűneinkért. Ez a formula a palesztinai hagyományból való (1 Kor 15,3). A Jézus szenvedésére való utalás után azonnal következik az utalás a bűnök bocsánatára. Ez ugyanis a szenvedés gyümölcse. Jézus Isten Szolgája, nemcsak a halálban, hanem a dicsőségben is. A szenvedésben azonban mint az üdvösség eszköze jelenik meg, azután pedig mint az üdvösség szerzője. Nevének ereje által. A béna ember meggyógyítása utáni beszédben (ApCsel 3,11—26) megfigyelhetjük a kapcsolatot a Név és a Szolga fölmagasztalása között. A Név szerepel a keresztésnél és a bűnök bocsánatánál is: „Tartsatok bűnbánatot és keresztelkedjék meg mindegyiktek Jézus Krisztus nevében bűneitek bocsánatára” (ApCsel 2,38).

Isten Úrrá tette Őt. Honnan származik ez a cím és mi a jelentősége? Szent Lukács evangéliumában kétszer is szerepel, mint Jézus messiási minőségének jelzője (Lk 1,15; 2,11). De sokkal jelentősebb, ahogy Jézus saját maga használja ezt különösen a példabeszédekben, amelyek a Messiás-királyt mutatják be, mint aki az ítélet napján eszkatologikus cselekedetét viszi végbe. Az őskeresztény közösségben az „Úr” cím használata föltételezi magát az eszkatologikus ismeret is. Még jobban megértjük ezt, ha összehasonlítjuk Péter apostol pünkösdi beszédében a Joel prófétától vett idézetet (ApCsel 2,17—21) Szent Pál leveleinek más részeivel (1 Tesz 1,10; Róm 10,12—13), vagy pedig a liturgiában használt formával: Marana tha (1 Kor 16,22), Jöjj el Uram Jézus (Jel 22,20), amely visszamegy az egyház

kezdetére. Az Úr Jézust nemcsak az idők végén kell hívni, hogy megmeneküljünk, és akinek dicsőséges eljövetelét várjuk az ég felhőiben, hanem hívják a hívek már most, mert tudják, hogy föltámadása következményeképpen az Isten jobbján ül. Jézus uralma a hűsvét eseményében gyökerezik, és ez a feltétele annak, hogy ez az uralom eszkatologikus. A keresztény hit az Úr Jézus megváltásában fejezhető ki: nevében hisznek, nevében keresztelkednek meg, nevét hívják, szenvednek és meghalnak érte.

Isten Fiává rendelve... a Lélek által (Róm 1,4). Az Apostolok Cselekedeteiben gyakran olvassuk, hogy Jézus Úrrá lett, királyi hatalmat kapott. Ez a cím első sorban nem személye miatt, hanem méltósága cselekvésében jár neki. Ugyanezt lehet mondani az „Isten Fia” címről is. Ez a cím elég ritkán fordul elő az Apostolok Cselekedeteiben (9,20; 13,33). Az Úr cím, vagy az Isten Fia cím nem egyenlő Istennel. Jézus istenségébe vetett hit nincs már kezdettől fogva világosan kifejezve. Nem is lehet pontosan megállapítani, hogy mikor lett ez tudatos. Azt azonban tudjuk, hogy az eszkatologikus bírói méltóság Jézusnak olyan előjoga, amit az Ószövetség egyedül és kizárólag Istennek tart fenn. Az ősegyház az Úr Jézusra alkalmazza az Ószövetség szövegeit, amelyek Jahvehra — az Úrra — vonatkoznak.

Lehet-e a Szentháromság-hitről beszélni az első keresztényeknél? A Szentháromság-hit megtalálható náluk is, de nem a későbbi századok teológiai reflexióinak nívóján. A személyek a természet egységében még nem képezik megfontolás tárgyát. A kapcsolat Isten (ritkábban „Atya”), az Úr Jézus (ritkábban „Fiú”) és a Szentlélek között üdvtörténeti szempontból kerül elő: Istenhez tartozik az üdvözítő terv kezdeményezése, Jézushoz ennek a tervnek a valóra váltása halála és föltámadása által, s végül a Szentlélekhez az üdvösség adományainak a közlése a hívekkel.

A keresztiséget Jézus nevében szolgáltatják ki egy krisztológiai hitvallás keretében (ApCsel 8,36—37; Róm 10,9). A Lélek adománya viszont a keresztiséghöz van kötve (ApCsel 2,38; 1 Kor 6,11 stb.). Nyomon kísérhetjük a fejlődés menetét és elérkezünk a szentháromsági formához, ami a Mt 28,19-ben található meg: „Menjetek tehát, tegyetek tanítványommá minden népet, kereszteljétek meg őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében”.

Nagy tömeg hódolt meg a hitnek (ApCsel 6,7). Szent Lukács így foglalja össze az egyház terjedését. Jézus mondása, hogy a gyertyát nem teszik véka alá, hanem gyertyatartóra, az első hívek életében is valóra vált. Hitük folyamatosan kibontakozott és gazdagodott. Péter és János szavaival, nem tudtak hallgatni arról, amit láttak és hallottak (ApCsel 4,20). Hirdették a hűsvéti eseményt, mint jóhírt és megvallották hitüket mindenkinek előtt.

Hogyan higgyenek... ha nincs, aki hirdesse? (Róm 10,14). Az evangéliumnak ez az első hirdetése — a kerygma — nem található tiszta állapotban az Újszövetség szövegeiben. Az ellenkezője lenne a meglepő! Mégis, ezek a szövegek átitatódtak olyan formulákkal és sémákkal, amelyek a zsidó-keresztény igehirdetés különböző környezetéből és idejéből jönnek. Ezek Jézus tanítása és Szent Pál jobban kidolgozott reflexiói, vagy az evangéliumi szerzők között helyezkednek el. Az Apostolok Cselekedeteiben a missziós beszédek jelentős töredékeket tartalmaznak. Az Újszövetség levelei gyakori és rövid utalásokat tesznek ezekre és ezek alapján rekonstruálhatjuk az ősi kerygma lényegét.

A formulákat és sémákat eléggé könnyű felismerni, mert ezek a gyakori ismétlések miatt bizonyos állandó jellegű vetek fel. Ezek fejezik ki azt a hagyományt, amit az igehirdetőnek hűségesen át kellett adni, ahogyan ő is átvette ezeket (1 Kor 15,2).

Az új hallgatósággal való első kapcsolat óta a lényeges elemeket hirdették. A kerygma az első helyen mindig Jézus keresztjének és föltámadásának eseményére hivatkozik (1 Tesz 4,14). Ebből kiindulva két irányban bontakozik tovább és ad jelentést az eseményeknek: a megváltó vonal, amely azt fejt ki, hogy Jézus meghalt és föltámadt bűneinkért (1 Kor 15,3); az eszkatologikus vonal pedig azt, hogy az Isten jobbjára fölmagasztalt Jézus eljön ítéletre (2 Tim 4,1). Ha az igehirdetés a zsinagógában történt — mivel a zsidók előtt ismeretes volt Isten üdvözítő terve —, az Írások beteljesedésére hivatkoztak: Jézus halálára és fölmagasztalására, Jézus messiási szerepére, továbbá a Szentlélek ajándékaira, amelyek a messiási idők kezdetét jelentik. Amikor viszont a pogányok előtt hirdetik az evan-

géliumot, arról szólnak, hogy Isten vezeti a népek és az egyes emberek történetét bizonyos terv által, amely az üdvösségre vezet. De bármennyire is alkalmazkodnak hallgatóságukhoz, rövidesen mégis ráternek a keresztény üzenet központi tárgyára. Ezt figyelhetjük meg Szent Pál athéni beszédében is. A beszéd első része Jézus föltámadásának az állítását készíti elő. Mindenkinék meg kell térni, mert Isten kiszemelt egy napot, amelyen igazságos ítéletet ül majd a világ fölött egy arra rendelt férfi által. „Erről mindenkinék bizonyítékot nyújtott azzal, hogy föltámasztotta őt halottaiból” (ApCsel 17,31).

A messiási téma, ami annyira jelentős zsidó környezetben, elmosódik, amikor Szent Pál Jézust Krisztusnak nevezi leveleiben. Nála ez a cím nem királyi cím többé, hanem Jézus neve megváltó szerepében. Az Apostol inkább Jézusról, mint Isten Fiáról, s nem mint Messiásról beszél.

Térjetekek meg! (ApCsel 3,19). Az evangélium hirdetői azokhoz az emberekhez fordultak, akik hittek Istenben, s arról beszéltek nekik, hogy ez az Isten egy és három. De milyen érzellemmel tették ezt, amikor azt akarták elérni, hogy kedvező talajt készítsenek elő a Jézusban való hithez és megtérés követéséhez? Az evangélium hirdetői azt tartották, hogy a keresztény hitet csak akkor lehet befogadni, ha valaki tudatában van bűnös voltának, és elfogadja, hogy megváltásra szorul. Erre az üzenet Jézus jóhírének közlése és fölhívás a megtérésre. A megmondolás azonban különböző és az határozza meg, hogy zsidók vagy pogányok megtéréséről van-e szó, mert a bűn nem ugyanaz. A zsidók bűne az, hogy nem fogadták el Jézust: „Ti istentelenek keze által keresztre feszítettétek és meggyilkoltátok” (ApCsel 2,23). „Megtagadtátok a Szentet és Igazat. Egy gyilkos szabadonbocsátását kértétek, az élet szerzőjét pedig megöltétek” (ApCsel 3,14–15). A követelmény kemény, még ha tudatlanságból történt is ez. A pogányok bűne ezzel szemben a bálványimádás, Isten vétkes nem ismerése. Aki tudja, hogy bűnös Isten előtt, az óhajtja a bocsánatot. Az üdvösség üzenetét így lehet összefoglalni: lehetséges a megváltás, a bűnök bocsánata, a keresztre feszített Jézus Krisztus nevében, akit Isten föltámasztott. Jézus föltámadása a bűnös embert az élő Isten elé helyezi, aki őt meg akarja szabadítani bűneitől. Ezzel az üzenettel szemben senki sem maradhat közömbös. Mindenkinék állást kell foglalni egy döntésben Isten és Jézus mellett, vagy pedig ellene a hit elvetésével. Ezt a döntést egy végső megmondolás könnyíti meg: a bűn Isten haragját idézi elő (Róm 1,18; 2,5–11), ezért az ítélet meghirdetése félelemmel tölti el az embert. Jézus nevének hívása viszont megmenti az embert minden ítélettől (ApCsel 2,20–21). A megtérés nem egy napra korlátozódik és nem csupán személyes döntés. Föltételezi az élet megváltoztatását, a rossz élet elhagyását, s azt, hogy ettől kezdve már más úton kell járni a megtért embernek. Ezután állandó erőfeszítésnek kell következnie: „keressétek először az Isten országát és igazságát” (Mt 6,33), vagyis az életet az új törvény szerint kell berendezni.

Mindegyiktek keresztelkedjék meg... (ApCsel 2,38) A megtérést a kereszttség pecsételi meg, amely meghozza a bűnök bocsánatát és a Lélek ajándékát (ApCsel 2,38): „Tartsatok bűnbánatot, és keresztelkedjék meg mindegyiktek Jézus Krisztus nevében bűneitek bocsánatára. Ezzel elnyeritek a Szentlélek ajándékát.” A kereszttségben a hívőn úrrá lesz a Lélek, az egyház testébe iktatja, és megadja neki annak bizonyosságát, hogy Isten Országába lépett. Isten láthatatlan ajándékainak megfelel egy látható rítus, vagy inkább kettős szertartás: a vízkereszttség és a kézfeltétel. A kézfeltételhez járul a Szentlélek ajándékának a kiadása és ez általában az előbbi rítushoz kapcsolódik.

II. Szolgálat és közösség

A modern kifejezések, mint „szervezet”, vagy „hierarchia” ismeretlenek az Apostolok Cselekedeteinek szerzője előtt. Van azonban egy sokkal kifejezőbb fogalma minderre, ami nagyon is evangéliumi: a szolgálat (diakonia). Ebben a diakoniában sokféle „szolgálat” egyesül: az igehirdetés (az ige diakóniája), a közös javak kezelése (az asztalok diakóniája), továbbá a közösség vezetésének, szervezésének szolgálata.

Az Ige szolgálói (ApCsel 6,4). Ez az egyik legfontosabb szolgálat. Ez elsősorban a „Tizenkettőre” volt bízva. Jézus választotta a Tizenkettőt, s pünkösöd előtt számukat ki kellett egészíteni, hogy Isten új népének alapját jelképezzék. Így került Mátyás a Tizenkettő közé arra a helyre, amit Júdás hűtlenül elhagyott (ApCsel

1,26). A Jézus által választott Tizenkettőt a Szentlélek arra a szerepre rendelte, hogy Jézus tanúi legyenek, tanúságot tegyenek a közösségen belül, a nép előtt, továbbá a Főtanács előtt is. Az „Ige szolgálói” — a Tizenkettő — hirdetik Jézus Krisztus jóhíret azoknak, akik még kívül vannak a közösségen, továbbá ők tanítják a híveket. Ők rendelik a „Hetet” (diakónusokat) és rájuk bízzák a közösség hellenista részének gondozását (ApCsel 6,1—7). A Tizenkettő hagyja jóvá Szamaria evangelizálását, ők fogadják be a pogányokat a hívek közösségébe, megbízottakat küldenek, továbbá döntéseket hoznak, s ezek minden hívőre kötelezők.

Az egyházak (ApCsel 9,31). A megtértek mindenütt csoportokat képeznek, amelyek az „Egyház” nevet viselik (ApCsel 5,11). Ezek a helyi egyházak a jeruzsálemi egyház mintájára szerveződnek és felelős vezetők állnak élükön. Ezeket a vezetőket a zsidó-keresztények általában „presbitereknek” nevezik (ApCsel 14,23; 15,4; 20,17; Jak 5,14; 1 Pét 5,1), de találkozunk az „episzkoposz” és a „diakonosz” kifejezéssel is (Fül 1,1). Ha a terminológia még nem is határozott, ezeknek az embereknek jól meghatározott feladatkörük van (vö.: Episzkoposz, presbiter, püspök. Vigília 37(1972) 294—299. o.). Külön lehetne beszélni arról, hogy miben is állt a feladatuk az 1 Tesz 5,12—22; Zsid 13,7—17; Jak 5,14 szerint. Feladatukhoz önzetlenséget és őszinteséget kívántak meg tőlük (ApCsel 20,20—28; 1 Pét 5,1—4). A pasztorális levelek adatai már szorosabb értelemben használják ezeket a kifejezéseket, de bizonyos értelemben analóg felelősséget tételeznek fel (1 Tim 5,17—22; Tit 1,5—9).

A közösségeket fegyelmi törvényekkel kormányozták, amelyekre Pál is hivatkozik, vagy maga is hoz ilyen törvényeket (1 Kor 11,2.16.33—34; 14,26—40). Nem voltak ismeretlenek a szankciók sem, és előfordult a kiközösítés is (2 Tim 2,14; 1 Kor 5,13; 2 Kor 2,6). Efezusban, továbbá a Zsidókhöz írt levél címzettjeinél a „vének” testületet alkottak, de úgy látszik, hogy egy személy volt megbízva a felügyelettel: Jakab Jeruzsálemben (ApCsel 15,13; 21,18; Gal 1,19; 2,9), Sztefanász Korintusban (1 Kor 16,15), talán Filemon Kolosszéban (Filem 1—2). Hasonló értelme van a „presbitereknek” Szent János leveleiben, továbbá az egyházak „angyalainak” a Jelenések könyvében.

A karizmák listáiban más szolgálatokról is olvasunk a levelekben (Róm 12,8; 1 Kor 12,28—30; Ef 4,11). Miben állnak ezek a szolgálatok? A levelekben lévő felsorolások mindig első helyen említik az Isten szavára irányuló ténykedéseket (apostol, próféta, tanító, evangélista). Ez azonban nem zárja ki azt, hogy létezett sajátosan lelkipásztori megbízás is, amelyről az efezusiakhoz írt levél tesz említést (4,11).

Az asszonyoknak is volt bizonyos szolgálatuk az ősegyházban. Arról olvasunk az Apostolok Cselekedeteiben, hogy „Fülöpnek négy prófétai tehetséggel megáldott hajadon leánya volt” Cezareában (21,9). Főbét Pál apostol a római híveknek ajánlja, „aki a kenkreai egyház szolgálatában áll. Fogadjátok őt szentekhez méltóan az Úrban és támogassátok őt, amiben csak rátok szorul; mert ő is soknak volt támasza, nekem magamnak is” (Róm 16,1—2). Később ilyen szolgálatuk volt az „özvegyeknek” is, akikről a pasztorális levelekben olvasunk (1 Tim 5,9).

Az egyszerű „testvérek” sem alkottak passzív csoportot, hanem részt vettek a jelentős döntésekben. A hét diakónus megválasztásánál a Tizenkettő összehívta a tanítványok gyülekezetét, hogy jelöljenek ki jó hírben álló férfiakat erre a feladatra (ApCsel 6,2—4). Ugyancsak jelen vannak a testvérek a jeruzsálemi zsinaton is, s az apostollokkal és presbiterekkel megvitatják a kérdést. Férfiak, asszonyok egyaránt tehettek kezdeményezéseket.

A misszió az ősegyházban (ApCsel 13,3). Az ősegyház az első naptól kezdve missziós közösség: terjeszti az evangéliumot, amelynek ő a letéteményese. A missziós tevékenység nemcsak egyedül a Tizenkettő feladata, ámbar nekik ez a legfőbb feladatuk. A helyi egyházak is megbíznak egyeseket tagjaik közül ezzel a feladattal (ApCsel 13,3; 15,40) és nagy érdeklődéssel kísérik munkájukat (14,27). Ezeket a küldötteteket nevezik „apostoloknak”. A későbbi gyakorlat ezt a címet kizárólag a Tizenkettőnek tartotta fenn. Az Apostolok Cselekedeteiben és a szinoptikus evangéliumokban már ezt a későbbi gyakorlatot találjuk meg. Az apostol címet adja Pál saját magának, és ez a cím található a karizmák listájának az élén is (1 Kor 12,28).

Jeruzsálem után Antióchia, majd később Efezus is missziós központ lett. A versengések és konfliktusok elkerülhetetlenek voltak az „apostolok” között, akiket a különböző egyházak küldtek. Ezt látjuk Pál apostol leveleiben is (2 Kor 10,12; Gal 2,7—9). A rómaiakhoz írt levelében ezt olvassuk: „Becsületbeli dolognak tartottam, hogy ne ott hirdessem az evangéliumot, ahol Krisztus neve már ismerős volt, s ne a mástól rakott alapra építsek” (Róm 15,20). Ez látszik a jeruzsálemi zsinat határozatából is, amiről a galatákhoz írt levélben számol be az apostol: „Elismerték, hogy én vagyok megbízva a körülméletlenségemnél az evangélium hirdetésével, mint Péter a körülméletlenségemnél” (2,7).

Az igehirdető apostolok általában kettesével indultak útnak: Péter és János, Pál és Barnabás, Júdás és Szilas stb. Szokás szerint kiválasztottak egy jelentős központot (Antióchia, Efezus, Korintus) és innen indultak a környékre. Maguk mellé vettek egy vagy több segítőt, akikre meghatározott missziót bízott. Pál egy nagy missziós csoportot irányított maga körül. Ismerünk néhányat munkatársai közül: a béreai Szópáter, a tesszalónikai Arisztarhusz és Szekundusz. Márk, Jusztusz, Epafrász, Lukács, Démász (ApCsel 20,4; Kol 4,10—17 stb.). Utalást találunk arra is, hogy milyen munkát bízott Timóteusra, Tituszra és másokra (1 Tim 3,1—6; 2 Kor 7,5—16; Fil 2,19—30; Kol 4,7—9).

Pál apostol egyes levelei — különösen a korintusi hívekhez írt levelek — arra engednek következtetni, hogy az apostol és missziós csoportja az általa alapított közösségekkel továbbra is kapcsolatban maradt. Ezt a kapcsolatot látogatások, továbbá levelek által tartották fenn. Ezekben a levelekben az apostol eligazítást adott a közösség problémáira, vagy valamelyik küldöttet ajánlotta. Korintusból például a helyi vezetők — Sztefanász. Fortunátusz és Ahaikusz — fordulnak az ő „apostolukhoz”, aki akkor éppen Efezusban tartózkodott (1 Kor 16,17). Pál első levelével válaszol nekik, majd Timóteust küldi Korintusba. Később más leveleket küld, maga is elmegy és végül Tituszt küldi hozzájuk.

Egy szívvel (ApCsel 2,46). Ez a megszervezett egyház, amelynek szilárd, de ugyanakkor rugalmas szervezete volt, gyorsan tudott terjeszkedni, a közösség egyháza volt. Ez volt eredetileg az egyház lényeges vonása. Mivel ugyanabban a hitben részesedtek Jézus Krisztusban, a keresztények külön csoportot alkottak és közösséget képeztek, s ebben a közösségben egy volt a szívük és lelkük (ApCsel 4,32). Ne felejtjük el, hogy Szent Lukács könyvében a születő egyház eszményi képét mutatja meg. Ezért is igyekszik a minimálisra csökkenteni a feszültségeket, problémák tárgyalását, amelyek pedig bizonyos fölmerültek a közösségben. Szent Pál már nem kisebbíti ezeket, amint leveleiből elénk tárul. Látjuk ezt a korintusi egyházban, vagy a galaták között lévő problémákból is. Szent Pál az egyház egységét inkább biológiai képben fejezi ki: a közösség Krisztus teste (1 Kor 12 stb.).

Kitartóan az imában (Róm 12,12). A közösséget az ima és a közös összejövetelek éltették. Tudjuk, hogy Szent Lukács milyen szívesen említi az evangéliumban Jézus imáját. Ugyanezt teszi az Apostolok Cselekedeteiben is, amikor leírja a hívek imáját. A kezdeti időben ez még zsidó ima: a templomban végzik a hagyományos órákban. Ide jár föl imádkozni Péter, János és Jakab is. Imádságuk mindig biblikus ima: a teremlő Istenhez, a történelem Urához fordul és szívesen veszi kifejezéseit az Ószövetségből. Fönnmaradtak bizonyos fölkiáltások a liturgiában: Amen (1 Kor 14,16), Alleluja (Jel 19,3—6). Az ószövetségi kölcsönzések ellenére ez mégis keresztény ima, mert azt emeli ki a bibliai szövegekben, ami már megvalósult Krisztusban. A hálaadásban és könyörgésben Jézus neve szerepel már, mert Ő készít helyet a Léleknek és adományainak. Igen bőséges terület maradt a spontán megnyilatkozásoknak is a keresztény közösségben annak ellenére, hogy Pál úgy határoz a korintusiakhoz írt levelében, hogy minden tisztességesen és rendben történjék. Összejöveteleiken a szabad rögtönzések mellett szerették az ismert himnuszokat és olvasták a leveleket is. Megfigyelhetjük azt is, hogy összejöveteleiken az igehirdetés — a kerygma — hogyan sugallta ezeket a kompozíciókat.

Az egy kenyér (1 Kor 10,17). A hívek az egységet legkifejezöbben egy különleges szertartásban, a kenyértörésben élték meg. Ez a rítus imádságba volt ágyazva és egy rendelkezésre támaszkodott. Elválaszthatatlan a föltámadás gondolatától. Néhány utalást, vagy részletet találunk az Apostolok Cselekedeteiben (2,47; 20,7; 27,35). Szent Pál a korintusiakhoz írt levelében egyszerűen az „Úr vacsorájának” nevezi (1 Kor 10,16). Szorosan kapcsolódik ehhez az emmauszi

tanítványokról szóló részlet, amit szintén Pál tanítványánál, Szent Lukácsnál olvashatunk (Lk 24,13—35). Ebben a rítusba volt beágyazva az Eucharisztia rendelkezésének az elbeszélése, amit a szinoptikus evangéliumok és Szent Pál már egy hagyományos formában írnak le. Ha összehasonlítjuk a négy szöveget, az eltérések nagyon jelentéktelenek. Azt viszont megállapíthatjuk, hogy Lukács szövege áll legközelebb Pál szövegéhez.

Részt venni a Szentek szükségében (Róm 12,13). A tanítványok testvéri lelkülete megnyilvánul az anyagi javak szétosztásában is. Ez a szétosztás nem a szegénység ideálja, hanem a szeretet gyakorlása: ne legyen szegény és szűkölködő a testvérek között. Természetesen a tömör állítások az Apostolok Cselekedeteiben a hívek vagyonszociálisáról, továbbá arról, hogy nem akadt köztük szűkölködő (2,45; 4,34—35), Szent Lukács általánosításai. (Hasonló általánosítások megtalálhatók evangéliumában is.) Ezt láthatjuk Barnabás esetéből, ahol a nemes cselekedetet, mint kivételes példát említi. Ugyanígy Péter apostol beszédéből is, amit Ananiásnak és feleségének mond (ApCsel 5,4), vagy Máriának, Márk anyjának cselekedetéből, aki följánlotta házat a közösségnek (ApCsel 12,12). Mindez azt bizonyítja, hogy a konkrét és nemes cselekedetek, amelyek szeretetből és szolidaritásból eredtek, nem hiányoztak a hívek között. Kezdetből fogva gondoskodtak az özvegyekről, gyakorolták a vendégszeretetet a „testvérek” iránt. Levelei végén mindig ajánlja az apostol a híveknek ezt a szeretetet.

Az egyház közössége látható nemcsak a közösségen belül, hanem az egyes közösségek, egyházak közti kapcsolatban is. A delegátusok küldése Jeruzsálemből a missziók iránt való felelősségből történik, továbbá a közösség gondolatából. Az Antióchiában lévő keresztények azzal felelnek erre, hogy segítséget küldenek Jeruzsálembe a testvéreknek.

Jeruzsálemben — mivel ez volt kezdetben az apostolok egyháza — fölismerhetünk bizonyos egységesítő és békítő szerepet is: ez oldja meg a fölmerült problémákat, amelyek a missziós munkában jelentkeztek.

Így áll előttünk vázlatosan az ősegyház a maga hitében és szervezetében. Különösen időszerű ezt vizsgálni ma és megtalálni benne azokat a dinamikus erőket, amelyek éltették ezt a közösséget és annyira vonzóvá tudták tenni az akkori világban.

Felhasznált irodalom: L. Monloubou: *Jalon pour une meilleure connaissance des Actes des Apôtres*. Fasc. II. Toulouse 1972. — J. Dupont: *Études sur les Actes des Apôtres*. Paris 1967. — A. Lemaire: *Les ministères aux origines de l'Église*. Paris 1971. — A. Jaubert: *Les premiers chrétiens*. Paris 1967. — L. Randellini: *La Chiesa dei Giudeo-cristiani*. Padova 1968. — Bibliikus teológiai szótár. Róma 1974.

BLANCKENSTEIN MIKLÓS

AZ ŐSEGYHÁZ KÖZÖSSÉGÉRŐL

„Ha az első keresztény közösség, hite és szeretete buzgóságában nem lett volna annak a Léleknek eleven hordozója, amely az evangélium hirdetőit világgá küldte; ha ez a közösség nem maradt volna fenn nemzedékről nemzedékre és nem lett volna lényegében azonos, továbbadva Ura kultuszát... — mi lenne ma számunkra Krisztus?” — veti fel a kérdést Henri de Lubac. A XX. század ipari társadalmában jelentkező „eltömegesedés” az élet számos területén, így a hitéletben is érezteti hatását. Ezért fordul sokak figyelme a „közösség” kérdéseinek vizsgálatára felé. Az egyház történelme folyamán „ezt az ideált legtisztábban az ősegyház valósította meg” — állapítja meg Jean Daniélou.

„Kezdetben Krisztus és „fiai” primér csoportot képeztek. Nevezük ezt mikrostruktúrának. Később kialakult a közösségi típusú egyház, amely a helyi közösségek mezoszociálisát jelentette. A korai egyház, a helyi közösségek és a keresztények számának növekedése miatt, a »családiasság« feladásával, kénytelen volt további strukturálódást bevezetni. Ez aztán elvezetett a központosított világ-egyház makroszociálisához, a társadalmi jellegű egyházhoz” — szögezi le a holland szociológus, Ton Nuij.

Az ősegyház kezdete egybeesik a kereszténység kezdetével. Végpontjául a milánói ediktumot jelölhetjük meg, 313-ban, illetve azt a változást, amit ez az időpont jelképez. Formailag a zsidó diasporákat tarthatjuk előképnek. Az egész korszakot egyik oldalról a föl-föllángoló meg nem értés és üldözés jellemzi, másrészt pedig az evangéliumi életstílus markáns kialakítása. Nem egy keresztény számára a családtól való elszakadást, az örökségről való lemondást, a nyilvános élettől való visszavonulást stb., s emellett állandó halálos veszedelmet, sőt nagyon gyakran a valóságos halált is jelentette.

GAZDAGOK ÉS SZEGÉNYEK, RABSZOLGÁK ÉS SZABADOK. A társadalmiasuló ember megkapta az utasítást: „...töltsétek be a földet, és hajtsátok uralmatok alá!” Mózes első könyvének parancsa azonban másképpen hangzik az ősközösségi, a rabszolgatartó vagy éppen a kapitalista társadalmi viszonyok között. Az ősegyház a rabszolgatartó társadalom keretei között élt. Számunkra kissé idegen módon, nem hirdette meg a termelési viszonyok átalakítását. Karl Baus, Eusebiusra hivatkozva, megjegyzi, hogy „voltak rabszolgák, akik félreértve a 'keresztény szabadságot', arra törekedtek, hogy a közösség szegény-kasszájából kiváltásák őket. Tehát elutasították a keresztény gondolatot, miszerint saját posztunkon helytállva szolgálhatjuk leginkább Isten dicsőségét”. Ugyanezt a felfogást tükrözi Antiochiai Szent Ignác Polikárpnak írt levele: „A szolgákat és szolgálókat meg ne vedd, de ők se bizakodjanak el, hanem az Isten dicsőségére készségesebben szolgáljanak, hogy nagyobb szabadságuk legyen Istennél. Ne kívánjanak közköltésen szabaddá válni, hogy a szenvedély rabbá ne tegye őket!” Szent Pál a megtérített szökött rabszolgát, Onezimumsz, ilyen sorok kíséretében küldi vissza a szintén keresztény Filemonhoz: „...talán éppen azért távozott el tőled egy időre, hogy visszakapjad mindörökre. Már nem mint rabszolgát, hanem mint valami jobbat: szeretett testvért” (*Filem 15,16*).

A kor felfogása szerint a rabszolga gazdája jogos tulajdonát képezte. „A konstantinizmus előtti kereszténység gondolkodásvilágában — Baus szerint — ismeretlen volt a rabszolgakérdés, vagyis a rabszolgáállapot megszüntetésének a problémája. A rabszolga helyzete azonban egyáltalán nem volt közömbös az őskeresztény szeretetközösség számára.” A közösség a kereszténnyé vált rabszolgát teljes értékű testvérnek, illetve nővérnek tartotta. Ugyancsak Bausra hivatkozva mondhatjuk, hogy a keresztény úr részéről a rabszolga iránt megnyilvánuló bánásmódról, legyen az büntetés is, az egyházas „lelkület” volt jellemző. Gondoljunk arra, hogy a közösségben a rabszolgának is, a rabszolgatartónak is a „kiengesztelődés” normái szerint kellett élnie. A rabszolga egyházi szolgálókat is betölthetett, a püspöki megbízatásig bezárólag — állítja tanulmányában E. J. Jonkers. Hermásról, „A Pásztor” című mű írójáról például tudjuk, hogy rabszolgaként született és nevelkedett valahol vidéken, Róma környékén. Sokan I. Pius pápa testvérének tartják; később római presbiter lehetett. Műve sokáig igen nagy becsben állt az egyházban, egy ideig a szentírás egyik könyvének tekintették. Egyébként a rabszolgák és a rabszolgánők minden megkülönböztetés nélkül szenvedtek vértanúságot szabad testvéreikkel együtt, mint történt ez a hagyomány szerint Blandinával Lyonban és Felicitással Karthágóban. Természetesen sok keresztény felszabadította rabszolgáit.

Az őskeresztények két alapelvet nagyon is jól ismertek, és pedig: „adni az tud, akinek van miből” — valamint „a tétlenség a lélek ellensége”. Az I. század végén keletkezett Didache előírja a keresztény közösség számára: „...ne utasítsd el a szűkölködőt, legyen mindened közös testvéreiddel és semmit se mondj a magadénak!” Más helyen pedig hangsúlyozza, hogy „ha jövevény akar letelepedni nálatok, mert iparosember, dolgozzék és egyék. Ha nincs mestersége, belátástok szerint gondoskodjatok róla, hogy ne éljen köztetek keresztény testvér tétlennül!”

A teljes vagyonszociális közösség tartósan és elterjedten a keresztény diaszpórákban nem valósult meg, bár több közösségről tudjuk, hogy vagyonszociális közösségben is éltek. A legismertebb a jeruzsálemi ősegyház példája az Apostolok Cselekedeteiből: „Egyikük sem mondott birtokából semmit sem a magáénak, hanem mindenük közös volt. Nem is akadt közöttük szűkölködő, mert azok, akiknek földjük vagy házuk volt, eladták és az eladott javak árát elhozták és az apostolok lába elé tették” (*ApCsel 4,32.34*). Erre hivatkozva állapítja meg B. Reicke, hogy „a szeretet gyakorlása nemcsak valami járuléka a kereszténységnek, hanem a

keresztények összetartásának, egységének az alapja. Csak ezt megtapasztalva írhatta le Szent Lukács is elismerő megállapítását." Harnack is némi nosztalgiával szögezi le: "Új nyelven kezdtek beszélni, de nemcsak nyelv ez, hanem erő is tett, mert ők tényleg testvéreknek tekintették egymást és aszerint cselekedtek."

A jeruzsálemiek azonban úgy látszik kevés gazdasági érzékkel rendelkeztek, mert alig tízéves fennállás után már azok könyöradományára szorultak, akik a pogányságból tértek meg Jézus hitére Pál apostol térítő munkája nyomán. Baus, a III. századi keresztény közösségek szerkezetét tanulmányozva megállapítja, „hogymár jóval korábbi gyakorlat alapján, a nagyvárosok közösségeiben, ún. 'közösségi pénztár' működött". Tertullianus *Apologetikum* című művében bepillantást enged a karthágói közösség karitatív munkájába. Itt is működött egy ilyen pénztár, amely a tagok szabad hozzájárulásából tartotta fenn magát. Feladata az volt, hogy az így összegyűlt összeget felhasználva, segítsék a szegényeket, gondoskodjanak a rászoruló öregekről és támogassák a szüleiket illetve nevelőiket elvesztett gyermekeket. A keresztény közösségek kölcsönös segítségére utalva állapítja meg Harnack, hogy az adományok „a testvéri egység látható kifejezése, amelyekben az összes keresztények belső közösségének a tudata nyilvánul meg”.

Az ilyen és ehhez hasonló megnyilatkozások erkölcsi alapja az ősegyház anyagiakról vallott felfogásában rejlik. „Az érte meg igazán, hogy a javakat nem önmaga hasznáért, hanem testvérei érdekében kapta, aki földjét, aranyát, ezüstjét, házát úgy birtokolja, mint Isten ajándékát, s aki az adakozó Istennek szolgál velük testvérei javára” — írta Alexandriai Szent Kelemen a II. században. Antiochiai Szent Ignác is ebben a szellemben figyelmeztette Polikárpót: „Legyen gondod az özvegyekre és az árvákra. Isten után te vagy a gondviselőjük!” (Tudjuk, hogy Polikárp volt a közösség püspöke.)

A régi egyháznak különös gondja volt arra is, hogy az átutazó testvérek illő szíveslátásban részesüljenek. Az elszállásolásban megnyilvánuló vendégszeretet egyik nagyon jellegzetes vonása az őskereszténységnek. Az apostolok írásában is sokszor olvasunk ilyen irányú intelmeket. O. Cullmann említi, hogy Origenész két homiliát is mondott a vendégbarátságról, Szent Ciprián levélben intette meg azt a presbiterét, aki ezt a kötelességét több alkalommal is hanyagul teljesítette, a szír Didaskalia inti a püspököket, hogy tekintsék szívügyüknek a vándorok ügyét, mivel ez összhangban van az Elvira-i és az Arles-i zsinatok határozataival.

Természetesen igyekeztek „leépíteni” az élőködőket. A Didache, nyilván tapasztalatok birtokában, a tanítóskodás örve alatt potyázóktól így óvja a közösségeket: „Minden hozzátok érkező apostolt úgy fogadjatok, mint az Urat. Ne maradjon nálatok, csak egy napig, és ha szükség van rá, még a második napig. Ha pedig három napig maradna, hamis próféta, nem apostol. A távozó apostolnak ne adjatok mást, mint kenyeret, míg szállást talál; ha pénzt kér, hamis próféta.” Ezek az apostolok tulajdonképpen vándortanítók voltak, „akik sokszor egyik közösséghez sem tartoztak, és vándorlásukkal a szellemi összekötő szerepét töltötték be” — állapítja meg O. Cullmann.

Az ősegyház tisztségviselőinek megélhetése és anyagi ellátottsága megközelítően mindenütt azonos képet mutat. Amíg az élőködő vándortanítót a közösség elküldte, addig a próféta, aki a közösség szolgálatában fáradozott, megérdemelte az eltartást. Ezt a felfogást tükrözi a Didache is: „Ha pedig egy próféta akar köztetek letelepedni, méltó a kenyérré. Amit a prészázból, sérűből, marhákból és juhokból elsőnek nyersz, azt add a prófétának. Pénzedből, ruhádból és minden vagyondból végy első részt, ahogy jónak látod és add e törvény szerint. Ha pedig prófétátok nincsen, adjátok az első terményt a szegényeknek. Ha kenyeret süttök, vedd az elsőt és add e parancs szerint. Hasonlóképpen, ha boros vagy olajos korsót nyitsz meg, tedd eszerint!” Természetesen a lehetőség lényegéből fakad, hogy nem mindig élnek vele; ezért sokan a tisztségviselők közül — állítja Daniélou —, amennyire szolgálatuk megengedte, továbbra is végeztek kétkézi munkát. A nagylétszámú közösségek tanítói és egyéb feladatai azonban előbb-utóbb teljesen lekötötték őket.

A keresztények közösségének ellenőriznie kellett a próféták „hitelességét”. A megítélés szempontjáról így ír a Didache: „Egyetlen próféta sem rendel asztalt (ti. szeretetlakomát) lélekben, hogy maga egyék róla (ti. nem a szegények), csak a hamis próféta.” Neki is komolyan kell vennie a tanítás' szolgálá-

latát, hiszen minden keresztényre vonatkozik a felszólítás: „Naponta járulj a szentek színe elé, hogy felüdülj igéiken!”

A közösségek szociális „szintjét” elemezve megállapítja Baus, hogy „igen sok helyen néhány év alatt erősen csökkent a gazdagok és szegények közti bántó ellentét. Különösen szembetűnő ez, ha a korszak nem keresztény helyzetét elemezzük.” Ez az életmód minden szempontból az „ellentmondás jele” volt, amit pedig Roger Schutz keresztény feladatként jelölt meg. A „kivülállók” nevében az ifjabb Plinius így fogalmazta meg a véleményét: „Arra tesznek esküt, hogy nem lopnak, nem rabolnak, nem követnek el házasságtörést, nem szegik meg a szavukat és visszaadják a rájuk bízott jószágot...”

HITÉLET, IMÁDSÁG, PAPI SZOLGÁLAT. Mindig léteztek és léteznek ma is a „vallásos életnek” bizonyos formái, melyek nem zárnak magukba sem sajátos értelemben vett „lelki életet”, sem „benső életet”. Például az antik római vallás bizonyos rítusok megtartásából és formulák pontos ismételtetéséből állt a birodalom hanyatlása idején — mondja Daniélou. „Egy főpap (mint pl. Cotta) tisztiségében megtámadhatatlan volt — említi Cicero — még akkor is, ha nyilvánvalóan kétségbe vonta az istenek létezését.” Nem kívánták tőle mást, csak hogy pontosan hajtsa végre a rítusokat és tökéletesen ismerje, illetve mondja el a rituális imákat. Valamennyi pogány vallás megegyezett a közös vonásban: az istenekhez azért közeledett, hogy megengesztelje őket és irtó hatásuktól megmeneküljenek — adja meg a közös jellemzést szintén Daniélou. Ismeretes Cato mondása, hogy a haruspexeknek, az állatok beleiből jósló papoknak vigyázniuk kellett, nehogy egymás szemébe nevéssenek hivatalos tevékenységük végzése közben.

A római birodalom vallási életében a császártisztelet, helyesebben -imádás új vallásának előmozdítója Augusztus császár volt. Ez a személtés uralkodó meglátta, hogy az egységes birodalom egyik igen komoly biztosítója az egységes vallás. A császárkultusz tulajdonképpen megengedte a pluralitást, amikor a császár imádatát a honi istenek imádatához csatolták. Ez konfliktust csak a monoteista zsidóság, és később a kereszténység esetében okozott, érthető okokból.

Az ókori vallások felsorolásakor semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni a filozófiákat, hiszen abban a világban igen sok tanult ember vallása a bölcsélet volt — állapítja meg Lortz. Ugyancsak ő hívja fel a figyelmet, hogy a keresztények magatartása „nem tárgyalható a sztoikus bölcselők magatartási normáinak ismertetése nélkül”.

A filozófiai irányzat „atyja” a citiumi Zeno volt († Kr. e. 260 körül). A sztoikusok nézete szerint az embernek a világfolyás általános törvényeinek és az emberi értelmes természetnek megfelelően kell élnie. Az ilyen életet erényesnek nevezték, és az erényesnek nevezhető embert bölcsnek tartották. Bölcs ember azonban viszonylag kevés van. Daniélou rámutatott a „kiskapura” is: „Ha azonban a bölcs ember úgy érzi, hogy lelke nyugalma csak szenvedélyeinek kielégítésével tudja biztosítani, akkor áldozhat szenvedélyeinek is. Ez a tanítás lehetővé tette, hogy magyarázzák, illetve mentsék az ún. bölcs emberek sokszor nem egészen kifogástalan viselkedését.” A sztoikusok véleménye szerint az ember célja tulajdonképpen a lélek nyugalma. Sok olyan kifejezést is használtak, ami a keresztényeknél is előfordul, mint például Isten, gondviselés, szabdság, erény, stb. „Ezeknek azonban a keresztény tantól lényegesen eltérő értelmet adtak, úgy hogy az a IV. századi vélemény, miszerint Seneca Szent Pál leveleiből kölcsönözte tanítását, nem tartható fenn” — állítja Daniélou.

A sztoicizmus jelentőségét elemezve, Nyíri Tamás megállapítja, hogy Szent Tamás szembefordult vele, azonban a sztoikus „érzékletlenség”, mint erkölcsi ideál, mind a mai napig rányomja bélyegét a keresztény etikára és közgondolkodásra. Ugyancsak a sztoikus etikából meríti a keresztény erkölcsstan a „természeti törvény” eszméjét. Figyelemre méltó, hogy tanításuk szerint egyedül az embernek adatott meg, hogy felismerje a Törvényt.

A sztoikus filozófus „világpolgár”, s a „világállamban”, közös természete alapján, minden ember egyenlő jogú. Az erény lényege pedig nem más, mint a jó és a rossz belátása. „Zenon azt vallotta, hogy a bölcsesség birtokába jutott rabszolga valójában király, a gazdagságban dúskáló, tudatlan hatalmasok viszont saját szenvedélyeik rabszolgái, mivel a boldogság nyitja a szenvedélyektől való megszabadulást” — írja Nyíri Tamás.

Az ősegyház keresztényeinek tehát ilyen vallási légkörben kellett „megélniük” az egyházat, amely „szentsége, vagyis jele és eszköze az Istennel Krisztusban való benső egyesülésnek s az egész emberiség egységének” (II. vatikáni zsinat). A Didache óvja a keresztényeket a „környezeti ártalmaktól”: „Gyermekem, madárjósáslást ne űzz, mert ez bálványozáshoz visz; ne élj igézéssel, csillagjósással, varázslattal, de ne is kívánj ilyeneket látni, mert mindez a bálványozás csapdája!” Ilyen körülmények között csak rendszeres és fegyelmeztet imá- és liturgikus élet válhat a közösség javára.

Az ősegyház hitéletének vizsgálatakor három tényezőt vehetünk figyelembe: az imák dogmatikus jellegét, a szertartásokat és a közösség tiszttségviselőinek szerepét. A birodalom kultikus és morális dekadenciája nyomásztóan hatott az egyszerűsége törekvő keresztényekre. Hugo Rahner — Alexandriai Kelemt — a legnagyobb őkeresztény kultúrteológust idézi, aki mintha megjsejtené a történelem eljövendő fejlődését. Így ír: „Tetszésemet lelem a barbárok egyszerűségében... ilyennek kellene lennünk... Az igazi szépérléktől és a nemes örömtől idegen ez a gyönyörökbe süllyedt és dicitelen tömegélet (Alexandriában, a dekadens kultúrának ebben a tipikus városában).”

Számunkra elsősorban az az érdekes, hogy mi volt az Újszövetség és az ősegyház felfogása az imáról. A jézusi imastílus — J. Sudbrack véleménye szerint — ahogy a forrásokban előttünk áll, összemosódik az ősegyház imastílusával és típusaival.

A hegyi beszéd éppen úgy, mint a Miatyánk, bizonyítéka az Istennel beszélő ember személyes gyermeki bizalmának. A Getszemáni kertben és a keresztben mutatkozik meg egész világosan az a polaritás, ami Krisztus imamagartásának annyira jellegzetes, aktív-passzív feszültsége. Dialógus az Atyával úgy, hogy minden kérését az atyai akarat körébe utalja. Az imádkozó ősegyház számára ez a felismerés nemcsak a Jézus-képet gazdagította, hanem a konkrét, személyes Istenhez fordulás forrása is volt. Az imaformákon belül világosan megkülönböztethető a zsidó imára jellemző hármass dimenzió: visszatekintés Isten tetteire, vagyis a Keresztrefeszített feltámasztására; a Lélek jelenlegi tevékenysége az egyházban, amely Isten történelemben megvalósuló szent városa; végül várakozás az Úr újraeljövetelére. A közösségek mindennapi imádságait feltűnően jellemezte az erős messiásvárás hangulat. Némileg változott a helyzet, mikor rádöbrentek, hogy egész életüket „várakozásra” kell berendezniük.

Egyre nagyobb szerepet kaptak a konkrét kérések is az imában. Baus említi, hogy Ciprián szerint a mindennapi kenyérért fohászolni leginkább az Eucharisztia ünneplésekor kell. Tertullianus különböző imaformákat sorol fel, sőt meghatározza az imádkozás idejét is a reggeli, esti és az asztali imában, valamint a 3., a 6., és a 9. óra idején (a katonai őrségváltások szerint). Említést tesz a testhelyzetről is: „... felemelt és kitárt karral imádkozzanak a testvérek, mert ez hasonlít leginkább Krisztushoz, aki értünk halt meg a keresztben”. A korábban keletkezett Didache is felelt imá- és liturgikus életet tételez fel a közösségekben, mikor így rendelkezik: „Az Úr napján összegyűlvé végezzetek kenyérszégést és tartsatok Eucharisziát, miután bűneiteket megbántátok, hogy tiszta legyen áldozatotok. Akinek pedig viszála van hittestvérel, ne vegyen részt a gyülekezeten, amíg ki nem békülnek, hogy áldozatotok szentsége csorbát ne szenvedjen.” A közösség belső „normái” is igen magasak lehettek, legalábbis az utasítás így hangzik: „Egymást ne haraggal, hanem békével feddjétek meg, mint az evangélium rendeli; ha valaki más ellen vétett, senki szóba ne álljon vele, ne is találjon meghallgatást, míg csak bűnbánatot nem tart.”

A legnagyobb örömet a közösségben egy-egy megtérő testvér okozta. Ezt elemezve írja Hugo Rahner — Eusebiusra hivatkozva —: hogy „amikor az üldözött lyoni keresztények a börtön szennyes sötétjében hitehagyó testvéreik visszatérését köszöntötték, szent, örömben égtek az egyház, a szűz és anya kebelén”. Az önmegtadásnak és a bűjtnek is kialakult formái voltak. A Didache úgy rendelkezik, hogy a böjt napja a hétfő és a csütörtök helyett (mivel ez a zsidók napja volt) a szerda és a péntek legyen. A böjt a legtöbb esetben az egész napi étlen-szomjan levést jelentette.

Az összejövetelek „csúcsa” minden közösségben az Eucharisztia ünneplése volt. Kezdetben az „Úr vacsoráját” magától értetődően az Úr napján, vagyis vasárnap költötték el — írja J. Betz —, a IV. században már szerdán is összejöhettek ebből a célból, valamint pénteken is, végül aztán naponként találkoztak

tak (Szent Ágostonnál található erre vonatkozó utalás). A lukácsi liturgiát vizsgálva J. Jeremias az őskeresztény istentiszteletben három elemet határol el egymástól. Megemlíti a 1. „diadahé ton apostolon”-t (apostolok tanítása), 2. a „koinonia”-t (közösség), amely valószínűleg az asztalközösséget jelenti és nem az anyagi hozzájárulást, végül pedig 3. a „klaszisz ton arton”-t (kenyértörés), ami magát az Eucharisziát jelenti, amely eredetileg az étkezések kezdő és záró asztali rítusa volt és a gyakorlat alapján származott át az „Úr étkezésére”. Az összefoglalás az egész közösséget érintette, ezért ír így antiochiai Szent Ignác Polikárpnak: „... gyakrabban legyen közös istentisztelet, és név szerint hívj meg mindenkit”.

Az Euchariszta ünneplésének egyes fejlődési fokait a III. század végéig jól nyomon követhetjük — állapítja meg Baus. Különösen érdekes Justinnak, a mártírnak a leírása. Az ünneplés mindig az igeistentisztelettel vette kezdetét, amikor „az apostolok írásából vagy a próféták irataiból olvastak föl”. Az olvasmányt rendszerint az előljáró homiliája követte. Ezután közös ima következett „saját magunkért, az újonnan megkereszteltékért és az egész közösségért”. Az ige- és imaistentiszteletet békecsók zárta be, melyet a jelenlevők adtak egymásnak. Ezután az előljáró hozta a kenyeret és serlegben a vízzel kevert bort. Ennek az istentiszteleti résznek a magját az előljáró imája képezte, melyet Eucharisziának neveztek, amikor is a mindenek Atyjának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében dicsőítést és köszönetet mondott, hogy a híveket erre a feladatra érdekesítette. A közösség ezt az imát az együttesen mondott, héber „amen” szóval zárta le. Justin kiemeli, hogy csak „az étkezésbe beavatottak, akik ismerték az Euchariszta titkát, vehettek azon részt”. A közösségi vonás különösen is kidomborodott — állapítja meg Baus —, ami azt jelenti, hogy a hívek aktívan végzik a közösségi cselekményeket, jóváhagyják az előljáró szavait, a hálaadást, és együttesen vesznek részt az eucharisztikus étkezésen. Justin megállapítását, miszerint az eucharisztikus áldozat elsősorban hálaadás, a II. és a III. század számos egyházi írója is alátámasztja, „úgy hogy azóta az »Euchariszta« szó terminus technikusként a keresztény miseáldozatra vonatkozik” — írja H. Fries.

Az ősegyház a maitól némileg eltérő képet mutat a szolgálatok és karizmák viszonyának a kérdésében is. Az ún. karizmatikusoknak a liturgiában is fontos szerep jutott — állítja H. Schlier. Ugyanő hívja fel a figyelmet a Didache utasításaira: „A prófétáknak pedig engedjétek meg, hogy úgy és addig adjanak hálát, ameddig akarnak”. A karizmatikus megjelölés elsősorban a prófétákat jelölte, akik „elragadtatásukban” szolgálták az alakuló közösségeket. Szent Pál az 1. korintusi levélben említi a jövődőlés ajándékát, a beszéd bölcsességét, a gyógyítások ajándékát és a csodatevést. A rómaiakhoz írt levélben pedig találkozhattunk a tanítás és a szolgálat ajándékaival. A Karizmatikusok hatáskörébe tartoztak a karitatív feladatok. Tulajdonképpen az ősegyház közösségeiben a „karizmatikus” megjelölésen azt értették, amit mi manapság „szolgálat” néven jelölünk.

„Az apostoli korszak után a szolgálat és a karizma között addig fennálló egység lassan kezdett megbomlani” — mondta Karl Rahner. A szüzek, az aszkéták és a mártírok lettek a látható karizmatikus megbízott hordozói. A harmadik században pedig az önálló karizmák visszafejlődését tapasztalhatjuk. „Tehát a kezdetben karizmatikus egyház a szolgálatok egyházává alakult” — jelenti ki H. Schlier a kérdést summázva. Jó néhány „szabad” karizma a szolgálatok keretei között élt tovább. A montanista eretnokség megjelenése eredményezte a végső és kibékíthetetlen krízist a szolgálat és a karizma között. Mindemellett a szerzetesség töretlenül őrzi mind a mai napig az ősegyház karizmatikus „hajlandóságát” — állapítja meg Karl Rahner.

A harmadik századra alakult ki az egyházi szolgálatok végleges, ma is érvényben levő formája. A szolgálatok rendszere, „a hierarchia az egyház belső rendje” — írja Szent Ciprián. Ezért röviden így határozza meg az egyház fogalmát: „Az egyház a püspökből, a papokból és minden tagjában fennálló közösségből”. Világos tehát az elrendeződés: püspök, papság és hívek. Ciprián felfogása szerint szükséges ez az elrendeződés, mert az egyház olyan, mint „a katonai tábor, ahol fokozatok szerint mindenkinek megvan a maga hatalmi köre és kötelessége”. A keresztényeket többször is „Krisztus katonáinak” nevezi.

Tovább elemezve Ciprián hierarchia-felfogását, kitűnik, hogy a püspök az egyház belső rendjének alapja és kiindulópontja. Sőt, felfogása szerint a püspök és az egyház egy, és aki nincs a püspökkel, az nincs az egyházban. Erősen érezhető ebben a szemléletben, hogy a szociológiai közösségről a hangsúly egyre inkább áttevődött a doktrinális közösségre — állapítja meg Congar.

A pap feladatköre: Isten szolgálata, oltárszolgálat. A hierarchia fokozatában a püspököknek alárendeltek közül az elsők a papok. A pap — Ciprián szemléletében — az a személy, akit Isten a maga szolgálatára választott ki. Ember, aki az emberek közül való és őket képviseli Istennel való kapcsolatukban. Egyik levelében elítéli azt a laikust, aki papot tett meg gyermekei gyámjává. És hogy miért ítél a laikusról olyan szigorúan, és miért nem enged nyilvános könyörgéseket végezteni a megholtakért, azt ezzel okolja meg: „Mert az isteni (eredetű) papsággal kitüntetetteknek és a papi szolgálatra rendeltetteknek imádságokkal és a könyörgésekkel kell törődniük, valamint csak az oltárnak és az áldozatoknak kell szolgálniuk.” Egyébként a papság megválasztásában nagy szerepe volt a népnek az ősegyházban. Azokat választották ki, akik erkölcsükről és rátermettségükről tanúbizonyságot tettek mindennapi életükkel. Ahhoz, hogy valaki Krisztus Titokzatos Testében a papi hivatást gyakorolhassa, ordináció volt szükséges, ez pedig — Ciprián felfogása szerint — a püspök kizárólagos jogköre.

A többi rendet úgy emlegeti, mint a papság segítőit. Az ősegyházban a diakónusoknak fontos szerepük volt. A szoros értelemben vett hierarchiában ugyan a „legalsó” fokon vannak, a közösség életében azonban igen jelentős feladat jutott nekik. Ciprián leveleit rendszeresen a papoknak és a diakónusoknak írta. Az apostolok rendelése szerint „az asztalok szolgálata” volt a dolguk, ezután pedig az igehirdetés, valamint a keresztesítés. Az egyház adott helyzetében az ő különleges feladatuk volt a börtönökben szenvedőkön való segítés is. Ezért írja Ciprián a papoknak és diakónusoknak mély szociális szellemet eláruló leveleiben: el ne feledkezzenek „azokról, akik dicsőséges szóval az Urat megvallották és börtönbe vettek, és azokról, akik szegények és szükségét szenvednek és mégis állhatatosak az Úrban”.

Az ősegyház hitéletének fókuszára H. de Lubac mutat rá, amikor Origenészt idézi: „Ragaszkodnunk kell Jézus Krisztus égi egyházának szabályaihoz az apostoli folytonosság szerint”. Számára az „égi egyház” azonos a földön élő, történeti és látható, sőt hierarchikus egyházzal. H. de Lubac véleménye szerint ugyanis „amilyen mértékben az egyház kibontakozott az időben, úgy figyelme egyre inkább már eltűnt tagjaira irányult”. Az eltűntek alkották a „győzedelmes (vagy szenvedő) egyházat”, a földön élők pedig a „küzdő illetve zarándok egyházat”.

A KERESZTÉNYEK A VILÁGBAN. Az ősegyház feladata, hogy olyan keresztény üzenetet hirdessen, mely érthető a pogány világ számára. A Diognetoszhoz írt levél szerzője ezért ír így pogány barátjának a II. század közepén: „A keresztényeket nem különbözteti meg a többi embertől sem a táj, sem a nyelv, sem az életmód. Nem laknak ugyanis saját városaikban; nem beszélnek külön, szokatlan nyelvet, nem is élnek másoktól jellegzetesen különböző életmódot... Ott laknak a görögök és barbárok városaiban, ahogy kinek-kinek sorsa rendelte, és öltözködésben, táplálkozásban, az élet más dolgaiban alkalmazkodva az őslakók szokásaihoz, csodálatos és egyaránt hihetetlennek látszó életformával tűnnek fel... Házasságot kötnek, mint mások; gyermekeket nemzenek, de magzatelhajtást nem végeznek. Közös az asztaluk, de nem az ágyuk... A fennálló törvénynek engedelmeskednek, de életmódjuk felülmúlja a törvényeket. Mindenkit szeretnek, őket meg mindenki üldözi. Nem ismerik és mégis elféltelik őket, halál a sorsuk, és életre támadnak. Ínségben vannak és sokakat gazdagítanak, mindenben hiányt szenvednek és bővelkednek mindenben. Szégyenbélyeget hordanak és szégyenben éri őket a dicsőség, rágalom a részük és igazságot nyernek. Szidalom a jutalmuk, megvetés a részük, de ők tisztelgetet adnak. Jót tesznek és mint gazokkal bánnak velük; ha kínozzák őket, örülnek, mintha életre támadnának. A zsidók úgy hadakoznak ellenük, mintha pogányok volnának; a hellének üldözik őket, de támadóik sem tudják, miért bántják őket.”

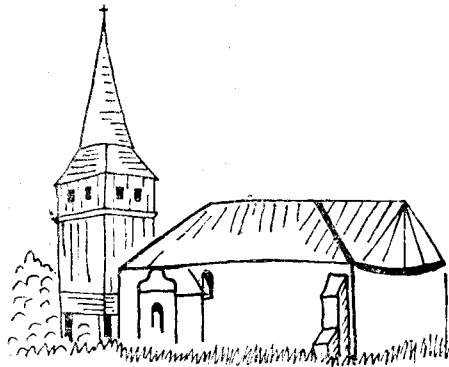
A körülmények megkövetelték, hogy az egyházba való belépésnek szigorú követelményei legyenek. A gyermekkeresztelés csak a III. században kezd általánossá válni. A felnőtt keresztelkedőket a katekumenátus (hittanulók) intézménye készítette elő a belépésre. Az előkészületi idő a körülmények szerint változott. Az elvirai zsinat a III. század végén két esztendőben jelölte meg a katekumenátus idejét. A vízkeresztséget a vérkeresztség is helyettesítette. Tertullianus írja, hogy Septimius Severus üldözése alatt már hitjelöltek is szenvedtek vértanúhalált.

Az ősegyházban a katonáskodás kérdésében nem alakult ki egységes felfogás. Egyesek, mikor keresztények lettek, elhagyták a hadsereget, mások tovább szolgáltak, és sok esetben ennek köszönhető, hogy a Birodalom eldugott sarkába is eljutott Jézus híre, mert légiók mindenfelé állomásoztak.

Voltak olyan foglalkozások, amelyeket a közösségek nem tűrtek meg tagjaiknál. Színész, táncos, gladiátor csak úgy léphetett be a hitjelöltek közé, ha felhagyott eddigi foglalkozásával — írja Lortz. Veszélyesnek tartották az ötvösmesterséget, a szobrászatot és festészetet is, mivel ezek pogány istenszobrokat is készítettek, vagy pedig alkotásaikban áthágták az erkölcsi határokat. Annál jobb szemmel nézték és ajánlották például az orvosi foglalkozást. Maguk a papok is gyakran voltak orvosok. A keresztények határozottan elítélték az ókor szórakoztató iparát, a cirkuszi játékokat. Jézus híveinek egyik közismert ismertető jegye mindvégig éppen az volt, hogy a cirkuszokban nem mutatkoztak. Többek között emiatt tartották őket túlságosan komolynak és az élet megvetőinek. A testgyakorlást azonban szívesen vették. Alexandriai Szent Kelemen például kifejezetten ajánlja az ifjúságnak, mert „a test és lélek fejlődésére nagy hatással vannak”.

A pénz, az öltözködés és étkezés mértéktelensége sok keresztény férfit és nőt megkísértett az üldözések elmúltával. Ezekre gondolva vonja le a következőket Szent Jeromos a IV. században Remete Szent Pál életéből: „... talán meg szabad kérdeznünk e kis munka végén azoktól, akik gazdagságukat nem is bírják összeszámolni s házaikat márvánnyal burkolják s nyaralóikba vagyonokat ölnek, vajon mi hiányzott ennek a szent öregnek a földön? Ti gyöngyös serlegekből isztok, ő két tenyeréből szürcsölgette a vizet. Ti aranyból szőtt tunikában páváskodtok, az ő testét rabszolgáitok leghitványabb condrája sem takarta... Pált hitvány sivatagi homok földi, de sírjában a dicsőséges feltámadást várja; fölöttetek drága kripták emelkednek, hogy cselekedeteitekkel együtt az örök tűznek adjanak. Legyetek hát irtalmasok magatok iránt, kérlek...”

Irodalom: J. Lortz: Geschichte der Kirche, Münster, 1962. — J. Daniélou: Geschichte der Kirche, Köln, 1963. — K. Baus: Handbuch der Kirchengeschichte, Freiburg, 1962. — Mysterium Salutis, IV/1, Köln, 1972. — Herders Theologisches Taschenlexikon, Freiburg, 1972. — R. Schnackenburg: Die Kirche im neuen Testament, Leipzig, 1961. — Kühár Flóris: Apostoli Atyák, Budapest, 1944. — Nyíri Tamás: Bölcelettörténeti jegyzet (kézirat).



Borsowszky Jolán: A nyírmihálydi fatemplom

HATALMI IDEOLÓGIA AZ EGYHÁZ ÉLETÉBEN

Az idén van 900-ik éve annak, hogy VII. Gergely pápa (1073—1085) az előbbi korokban keletkezett joggyűjtemények, főleg a sok hamisítványt is tartalmazó „Al-Isidori” gyűjtemény tanulmányozása után megfogalmazta a 27 tételből álló „Dictatus papae”-t, amely a pápaság egyetemes uralmának eszméit és alapköveteléseit tartalmazza. Ez az évforduló kitűnő alkalom arra, hogy vázoljuk a pápaság világhatalmi ideológiájának történetét, majd ennek és néhány más, az egyház történelmét irányító fontosabb ideológiának az elemzéséből meghatározzuk a nagy történelmi ideológiák belső természetét.

1.) *Mi az ideológia?* Ideológián bizonyos eszméknek és vélekedéseknek gyakran rendszerbe is szedett foglalatát, összességét értjük, amely egy adott történelmi helyzetben bizonyos társadalmi rétegek vagy magasabb szervezetségű közösségek érdekeinek biztosítása, illetve hatalmi helyzetének növelése céljából alakul ki, és a tömegek gondolatvilágára döntő befolyást gyakorol.

A marxizmus szerint az ideológia a társadalmi lét tükröződése az emberek tudatában. Minden eszme, így azok összegződése, az ideológia is a fennálló gazdasági és társadalmi helyzettől függ, a meglévő gazdasági alaphoz a felépítménye. A gazdasági alap megváltozásával szükségszerűen megváltozik az ideológia is.

Az egyház történelmében kétféle ideológiát különböztethetünk meg: stabilizáló, állandósító és dinamikus, expanzív, terjeszkedő mozgásban megnyilvánuló, hatalmi ideológiát.

A stabilizáló ideológia a fennálló egyházi és társadalmi helyzetet kívánja azáltal állandósítani, hogy ezt az állapotot, mint Istentől elrendelt helyzetet állítja a tömegek elé, és a felmerülő társadalmi ellentéteket az uralkodó rétegek érdekében igyekszik megoldani. Ezek közé az ideológiák közé tartozik a tulajdon ideológiája, a keresztény gazdasági-társadalmi ideológia, amely a legjobb gazdasági berendezkedés alapját a magántulajdonban látja, és az embereknek magántulajdonnal, vagyis mások kizsákmányolására alkalmas tulajdonnal bíró csoportjának érdekeit a kinyilatkoztatással próbálja igazolni, jóllehet a kinyilatkoztatás nem nyújt semmiféle útmutatást a javak elosztásának, a termelőeszközök birtoklásának mikéntjére. Ilyen stabilizáló ideológia az úr—szolga ideológia is, amely szerint a társadalom vezetésére azok jogosultak, akik erre Istentől hatalmat kaptak. Az Istentől kapott hatalom ismertetője többek közt a születés, a vezetői rétegből való leszármazás. A dinamikus, expanzív, hatalmi ideológia az az ideológia, mely az egyház vezetőit egy adott történelmi helyzetben mozgásra, harcra, támadásra vagy védekezésre, hódításra vagy az elveszett pozíciók visszaszerzésére ösztönzi, és általában jelentős mértékben befolyásolja az egész egyház történelmét. Ezt a hatalmi ideológiát történelmi ideológiának is nevezhetjük.

A jelen tanulmány az egyház történelmében fellépő legfontosabb dinamikus, hatalmi ideológiákkal foglalkozik, de következtetései bizonyos mértékben a stabilizáló ideológiákra is vonatkoznak.

2.) *A Gergely-féle hatalmi ideológia története.*

Az ideológia keletkezése szorosan összefügg az egyház történelmének egyik igen válságos szakaszával, amelyben az általános hanyatlásnak egyik fő oka az volt, hogy az egyház szinte teljesen elvesztette szabadságát. A germán egyházi rendszer következtében mindenestül a hűbérúrtól függött a birtokán alapított plébánia, kolostor és az ott működő papság sorsa. A főpapi székeket pedig az uralkodók töltötték be, elsősorban politikai szempontokat véve figyelembe. Ha az egyház erről a mélypontról fel akart emelkedni, kettős irányú reformot kellett végrehajtania. Meg kellett szilárdítania a belső egyházfegyelmet és ki kellett vívnia az egyház teljes szabadságát.

Míg a német származású reformpápák a simónia és a papi nősülés ellen aránylag elég sikeresen léptek föl, a laikusok uralma alatt álló egyházat, úgy látszott, képtelenek felszabadítani. Ennek oka a középkorban uralkodó hűbéres

társadalmi rendszer volt. A középkori társadalom ideológiailag sokáig egységes volt. Ennek a keresztény, hűbéres társadalomnak a csúcán a szakrális hatalommal is felruházott legfőbb hűbérúr, a német-római császár állt. Az egyháznak, ha a hűbéres társadalomban biztosítani akarta a maga teljes szabadságát, a legfőbb hűbéri hatalmat kellett megszereznie, vagyis a pápának kellett felkerülnie a nyugat-európai társadalmi piramis csúcsára. Ennek érdekében abban a társadalomban, amelyben minden szent, Istentől elrendelt volt, olyan ideológiát kellett kialakítani, amely szuggesztív erővel bír, és arról győzi meg a feudális világot, hogy Isten Péter utódjának, a pápának adott minden, tehát nemcsak vallási, de világi hatalmat is.

Ez a hatékony ideológia annak a pápának a lelkében született meg, akit egyénileg semmiféle hatalmi ambíció nem fűtött, és tudatosan nem törekedett valamilyen világhatalmi eszmerendszer létrehozására. Csak az egyház jogait kívánta visszaszerezni, de ezt minden igazságosnak vélt eszközzel. Ennek érdekében Szent Agoston társadalmi eszméinek és saját Péter-misztikájának hatására arra a következtetésre jutott, hogy a történelem lényege az Isten és a Sátán országa közti harc. Isten földi országában, amelynek a világi uralkodók is tagjai, a legfőbb hatalom, mivel Krisztus minden hatalmat Péternek adott, Péter utódjának, a pápának kezében van. Ha a világi uralkodók bűnös tetteik által a Sátán országához csatlakoznak, saját magukat fosztják meg az Isten országában betöltött hatalomtól, és már a Sátán nevében parancsolnak. VII. Gergely ebből a tételből azt az akkor hallhatlannak tűnő következtetést vonta le, hogy pápai hatalmánál fogva joga van eldönteni, ki tartozik Isten és ki a Sátán országához, és joga van a méltatlan uralkodókat letenni. A pápa, hogy meggyőződését a szent hagyomány tanításával még biztosabban támassza alá, összegyűjtötte a pápai primátusra vonatkozó kánonjogi anyagot, és annak áttanulmányozása után a joggyűjtemények tartalmát 27 tömör tételbe foglalta össze, amely a „Dictatus papae” elnevezést kapta.

VII. Gergely eszmerendszerét új gondolattal, az ún. két kard elmélettel, Szent Bernát egészítette ki. Ő a Lukács evangéliuma 22-ik fejezetének 38-ik versében található krisztusi szavakból azt a következtetést vonta le, hogy Isten országában a lelki és a világi hatalom kardja egyaránt az egyház birtokában van. Szent Bernát saját elgondolásából, amelynek célja az emberek üdvözítésének hatékonyabb biztosítása volt, a gyakorlatban messzemenő következtetéseket vont le. Így követelte, hogy a világi hatalom lépjen fel az eretnekek ellen, sőt azt is, hogy a pápa parancsára az államhatalom ragadjon kardot, amikor az Istentől megszabott rend helyreállítása vagy biztosítása ezt megköveteli.

A Bernát-féle tanítással kibővített ideológiát III. Ince (1198—1216) tette a legerőteljesebben magáévá, sőt az ő inspirációjára egészítették ki azt a kephalizáció eszméjével. A fej e szerint az elgondolás szerint a teljességet, az egész testet képviseli. A tagok a teljességnek csak részei. Az egyház feje, a teljes egyház a pápa. Bele lett plántálva minden érték és hatalom. Az Úr Péternek és utódainak hatalmat adott nemcsak az egyház, de az egész földkerekség kormányzására. A politikai főhatalom legfőbb birtokosa is a pápa, aki ennek a hatalomnak a gyakorlását átengedi a világi uralkodóknak, akik azonban hatalmukat mindig a pápa legfőbb ellenőrzése és irányítása alatt gyakorolhatják.

Ezek a teokratikus világalrmi eszmék bizonyos mértékben már VII. Gergely idejében is hatásosnak bizonyultak, mert a mélyen vallásos középkor egy ideig szinte fenntartás nélkül elfogadta azokat a szentírásra alapozott eszméket, amelyek összhangban álltak az általánosan elfogadott ágostoni társadalomrajzzal, a pápaság pedig a reformpápák működése következtében visszanyerte valóság-erkölcsi súlyát és tekintélyét. Politikailag a német központi hatalmat győngyíteni kívánó fejedelmek és a szövetséges normannok támogatták a pápát.

Még jelentősebb tényezők tették lehetővé III. Ince pápa számára, hogy a pápaság hatalmi törekvéseit megvalósítsa. A világalrmi terveket szövögető VI. Henrik császár váratlan halála után Európában hatalmi egyensúlyi helyzet jött létre. A német birodalom hosszú belviszályba bonyolódva nem tudott beleszólni az európai politika irányításába, Franciaország pedig még nem erősödött meg annyira, hogy döntően meg tudta volna határozni a kontinens sorsát. Ugyanakkor a pápai székbe olyan tehetséges és buzgó, tehát saját személyében is nagy erkölcsi súllyal rendelkező ember került, aki az egyensúlyi helyzetet a pápaság javára használta ki, és kezébe vette a keresztény országok irányi-

tását. A politikai helyzeten kívül az a tény is támogatta a pápaságot, hogy a nagy társadalmi ellentétekből keletkezett nyugtalanságok levezetése sikeresen indult meg, elsősorban az új koldulórendek segítségével. Ez a kedvező helyzet III. Ince halála után fokozatosan kezdett megszűnni. Az ipar és kereskedelem fejlődése következtében Európa legfejlettebb államaiban jómódú polgári réteg alakult ki, amelyre támaszkodva a feudális uralkodók kezdték kiépíteni a rendi monarchiát. A gazdaságilag erősödő államokban növekedett a nemzeti öntudat, laikus értelmiség jött létre, aminek következtében megindult a világi kultúra kialakulása és elválása az egyházi kultúrától.

III. Ince közvetlen utódai az egyházi állam megsemmisítésére törő II. Frigyes császárt a hatalmi ideológia segítségével és az észak-itáliai polgárság támogatásával még le tudták győzni. A Staufok végleges megsemmisítéséhez azonban a pápaságnak már igénybe kellett vennie a francia hatalom segítségét. A császárság fölött aratott döntő győzelem azonban a pápai hatalom gyors hanyatlásának a kezdetét is jelentette. A küzdelemben a pápaság ideológiai tekintélye erősen meggyengült, mert a császárok a laikus értelmiségre támaszkodva ideológiai fegyverekkel is harcoltak a pápák ellen. Míg a pápák katonai hatalma is gyenge lábón állt az egymással csatározó és a pápai főhatalmat gyengíteni akaró római főnemeselek széthúzása következtében, mind fenyegetőbbé vált Franciaország túlereje, amellyel szemben a széttűzött császári hatalom segítségére már nem számíthatott a pápaság.

A hatalmi ideológia meggyengülése és a gyökeresen megváltozott erőviszonyok az ideológia feladását és az addigi politika felülvizsgálását követelte volna meg. Ennek, sajnos, az ellenkezője történt. A társadalmi és politikai támaszát veszített ideológiát legerőszakosabban VIII. Bonifác (1294—1303) erőtette. Ennek lett a következménye a pápaság francia befolyás alá kerülése, az avignoni fogóság, és a hatalmi ideológia fokozatos elhalála.

3.) *Milyen természetű az egyház hatalmi ideológiája?* Azt kell megvizsgálnunk, vajon az egyház történelmében felépő hatalmi ideológiák, mint egy adott történelmi helyzet szülöttei, mindenesetül megváltoznak-e a gazdasági-társadalmi helyzet átalakulásával, vagy pedig tartalmazznak olyan eszméket is, amelyek állandó érvénnyel bírnak, függetlenül a különféle társadalmi helyzetektől és változásoktól? Ha az egyház hatalmi ideológiáit szemléljük, meg kell állapítanunk, hogy azok valóban egy-egy történelmi helyzetben keletkeztek, és ezekben az eszmerendszerekben bőven előfordulnak a meglévő gazdasági-társadalmi állapothoz kötött, attól erősen függő vélekedések, tételek.

Így — mint az előzőekben láttuk — a Gergely-féle ideológia szükségszerű következménye volt a hűbéri rendszerből fakadó hatalmi helyzetnek. A keresztes háborúk és a katolikus restauráció ideológiája szintén ezt igazolja. Bár ezeknek az ideológiáknak a keletkezése nem követhető úgy nyomon, mint a Gergely-féléé, és hivatalosan nem is szedték úgy rendszerbe, mint azt, ezek is éltek, hatottak, döntően befolyásolták az egyház sorsát.

A keresztes háborúk ideológiája a következő főbb eszmékből tevődött össze: — A Jézus élete és szenvedése által megszentelt terület a földteke legszentebb része, melynek szentségét és szabadságát minden jogos eszközzel biztosítani kell. Mivel a pogányok ezt a földet megszenteltségtelenítik és gátolják a keresztények szabad mozgását, a keresztény világnek, minden keresztény nép uralkodójának a pápa legfőbb irányításával össze kell fognia és a szenthelyeket fel kell szabadítania. Akik a keresztényeknek ebben a szent vállalkozásában közreműködnek, Istennek különösen tetsző cselekedetet hajtanak végre.

A reformációt követő katolikus megújhadást pedig ezek az eszmék irányították. — A katolikus egyház a teljes vallási igazság egyedüli birtokosa és tévedhetetlen tanítója. Aki nem hajlandó elfogadni az egyház tévedhetetlen tanítását, az az egyházon kívül marad és elkárhozik. Az egyháznak mint a teljes vallási igazság birtokosának jogában áll az igazságot minden megengedett eszközzel terjeszteni, megvédeni és az igazságtól elszakadtakat visszatéríteni. Az egyháznak kötelessége az igazság terjesztése és védelme érdekében, hogy intézményeit és szervezeteit egyre hatékonyabban Péter utódiának központi irányítása alá rendelje. Az egyház mint az egyedüli üdvözítő igazság egyedüli birtokosa nem alkudhat meg az igazságtól eltérő vélekedésekkel, ezért minden dialógus az igazság áruba bocsátását jelentené.

A kereszties ideológia gyökereit mélyen eresztette a feudális viszonyokba. Az örökségből kimaradt lovagokat, a nincstelenné vált parasztokat és városi plebejusokat gyakran a mostoha megélhetési viszonyok készítették a vállalkozásokban való részvételre, az olasz kereskedők pedig még inkább anyagi érdekből kapcsolódtak bele a középkor e leghatalmasabb mozgalmába. A restaurációs ideológia szintén szoros kapcsolatban állt a fejedelmi abszolútizmus megszületési korának, majd virágzó szakaszának társadalmi és politikai törekvéseivel, amelyek minden áron meg akarták szilárdítani a már ingadozó feudális rendszert, és a fejedelmek hatalmát minél maximálisabbra igyekeztek fokozni. Ugyanakkor azonban ezekben az ideológiákban olyan elemeket és eszméket is találunk, amelyek minden porcikájukban kor- és társadalom fölöttiek, nem függvényei semmiféle gazdasági rendnek, nem egy adott társadalmi alaptól nőnek ki, hanem magából az emberi természetből, illetve az embernek Istenhez kapcsolódó változatlan, örök viszonyából. Ilyen kortól független alapigazság például a Gergely-féle ideológia eszméi közül, hogy a pápa valóban Szent Péter és így Krisztus utóda, akinek kezében összpontosul az egyházban gyakorolható lelki hatalom teljessége. A lelki hatalom gyakorlása az egyház szuverén joga marad minden időben. Az a követelés és törekvés, hogy az egyház megszentelői hivatásának teljesítése érdekében független legyen minden evilági befolyástól, nemcsak a hűbéres társadalom viszonyai között, de minden társadalmi rendszerben érvényes és jogos törekvése az egyháznak.

A kereszties mozgalomnak az az igénye, hogy a hívek a Szentföldre elzarándokolhassanak és ott minden veszély nélkül élhessenek vallási buzgóságuknak, nem csupán a feudális ember, de minden idők keresztényének állandó törekvése és vágya. A kereszties mozgalmakat évszázadokig életben tartó és sokszor emberfeletti áldozatokra is képesítő vallásos lelkület szintén nem a feudális rendszer függvénye. A vallásos lelkiség és hősiesség minden korszakban eleven lánggal lobogott a hívek lelkében, és gyakran emberileg megmagyarázhatatlan hőstettekre tette képessé az egyház tagjait. A kereszties háborúk során tapasztalható vezeklési vágy, tisztulási igény ugyancsak örök emberi igény.

Az egyedül üdvözítő egyház tételével fémjelzett restaurációs ideológia egyik alaptétele az, hogy az egyház az emberiség üdvösségének jele és hatékony biztosítója, az emberi élet állandó megújulásának szentsége. Ez a tétel minden korban érvényes igazság, mert az egyház Krisztus akaratából megszentelői hivatását minden társadalmi rendszerben élő ember javára gyakorolja mindaddig, amíg halandó él a földtekén. A tridentinumi egyház is azokat az örök igazságokat hirdette, amelyeket az Isten Fia nyilatkoztatott ki az összemberiség javára, legfeljebb az igazság hirdetési módozataiban voltak hiányosságok.

Az egyház hatalmi ideológiáinak elemzéséből tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy a hatalmi ideológia nem csupán egy meglévő társadalmi helyzet tükröződése, és nemcsak a fennálló gazdasági, társadalmi, politikai helyzettel szoros kapcsolatban álló evilági elemekből áll, hanem található benne az adott helyzeteken felülemelkedő, azoktól független vonások, örök érvényű eszmék, változatlan igazságok is. Ezek az örök eszmék a gyakorlatba történő átültetés során szükségszerűen hozzákapcsolódnak a fennálló viszonyokhoz, első sorban azért, hogy az illető kor felfogásához alkalmazkodva hatékonyabban érvényesülhessenek. Annak ellenére, hogy a keresztény ideológia örök igazságai gyakran a megengedettnél is jobban egybefonódnak bizonyos hatalmi érdekekkel, erre az ideológiára leginkább az a meghatározás illik: *ideologizált* (történelmi elemekkel keveredett) *örök eszmék foglalata*. Bár az egyház nem ideológia, és bár tanrendszere az Istentől kinyilatkoztatott örök igazságok foglalata, ezek az örök igazságok a történelem folyamán evilági elemekkel keveredve és kiegészülve gyakran az ideológia jellegét öltik magukra.

4.) *Meddig hatékony és mikor válik káros a az egyházi ideológia?* Mint eszmefuttatásunk elején láttuk, a pápaság hatalmi törekvéseit VII. Gergely azért tudta egy ideig és bizonyos mértékben diadalra juttatni, mert eszméi összhangban álltak az abban az időben általánosan elfogadott szentágostoni társadalom és államképpel, és a pápaság igényei megfelelték a német hercegek szándékainak. III. Incének pedig azért sikerült teokratikus világuralmi céljait rövid időre elérnie, mert a XIII. század elejének erőviszonyai és társadalmi helyzete ezt lehetővé tette. Egyensúlyi hely-

zet jött létre, amelyben a mérleg szerepét a korszak legnagyobb erkölcsi hatalma, a pápaság játszhatta.

Abban a helyzetben, amelyben az egyház törekvései elé nem hárulnak nagy akadályok és eszméi összhangban állnak a kor felfogásával, az egyházi ideológia nemcsak megvalósítható, de hasznos is, nem csupán az egyház, de bizonyos fokban a társadalom számára is. A XIII. század első felében a pápai főhatalom kisugárzó és termékenyítő ereje serkentőleg hatott a hitélet, a jámborság, a tudományosság elmélyülésére, biztosítani tudta a Nyugat társadalmi egységét, és sokszor gátat szabott a nyers feudális erőszaknak.

A tridentini zsinat utáni korszak ideológiája addig volt minden szempontból hatékony, ameddig politikai és ideológiai egyensúlyi helyzet uralkodott Európában, és ameddig az ellenreformációs egyház törekvéseit jelentős mértékben nem keresztettké más hatalmi érdekek. A harmincéves háború kirobbanásáig a fejedelmi abszolútizmust saját országaikban kiépítő fejedelmek közül egyik sem erősödött meg túlságosan a másik rovására. Ebben a helyzetben az egyháznak nemcsak visszatérítési és visszahódítási törekvései voltak sikeresek, hanem a belső, vallási megújulást célzó szándékai is. Az abszolút pápai hatalom irányítása alatt álló egyház történelmének egyik fénykorát élte. A fegyelem megszárdult, a papi buzgóság fokozódott, a szerzetesi életforma újból igen hatékonyra vált, és megkezdődött az örök értékű alkotásokat termelő barokk kultúra virágba borulása. Az egyházi ideológia tehát addig hatékony és addig mozdítja elő az egyház fejlődését, ameddig az egyház örök igazságaihoz kapcsolódó világi elemek és szándékok, az ideológiának a fennálló viszonyokhoz kötődő elemei, ha nem is mindenestül, de bizonyos mértékben összhangban vannak az illető korszak gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyaival.

Amikor a hatalmi ideológiának a történelmi helyzethez kapcsolódó elemei szembe kezdenek kerülni a meglévő valósággal, az ideológia fokozatosan hatástalanná, később pedig nemcsak a társadalomra, de az egyházra nézve is károsra válik. Ez történt, mint az előzőekben láttuk, a középkornak abban a szakaszában, amikor a pápaság hatalmi szándékai egyre inkább szembe fordultak a fejlődő államok, főleg Franciaország és Anglia érdekeivel, az erősödő nemzeti öntudattal és a bontakozó világi kultúrával. Ezt vehetjük észre a keresztes háborúk történetében is. A politikai és katonai helyzet Nyugaton és Keleten történő gyökeres megváltozásával a keresztes ideológia elvesztette politikai és katonai támaszát. Keleten Szaladin szultán hatalomra kerülésével a mohamedán hatalom túlzottan megerősödött a széthúzó feudális keresztes államocskák rovására. Nyugaton a császári hatalom szétesése és a nyugati társadalmi egység bomlásának indulása húzta ki részben a keresztes ideológia alól a talajt. Mindezzel párhuzamosan a vallásos lelkesedés is csökkent, és egyre jobban az olasz városállamok kereskedelmi érdekei játszották a mozgalomban a főszerepet. A nyers kufárszelleme érvényesülése nagyban aláásta a mozgalom, de az egyház tekintélyét is.

Hasonló megállapításhoz jutunk, ha a restaurációs ideológiát taglaljuk. Milyhelyt Európában a harmincéves háború végén Franciaország megszerezte a hegemoniát, és egyre több államban tettek szert az uralkodók abszolutisztikus hatalomra, egyre több országban indult meg vagy erősödött az államegyházi rendszer kiépítésére vagy erősítésére irányuló törekvés. Természetesen a pápaság abszolutisztikus igényei ezzel párhuzamosan szorultak háttérbe. A protestáns és katolikus nagyhatalmak nyomoztató túlerejét a pápai állam még azzal sem igyekezett ellensúlyozni, hogy a gazdasági, technikai és modern államvezetés terén lépést tartson a fejlődéssel. Az egyházi vezetés igen sokáig nem volt hajlandó észrevenni a feudális rendszer végleges bukását, és nem akart alkalmazkodni a mindjobban hódító tőkés viszonyokhoz. Legfőbb fegyvere egyre jobban az ideológia lett, amelynek egyik fő tételét XVI. Gergely pápa (1831—1846) a „Mirari vos” kezdetű enciklikában úgy fogalmazta meg, hogy abszurd dolog az az állítás, mintha az egyház reformokra szorulna, mert az egyházban nincs és nem is lehet semmiféle fogyatkozás. IX. Pius pápa (1846—1878) pedig a Syllabusban elítélte azt az állítást, amely szerint a pápa kibékülhet, és ki is kelene békülni a haladással, a liberalizmussal és a modern civilizációval.

Az egyedül üdvözítő egyház ideológiája, amely minden vallási igazság egyedüli birtokosának hirdette az egyházat, és ezáltal minden haladó társadalmi eszmét, tudományos gondolatot, amely nem volt összhangban a hagyományos tanítással, elvetett, mérhetetlen károkat okozott az egyháznak. Ezek a károk

abból eredtek, hogy az egyház egyes vezetői minden dialógustól elzárkózva, az idejétmúlt feudális rendszerhez görcsösen ragaszkodva az egyházat fokozatosan kirekesztették a haladásból s egyre szűkebb, zártabb, kicsinyebb, hatástalanabb közösséggé sorvasztották Krisztus alapítását. Ezt a mind kártékonyabbá váló ideológiát a II. vatikáni zsinat számolta föl végérvényesen; kaput nyitott a világ felé, párbeszédet kezdett az addig istentelennek mondott és kárhozzatra szánt világgal. A II. Vatikánum szelleme nélkül, az általa elindított megújulás nélkül az egyházat az a veszély fenyegette volna, hogy újkori, restaurációs ideológiája ezt az élő, eleven közösséget a modern társadalomban szerepet nem játszó, katakomba egyházzá sorvasztja.

A hatalmi ideológiák története arról tanúskodik, hogy az egyház történelmi alakulat is, az állandóan változó, fejlődő történelemben hirdeti örök igazságait, fejt ki üdvözítő tevékenységét. Ez a tevékenység azonban csak akkor lehet igazán hatásos, ha az egyház vezetői Krisztus örök tanítását mindig meg tudják szabadítani az előbbi korokban rárakódott, visszahúzó hagyományoktól, ideológiai koloncoktól; ha saját koruk ütőerén tartva kezüket, mondanivalójukat koruk emberéhez intézik, és saját történelmi időszakuk igényeit, vágyait veszik figyelembe, amikor a világ megújulásának szentségévé akarják tenni Krisztus örök egyházát.

NYÍRI TAMÁS

AZ EGYHÁZ ÉS A JÖVŐ

Az utóbbi hetven esztendőben több tintát pazaroltunk az eszkatológiára, mint a keresztény teológia bármely más ágára. Jézus az idők végét, jobban mondva egy új korszak, a „végső idők” (*eszkhata*) beköszöntését hirdette. De mikor jön el a Vég? A. Schweitzer azon a véleményen volt, hogy Jézus az egészen közeli jövőben várta a világ végét, helyesebben Isten országának elsöp-rő győzelmét. Azt hirdette, hogy Vele és Benne elérkezett a történelem beteljesedése, melyre az egész ószövetségi korszak irányult. Mivel nem számított arra, hogy hosszabb idő telik el halála és az idők teljessége között, nem is gondolt arra, hogy maradandó közösséget, azaz egyházat alapítson. Jézus örömhíre lényegében nem más, mint Isten közvetlenül megvalósulás előtt álló eszkatologikus uralmának kihirdetése (1).

E nagyon népszerűvé vált, úgynevezett „konzekvens eszkatológiá”-val ellentétben C. H. Dodd kereken tagadja, hogy Jézus az Ország közeli eljövételét várta. Az angol szentírásmagyarázó 1935-ben megjelent korszakalkotó művében (2) súlyos érveket sorakoztat föl amellet, hogy Jézus a már „megvalósult eszkatológiát” (*realised eschatology*), a személyében, szavaiban és tetteiben bekövetkezett beteljesedést hirdette. C. H. Dodd véleménye nem terjedt el olyan széles körben, mint A. Schweitzeré, érvelése mégis megbízhatóbbnak látszik. A szentírástudományban újabban alkalmazott szerkesztéstörténeti (*Redaktionsgeschichte*) és hagyománytörténeti (*Traditionsgeschichte*) módszer megerősíti nézetét: a legősibb evangéliumi szöveghagyomány nem engedi meg, hogy a jövőre vonatkoztassuk Jézus valamennyi kielentését Isten országáról. Azok a mondások, melyekre A. Schweitzer támaszkodik, valószínűleg nem Jézus autentikus szavai (*ipsissima vox*), hanem minden bizonnyal a közeli Úrjövét várásában élő új-szövetségi írók értelmezései.

Jézus szándéka

Melyik vélemény felel meg Jézus eredeti szándékának? „A keresztény bibliakutatók java része, mind Schweitzer, mind Dodd felfogásából tanulva, arra a meggyőződésre jutott, hogy Isten országának beteljesülését úgy, amint Jézus beszélt róla, nem lehet sem a jelenben, sem a jövőben időzíteni. Jézus igehirdetésében ez a beteljesülés nincs időhöz kötve és időtlensége miatt sajátosan kettős

jellegű: *már* jelenvaló, de *még* eljövendő valóság” — írja Békés G. (3). Az újszövetségi írások tárgyilagosságot kívánva azt kell megállapítani, hogy némelykor úgy beszél Jézus, mintna már itt lenne az *eszkhaton*, máskor viszont úgy, mint aminek az elérése még várnunk kell; a „már most” és a „még nem” sajátos feszültséget alkot. Amint A. L. Moore írja, Jézus bizonyos afelől, hogy személyben bekövetkezett a döntő fordulat, hogy közel a Vég, amely megszüntet minden bizonytalanságot és kétértelmiséget. „Másképp arról is meg van győződve, hogy Isten hozzájuttatja az embereket az élethez és a kegyelemhez, a Szentlélek általi megerősítéshez szükséges időhöz. Gondolkodási időt ad, hogy felfoghassuk Jézus művének értelmét, hogy elsajátíthassuk a hit, a remény és a szeretet szellemét” (4). Aligha vonható kétségbe, hogy Jézus feltámadása után tanítványai az Ország közeli eljövételének reményében éltek. Hamarosan — legkésőbb Lukács evangéliumának keletkezése idején — megváltozik azonban a „hivatalos álláspont”, Jézus maga pedig sohasem táplált ilyen illúziókat. Amint N. Perrin (5) kimutatta, Jézust sokkal inkább foglalkoztatta a jelen, mint a jövő. Arra irányult minden igyekezete, hogy felismerjék az emberek a nagyszerű, soha vissza nem térő alkalmat. „A jövőre vonatkozó közelebbi meghatározások Jézus tanításában csaknem kivétel nélkül olyan hagyományhoz tartoznak, amely nem bizonyul Jézus eredeti szavának” (6). A Márk-evangélium 13. fejezetében fellelhető szenvedélyes világvég-várás az őskeresztény apokaliptika terméke. A paruziának az Úrjövételnek, helyesebben Jézus második eljövételének reménye Máté evangéliumában az Emberfia-hagyomány továbbfejlesztése, ez viszont a feltámadás korai keresztény értelmezése. Hagyománytörténeti vizsgálódásaira támaszkodva azt állítja N. Perrin, hogy a közeli Úrjövételről szóló szavak nem tekinthetők Jézus saját kijelentéseinek. A számtalanszor idézett „Bizony mondom nektek, el nem múlik ez a nemzedék, amíg mindez meg nem történik” (Mk 13,30) az apokaliptikában használatos sztereotip forma, következképpen nem bizonyítható, hogy eredeti jézusi mondás. Jézus csak általánosan beszélt a jövőről. Az egyetlen, ami nagy valószínűséggel csakugyan Tőle származik, az ítélet és az elégtétel várása. Eredetinek ítéhető szavai „azt a hitet fejezik ki, hogy Isten igazolni fogja Őt az emberek előtt, de nem mondanak közelebbit az igazolás mikéntjéről. Ez a várakozás nyilvánvalóan különbözik az első században dívó általános, akár zsidó, akár keresztény várakozástól” (7).

Egynemely szentírásmagyarázó Jézus saját szavának fogadja el Márk 13. fejezetének 32. versét: „Ámde azt a napot és azt az órát senki sem ismeri, a mennybéli angyalok sem, csak az Atya”. A világ végének időpontja olyan titok, melyet egyes-egyedül az Atya ismer. „Az evangéliumok nem engedik meg azt, hogy Jézus magatartása mögött a jövő világos szcenáriumát tételjük föl” — jegyzi meg Szabó F. (8). Bár az efféle, az eszkatológiai beteljesedés elhúzódsát sejtető kijelentés nagyon jól beleillik a Jeruzsálem bukása utáni, megváltozott egyházi felfogásba, neves katolikus biblikusok, például R. Schnackenburg és A. Vögtle (9) szerint Jézus valóban azt akarja mondani, hogy nem ismeri a világ végének időpontját. Fölöttébb nehéz lenne ugyanis valószínűsíteni, hogy a korai egyház adta volna ezt a kijelentést Jézus ajkára. Nem tűrték volna el, hogy ilyen botránkozató mondas kerüljön bele az evangéliumba — kivéve, ha nem szól nagyon megbízható hagyomány mellett, hogy Jézus valami ilyet mondott.

Az érvek és ellenérvek gondos fontolgatása C. H. Dodd javára billenti a mérleget. Isten országa már itt van, noha a beteljesülés még várat magára. Isten terveinek kibontakozásában olyan esemény következett be, amelyhez viszonyítva minden „azelőtt” és „azután” játszódik. Isten már „most” betölti az időt, s csak arra várunk még, amikor majd közvetlenül észleljük jelenlétét (Kol 1,22). Még nem igazodunk ki a kétértelmű, konfliktusokkal terhes valóságban. A keresztények a már *most* és a még *nem* korában élnek. Asztalhoz ültek már Isten országában, ámde ez a lakoma előlegezi csupán azt a másikat, amelyet Isten maga készít nekik. Már elérkezett a jövő, az „eljövendő javak” azonban még nincsenek itt.

A kellő idő

Hogy ez nagyon körülményes magyarázat? Lehet, de főként azért, mert a szentírás időszemlélete teljesen idegen a mai nyugati embernek, sőt az első keresztényektől is távol állt. Sehogy sem tudták megérteni az eszkatológia meghosszabbodását, nem tudták elfogadni, hogy a Jézus feltámadásában megnyilvá-

nuló beteljesedést hosszú idő választja el a világ végétől. Az *eszkhaton* „késése” nem illik bele lineáris időszemléletünkbe, nem közelíthető meg az idő és örök-kévalóság dialektikája alapján. Megértéséhez ismernünk kell a sajátos bibliai időfogalmát. A szentírás sosem tekinti az időt pusztán mérhető nagyságnak. A naptárral és órával mért kozmikus, „mennysiségi” időtől megkülönbözteti a történelmi, jobban mondva „minőségi” időt. Ezt nem napok és évek, hanem a *tartalma* méri. A kozmikus idő szabályosan visszatérő körfolyamat. Az ókori gondolkodást lenyűgözte az emberi élet beleilleszkedése a kozmikus periódusokba, s az örök váltakozást az idő alaptörvényének tekintette. A szentírás szemléletére jellemző történelmi idő tartalmilag különbözik a kozmikustól. Amint a Prédikátor tanítja, mindennek megvan az órája, és minden dolognak a maga ideje az ég alatt. Van ideje az ültetésnek és az ültetett kiszakításának, ideje a sírásnak és ideje a nevetésnek, ideje a gyásznak és ideje a táncnak, ideje a hallgatásnak és ideje a szólásnak. Látni való tehát, hogy az idő itt nem üres szemléleti forma, nem egymás mellé sorakozó pillanatok közömbös sorozata. A történelmi időben Isten szándéka bontakozik ki. Útjelzői olyan egyedülálló események, melyek nem ismétlődnek meg, és belevésődnek az emlékezetbe — mondja a Bibliikus Teológiai Szótár (10). E tartalmi időszemlélet keretében jóval világosabban érthető Jézus üzenete az eljövendő Országról. Azt mondja: most van az ideje az istenkirályság létrejöttének. A jelen „tartalma” Isten uralmának beköszöntése, valamint a döntés arról, hogy az emberek elfogadják-e. „Így a jelenről beszélni Jézus igehirdetésében annyi, mint a jövőről szólni, és a jövőről beszélni annyi, mint a jelenről szólni. Isten jövője üdvösség annak, aki a mostot Isten jeleneként és az üdvösség idejeként ragadja meg. Isten jövője ítélet annak, aki nem fogadja el Isten jelenét, és helyette saját jelenébe, múltjába és a jövőről alkotott álmaiba kapaszkodik... Isten jövője a jelenhez intézett isteni felszólítás, a jelen pedig a döntés ideje az isteni jövő fényében” — írja G. Bornkamm (11).

Aligha dönthetjük el azonban, hogy rövidnek, vagy hosszúnak tartotta-e Jézus a „kedvező időt”, mivel szemléletmódját tartózkodott a közelebbi időmeghatározásoktól. Nem azért sürgeti tanítványait, mert attól tart, hogy kifutnak az időből, hanem üzenetének mérhetetlen jelentősége miatt. A Jó Hír fontosságához és a kedvező alkalomhoz viszonyítva jóformán semmit sem számít, hogy mikor jön el a Vég. De ha beláthatatlan messzeségben van? Ha végeláthatatlanul elhúzódik a beteljesedés? Jézust feltehetően nagyon meglepte volna az ilyen, vagy hasonló kérdés. Isten országának hirdetése, az eszkatologikus lakomára szóló meghívó halasztást nem tűrő kézbesítése teljesen független a kozmikus időtől. Nem könnyű az eszkatologikus beteljesedés jelentőségét időbeli ábrázolás nélkül érzékeltetni. Más szavakkal: ami életbevágóan fontos, ami halaszthatatlanul szükséges, az közelinek látszik. Amint említettük, a korai keresztények sem tudták világosan megkülönböztetni Isten országának felbecsülhetetlen értékét, a megtérés parancsoló szükségességét az idő segítségével való kifejezésétől. Ezért hangsúlyozzák az Újszövetség szerzői: az idő rövid, virrasszatok, hogy amikor a völegény jön a menyegzőre, tüstént élje mehesetek. És Jézus? Már-mint Ő maga, személy szerint, hogyan vélekedett, miként beszélt? Amint W. Kasper (12) írja, „nem vonható kétségbe, hogy Jézus hamarosan bekövetkező fordulatról, Isten országának közeljövőben való eljövételéről beszélt”. Mégiscsak tévedett? Ellenkezőleg! Az Isten országának közelségét, a földre történő „betérését” (Lk 11,20) hirdető beszéd relativizálja az apokaliptikus időfelfogást — hangsúlyozza W. Thüsing (13). Jézusnak alkalmazkodnia kellett kortársai gondolkodásmódjához, egyébként aligha értették volna meg hallgatói. Egyrészt szükség szerű volt, hogy előzetes élményeik, világképük és vallási ismereteik alapján találjanak rá Jézus szavainak az értelmére, másrészt kikerülhetetlen volt előzetes felfogásuk helyesbítése és megtisztítása, mert különben továbbra is saját sztereotípjai foglyai maradtak volna. Jézus nem a naptárral mérhető időről beszélt, hanem a döntést sürgeti: Isten közbeavatkozott a történelemben, jó irányba tereli menetét, kiküldték a meghívókat a mennyei lakomára, csatlakozzunk az ünneplőkhöz. Ezt siettetni, ezt sürgetni és ezért gondolják hallgatói, hogy az idő rövid.

Az első keresztények alaptalan sietsége — alaptalan, mert arra a hamis feltevésre támaszkodik, hogy küszöbön áll a fenyegető Vég — még mindig rokonszenvesebb, mint a mai keresztények érzéketlen közömbössége. Azok legalább

késedelem nélkül meg akartak térni, mert felfogták, hogy Isten országának fontossága nem tűr halasztást. Mi pontosan az ellenkező véleményen vagyunk. „Ugyan minek a kapkodás, van még időnk bőven” — nyugtatgatjuk magunkat és másokat. Amikor pedig a menyegzős terem ajtajában álló férfi így szól hozzánk: „Igyekeztek! Közel van Atyám országa”, azt válaszoljuk: „Minek a lázas sietség, hiszen már kétezer esztendeje ígérgeted!”. Hogyne térnénk meg, csak olyan ráérősen tesszük, hogy mindenképpen elkészünk, akár félmillió év múlva jelenik is meg Jézus újra. S ha eljön a Vég, bármikor is legyen, tökéletes kifogással állunk elő: „Csak egy cseppet várj még Uram, nyomban csatlakozunk Hozzád!”. Minek a sietség? Mert meglehetősen rövid az életünk, eléggé szűkre szabott az időnk. De ami ennél is többet nyom a latba, az Jézus üzenetének a lényege: pompás alkalom, rendkívüli lehetőség nyílt számunkra. Isten országa — legalábbis kezdeti stádiumában — már köztünk van. Örültség lenne elszalasztanunk a kedvező időpontot. Ennek ellenére tovább ámfítjuk magunkat: vakon, süketen, ostobán viselkedünk. Nem is szabadkozunk, hanem „ésszerűen” megokoljuk: „Még nem érek rá, Uram! Előbb ki kell próbálnom új ígás ökreimet. Várj rám az ajtóban; holnap, vagy legkésőbb holnapután visszatérek. Előbb-utóbb biztosan utánajárok ennek a menyegzős ügynék.”

Az egyház ideje

A „már most” és a „még nem” között lévő korszak az egyház ideje. Az egyház azoknak a közössége, akik várva várják az Úr eljövetelét, akik továbbadják az örömhírt — ha mégoly tétován, mégoly esetlenül is. A II. vatikáni zsinat szerint az egyháznak „az a küldetése... hogy minden nép között elterjessze és felépítse Krisztus és Isten országát. Így jeleníti meg ennek az országnak a kezdetét a Földön. Miközben apránként növekszik, maga is az Ország beteljesedésére áhítzik: minden erejével reméli és óhajtja, hogy egyesüljön Királyával a dicsőségben” (14). Vagy amint R. Schnackenburg írja, „Isten üdvözítő tervének nem az egyház a végcélja, hanem Isten országa és az egész világ üdvössége” (15). Jézus követői lényük egész szomjúságával várják Uruk eljövetelét, noha már észlelik jelenlétét a Szentlélek által. A jövőbe vetett reményük nem gátolja meg őket abban, hogy a földi Jézus sorsához és tanításához szabják életüket. Az egyház igehirdetésének központi témája kezdettől fogva az, hogy megismertesse az emberekkel Jézus keresztjének és föltámadásának megváltó erejét, és előmozdítsa uralmát a világon — állapítja meg G. Bornkamm (16).

Az egyház nem az emberiség színe-java, nem csak szentek gyülekezete, még azt sem állapíthatjuk meg róla, hogy különlegesen alkalmas az örömhír elterjesztésére. Am bármilyen elmarasztalóan ítélné is meg valaki — vulgáris kifejezéssel, de a szólás legigazibb értelmében —, mégiscsak — „ez van, ezt kell szeretnünk”. Más nincs. Túlságosan nem büszkélkedhetünk magunkkal, messze vagyunk attól, hogy a föld sójának meg a világ világosságának tekintsenek az emberek. Vezetőinkben sem ismerünk rá mindig a tanítvány evangéliumi modelljére. Mindamellett, mulasztásai ellenére is, egyedül az egyház hirdeti az evangéliumot, s jelzi előre az eszkatologikus örömmünnepet. Jézus üzenetének elfogadása korszakváltás mindenkinek az életében: átlépés a jelen világból az eljövendőbe, a múlandóság jegyeit hordozó régi időből a teljes kibontakozás felé haladó újba. Itt a kellő idő: az üdvösség megnyílt mindenki előtt. Ezt az alapigazságot őrzi tévedhetetlenül az egyház, ebben nem csatlakozhat meg soha, és az I. vatikáni zsinat dogmatikus definíciója értelmében ebből a csatlakozhatatlanságból részesül a pápa (17). A hívők lanyhasága, vezetőinek méltatlansága, az elhibázott lépések és téves intézkedések dacára, habár ügyetlenül és gyámoltalanul, de tévedhetetlenül hirdeti az egyház az Üzenetet, és — mivel Jézus nem csalódott abban, hogy az Atya igazolja személyét és tanítását — hirdetni is fogja mindaddig, amíg beteljesedik Isten országa.

Félreértéseket elkerülendő: oktalan időfecsérlés lenne az egyház mulasztásának kipellengérezése. Amint A. Greeley (18) írja, az egyház heves elmarasztalása csak arra jó, hogy levezessük a megoldatlan gyermekkori konfliktusainkból visszamaradt mérgünket, s az égvilágon semmi köze sincs az üzenetre adott válaszhoz, a menyegzős banketten való részvételhez, vagy ahhoz az ünnepi örömhöz, melyre hivatottak vagyunk. A „haragszomrád” infantilis viselkedés (a ma-

gyar egyház is nagy árat fizetett érte): nem illik felnőttekhez, és végképp nem segíti elő a Jó Hír továbbadását. Olykor ki kell öntenünk mérgünket, hébe-hóba még a heves kitörés is menthető. Az egyház történelmi intézményeinek megújulása létfontosságú, indulatainkon azonban uralkodnunk kell. A struktúrák átalakítása — bármilyen nélkülözhetetlen is — egymagában nem biztosítja az evangélium hatékonyabb hirdetését vagy lelkesebb elfogadását. Minden társadalmi szervezet, így az egyház szervezete is legbelülről határozza meg tagjainak gondolkodását. Érthető, hogy a katolikus közvéleményt nagymértékben érdeklí az egyház belső felépítése. Néha azonban az az ember érzése, hogy egy-egy részletkérdés megszállottjaiként sokan attól várják az üdvösséget, ami nem adhatja. Nem egy pap hiányolja például egyházmegyéjében a kollegialitást, vagyis a testületi vezetést — bár egyházközségeikben ritkán gyakorolják. S egyre többen emelnek szót a püspökök választása mellett. Feltehetően senki sem vonja kétségbe a demokrácia föltétlen előnyeit. Az a vélemény sem látszik megalapozatlannak, hogy csak akkor újul meg az egyház, ha visszatérünk az osztatlan kereszténység ősi hagyományához, a püspökválasztáshoz. Y. Congar (19) I. *Celesztin* pápa (V. század) szavaira hivatkozik: „Senki sem tehető meg püspöknek a nép akarata ellenére” (20). *Nagy Szent Leó* pápa ismételten hangoztatja: „Aki mindenki előjárója kíván lenni, azt mindenkinek kell választania” (21). A pápák kijelentései teljes összhangban állnak az egyházi hagyomány mindmáig érvényes jogi alapelveivel: „*Quod omnes tangit, ab omnibus tractari debet*”, azaz mindenkinek van beleszólása abba, ami mindenkit érint. Nem az a baj, hogy valaki előnyösnek tekinti az egyházon belüli demokráciát. A baj ott kezdődik, amikor Isten országának hirdetése helyett kardoskodnak a demokrácia mellett — vagy ellen. Az egyház monarchikus hierarchiája előbb vagy utóbb úgyis demokratikus felépítésűre változik. Az átalakulás egymagában azonban nem biztosíték az örömhír megfelelőbb hirdetésére — kivéve, ha valóban megtérünk, és a demokratizálódást (vagy a monarchikus elv fenntartását) nem célnak, hanem eszköznek tekintjük. Talán a demokratikus berendezkedésű egyház alkalmasabb lesz az evangélium terjesztésére a mainál; a demokratikus szervezet egymaga azonban nem tesz fogékonyabbá az örömré, hogy közel van Isten országa.

Rosszul választott volna Jézus? Egy csoport speciálisan képzett és fegyelmezett arkangyal bizonyára jobban megfelelne Jézus céljának — legalábbis azok alapján, amit az arkangyalokról tudunk. De az sincs kizárva, hogy éppen olyan kevéssé válnának be, mint az emberek. Ha elhatározta, hogy velünk próbálkozik, akkor vállalnia kell kezdeményezésének kedvezőtlen következményeit is. Minden bizonnyal ismerte ezeket, s ha nem, tanítványai hamarosan ráébredteték az emberek gyöngéire. Úgy látszik azonban, hogy nem sokat adott a módszerre, még talán örült is az emberi fogyatékoságoknak. Nem vetett be tizenkét légió angyalt az Ország érdekében, mert ebből az derült volna ki, hogy hatalomra támaszkodik, földi hatalomra, még ha természetfölötti eredetű is az. Ahogy nem vette igénybe az égi rohamosztagokat, ugyanúgy nem hagyatkozott a karizmatikus vezetők kiválóságára. A rátermettség, a kitűnő képesség is hatalom, és éppen a hatalom igénybevétele hazudtolná meg Jézus alap gondolatát, hogy országa nem erről a Földről való. Nem mintha fölöslegesnek tartotta volna a karizmatikus vezetőket, s akadnak is szép számmal, akikkel büszkélkedhet az egyház. Végeredményben azonban nem az egyházi előjárók és nem a hívők adományai és képességei igazolják Jézus művét, noha valamilyen titokzatos módon, mintegy alépfülményként a képességek és adottságok is hozzátartoznak. De aki az egyházi előjárókon és a hívőkön akarja lemérni Jézus üzenetének fontosságát, olyan kritériumot alkalmaz, amelyet Ő eleve elutasított, s amely nyilvánvalóan nem válik be, — ha már egyszer *embereket* hívott meg.

Az egyház és az egyházak

Az 1974. évi püspöki szinoduson a tizenkét nyelvi csoportból három a részegyház, illetve a helyi egyház és az egyetemes egyház kapcsolatával foglalkozott. Néhány tengerentúli bíboros és püspök szerint „az egyetemes egyház nem jelent mást, mint a különböző részegyházakat egymással összekötő egység (communio) misztériumát” (22). E. Schillebeeckx szerint „az egyház elsősorban helyi kö-

zösség, ahol a püspök vezetésével és a papság közreműködésével ünneplik az Eukharisztia-t" (23). Ezzel azt akarja mondani, hogy a helyi gyülekezetben tükröződik az egész egyház, bár természetesen nem korlátozódik e közösségek laza kapcsolatára. E némiképp paradoxonnak látszó állítás megvilágítására szolgáljon az, amit Cserháti J. (24) ír: „az egyház a Krisztusban és Krisztus által egybe-hívottak látható közössége és egysége”. Csak a *látható*, csak az észlelhető asztalközösség lesz a mennyei bankett jele a Földön. A hívők keresztény tudatra ébredése, leglényegesebb vallásos átélése helyileg ünnepelhető csak, viszonylag kis számú résztvevővel. Isten országa kivételes intenzitással van jelen ott, ahol Jézus követői egybeforrtan celebrálják az eukharisztikus lakomát. Az aránylag kicsiny, „helybeli” közösség azonban nem „helyi jellegű”, mert egy, az egész világra kiterjedő szervezet megjelenítője. Amint L. Cerfaux (25) kimutatta, az „Isten egyháza” kifejezés eredetileg nem az egyetemes egyházat jelenti, hanem a jeruzsálemi ösgyülekezetet. Az ő példájukra veszik át később a helyi közösségek az egyház elnevezést. Közös hitük, Uruk eljövételének közös várása, az Isten országa melletti közös elkötelezettségük szervezi a részegyházakat egységes egésszé. Így „aki Rómában lakik, tagjának tudja az indusokat” is — jelentheti ki már *Aranyszájú Szent János* (26).

Mint a kezdet kezdetén, a jelenben is kellenek egyházi vezetők. Fő feladatuk Isten országának a hirdetése. Ez segíti hozzá a hívőket, hogy világosan lássák céljukat, és mint a föld sója és a világ világossága, tudatosan törekedjenek rá. „Jézus elgondolása szerint az egyház Jézus Lelkének erőtere, Isten uralmának kezdete, emberszeretetének helye a Földön, s az elővendő igazságos, boldog és Istennel kiengesztelődött világ kezdete. Ezeket a lényeges tulajdonságokat kell felmutatniok a helvi egvházaknak, s ezeket kell megvalósítania az egyetemes egvháznak” — mondja W. Kempf limburgi püspök 1974. évi nagyböjti pásztorlevelében (27). Minden egyéb, ami ezen felül van, javarészt történelmi képződmény. Természetesen fontos, értékes és tiszteletet érdemlő. Megengedhetetlen évszázados szokásokat és formákat rusztán azért félrelökni, mert vakbuzgó rajongók feleslegesnek tartják őket. Mégsem szabad összetévesztésünknk a lényeg történelmi megjelenését, esetleg a történelmi korok hordalékát magával a lényeggel. Az Újszövetségből elég világosan kirajzolódik, hogy mi lényeges és mi nem. Ennek ellenére mindig megtaláljuk a módját, hogy a lényegest mellékesnek, a lényegtelen pedig nélkülözhetetlennek tüntessük föl. Az elengedhetetlenül fontos és a nem feltétlenül szükséges összecserélésének magyarázata az, hogy nagyon szívesen halászunk a zavarosban. Kapva kapunk rajta, mert így még szabadkozunk sem kell, amiért nem fogadjuk el Jézus meghívását. A Greeley (28) példaként a világi papok ügyeivel foglalkozó római hivatalra, a kléruskongregációra hivatkozik, de ugyanígy említhetné bármelyik hasonló intézményt, mondjuk a Nem-hívők Titkárságát is. Lehetséges, hogy ez a központi hivatal csakugyan olyan figyelemre méltó, mint amilyennek munkatársai hiszik, de az sincs kizárva, hogy olyan jelentéktelen, mint amilyennek bírálói vélik. Jézus üzenete mellett azonban mindenképpen eltörpül. Ha talán nem biztosítja az evangélium hatékonyabb hirdetését vagy lelkesebb elfogadását, nem is akadályozhatja meg. Az amerikai vallásszociológus arra figyelmeztet, hogy a papság ügyes-bajos dolgait intéző római hivatal működése senkinek sem szolgálhat mentségül: egyetlen intézkedését sem használhatjuk fel ürügynek arra, hogy megtagadjuk Jézustól a választ. Abból, hogy a kléruskongregáció sem különb az összes többi emberi intézménynél, nem az következik, hogy felesleges, hanem az, hogy ne tulajdonítsunk neki a kelleténél nagyobb jelentőséget. Sem szószólóinak, sem bírálóinak nem válhat rögeszméjévé. A szembenálló egyház-teológiai irányzatok ugyanabba a közös hibába esnek: egy mellékes szempont megszállottjaiként szemük elől tévesztik a lényegest. A célravezető eszközök felkutatása közben könnyen elvesz a cél. Jóformán egész életünkben az eszközökkel bibelődünk. Természetesen azért, hogy nyitott, hiteles, emberi életmódra tegyünk szert. Ez nem is lenne kárhoztató, ha a megfelelő eszközök keresése nem venne annyira igénybe, hogy közben teljesen megfeledkezünk a Végről: életünk végéről és a világ végéről.

Jézus néhány nagyon kemény szót mond azokról, akik összetévesztik az esz-
közt a céllal: a külső sötétséget említi, sírásról és fogak csikorgatásáról beszél.

Az egyház és az establishment

Mind többen és mind gyakrabban bírálják az egyház azonosulását a társadalom bevett rendjével, intézményeivel, hatalmi szervezeteivel, megváltoztathatatlanoknak vélt és hirdetett berendezkedéseivel. Tagadhatatlan, hogy olykor a kelletténél szorosabb szálak fűzik az egyházi vezetőket az establishment képviselőihez; egyes politikai pártokhoz és érdekképviseletekhez. Az sem vitatható viszont, hogy az evangéliumból nem következethető ki semmiféle konkrét politikai akció.

Amint O. Cullmann (29) kifejti, Jézus radikális, a régivel gyökeresen szakító magatartást követelt, végleges megoldásra törekedett. Élesen bírálta a fennálló rendet, de elhatárolódott korának politikai-vallási mozgalmaitól, mert ezek nem tudják gyökeresen megváltoztatni a világot. Miért? Egyrészt azért, mert az „eszköz” kategóriájába tartoznak, és ilyenformán könnyen elterelik az ember figyelmét Isten országáról. Másrészt pedig nem mondhatnak le teljesen az erőszak alkalmazásáról, és így megsértik a Jézus által hirdetett abszolút szeretet és igazságosság követelményét. Jézus egész viselkedése: az Atya akaratának föltétlen tisztelete, a törvényvallásosság elutasítása, a képmutatás és az embertelenség elítélése *eszkatológiai radikalizmusát* tükrözi. Bár ugyanez fűtötte a zelótákat, vagyis a korabeli vallási-politikai forradalmárokat is, Jézus összehasonlíthatatlanul radikálisabb mind célját, mind eszközeit tekintve. Hogy miért? Mert célja — az Isten országa — és eszköze — a hegyi beszéd igazságossága — „nem erről a világról való”. Ezért fordulnak ellene a régi rend buzgó őrei éppúgy, mint a zelóták. Az *eszkatológiai radikalizmus* semmiképpen sem azt jelenti, hogy valamennyi szokással szakít; nem fölforgatni, hanem relativizálni akarja a társadalmi-etikai normákat. O. Cullmann hangsúlyozza, hogy némely szempontból nagyon is közel állt Jézus a zelótákhoz. Neki is meg kellett küzdenie a zelotizmus, a politikai-vallási rajongás és türelmetlenség kísértésével. Személyes tapasztalata, a kísértéssel vívott küzdelem eredménye alapján óvta vakbuzgóságuk beláthatatlan következményeitől a zelótákat. Már akkora népszerűsége tettek szert Palesztinában, hogy nonkonformizmusukból, a fennálló társadalommal való elvi szembefordulásukból a konformizmusba, a közvéleményhez való elvtelen alkalmazkodásba estek át (30).

Jézus szemléletét nem alkalmazhatjuk minden további nélkül napjainkra, már csak azért sem, mert nem számítunk Isten országának közeli eljövételére. De mégiscsak leszögezhetjük, hogy Jézus viszonylagosította a szentnek és megváltoztathatatlanoknak vélt, elidegenedett és elidegenítő intézményeket. Nem tulajdonít nekik örök értéket; sem Palesztina vallási-társadalmi életében, sem másutt. Mivel világosan látja az intézmények emberi eredetét és mulandóságát, nem vesztegeti az időt felszámolásukra. Nem szünteti meg a templomi istentiszteletet, hanem megtisztítja, nem rombolja le a törvényt, és a hagyományt, hanem viszonylagosítja. Mindaddig, amíg az establishment nem akadályozza, hanem segíti Isten országának hirdetését, nem fordul a keretek ellen. A zelótákkal ellentétben, könyörtelenül elutasítja viszont mindazt, ami útjában áll Isten akaratának. Márpedig Isten akarata elsősorban az emberek java. Jézus tehát semmiképpen sem szánta evangéliumát a nép ópiumaként az igazságatlanságok szentesítésére. Igaz, forradalmár sem volt, legalábbis nem a szó közkeletű értelmében. Az „establishment” vagy „forradalom” alternatívájával szemben Isten országának új rendjét és új etikáját hirdette. Tehát mégsem ítéli el a társadalmi visszásságokat? Tehát jogosan hivatkoznak rá a társadalmi változtatatlanság védelmezőire? Tehát Jézus hívei kivonhatják magukat a világ humanizálásából? Szó sincs róla! Elegendő felidézni a gazdagokról mondott megsemmisítő szavait. Jézus nem hirdeti és nem ítéli el a forradalmat — hanem kiegészíti. A forradalmat kiváltó embertelen viszonyok megszüntetését sürgeti. Amikor arról beszél, hogy országa nem erről a világról való, akkor nem szakad el a világtól, hanem megkülönböztet. Annak a világnak a képe lebeg szeme előtt, amelyben nincs hátrányos megkülönböztetés nő és férfi, színes és fehér között, nincs szolga és szabad, szegény és gazdag, műveletlen és művelt, mert mindannyian egyek Isten országában. Sok igazság van R. Garaudy választásában, amit a párizsi Fêtes et saisons folyóirat „Kicsoda Önnek Jézus Krisztus?” körkérdésére adott:

Körülbelül Tiberius uralkodása idején, senkisé sem tudja egészen pontosan, hogy hol és mikor, egy nem ismert nevű személyiség rést nyitott az emberek látóhatárán. Kétségtelen, hogy sem filozófus, sem néptribun nem volt, de úgy kellett élnie, hogy egész életmódja kifejezésre juttatta, mindegyikünk, minden pillanatban új jövőt kezdhet.

Népi elbeszélők tizével, talán százával adták elő ezt a jó hírt. Mi hármat vagy négyet ismerünk közülük. Döbbenetes élményüket olyan képekkel fejezik ki, amelyeket az egyszerű emberek, a megalázottak, a megbántottak, a megsebzettek használnak, amikor arról álmodnak, hogy leomlottak a korlátok: a vak lát, a sánta jár, a pusztában kiéhezettek kenyérhez jutnak, a prostituált ráeszmél női méltóságára, a halott gyermek életre kel.

Hogy a jó hírt fenntartás nélkül elterjeszthesse, feltámadásával kellett meghirdetnie, hogy minden korlátot legyőzött, még a legnagyobbat: a halált is.

Ez vagy az a tudós vitathatja életének ezt vagy azt a tényét, de ez mit sem változtat azon a bizonyosságon, ami átalakítja az életet. Tűz ütött ki. És lobogása igazolja azt a szikrát, azt az első lángocskát, amiből megszületett.

Ez a parázs kezdetben a szegény ördögök toborzója volt, különben nem támadta volna olyannyira az „establishment” — Nérótól Diocletianusig.

Ebben az emberben minden bizonnyal harcos, felforgató szeretet lakozott, különben nem végezte volna elsőként a keresztet.

Őelőtte minden bölcsélet a sorson elmélkedett, az értelmességgel összevetésztett szükségszerűsége. Ő, a sors ellenlábasa, megmutatta ostobaságukat. Ő szabadság volt, élet, és teremtés. Megszüntette a történelem végzettségét.

Betöltötte a szabadság nagy ébredésének hőseitől és vértanúitól eredő ígéretek. Nemcsak Izajás reménységét vagy Ezekiel dühét. Prométheusz kiszabadult láncáiból, Antigoné a falból. Ezek a láncok és ezek a falak, a végzet mítikus képei, porrá omlottak előtte. Minden „isten” elpusztult, és megkezdődött az ember.

Olyan volt ez, mint az ember új születése.

Nézem mindennek szimbólumát, ezt a keresztet, és álmodozom mindazokról, akik tágitják a rést: Keresztes Szent Jánosról, aki megtanít bennünket, hogyan fedezhetjük fel a mindent, ha nincs semmink; Karl Marxról, aki megmutatta nekünk, hogyan lehet megváltoztatni a világot; Van Goghról, és mindazokról, akik tudatosították bennünk: az ember túlságosan nagy ahhoz, hogy elég lehessen önmagának.

Ti, orgazdái a Konstantin elrabolta nagy reménynek, adjátok Őt nekünk. Élete és halála a mienk is, mindazoké, akiknek a szemében jelentése van. Mindannyiunké, akik megtanultuk tőle, hogy az ember teremtőnek van teremtve.

Teremtő hatalom, isteni tulajdonsága az embernek! Számomra ez az áldozati adomány, és ez valóságosan jelen van mindig, amikor valami új van születőben az ember teljesebb kialakítására, a legeszeveszettebb szeretetből vagy tudományos felfedezésből, egy költeményből, vagy a forradalomból (31).

A korai kereszténység az egészen közeli jövőben várta Isten országát, s ezért nem fordított gondot a társadalmi kérdésekre. Aki azonban így gondolkodik ma, az megakadályozza, hogy Jézus szeretete elvigye Isten országát a díszkrimináltakhoz, a bűnösökhöz, a reményüket vesztettekhez — állapítja meg S. Schulz (32). Korunk kereszténye nem kerülheti meg a társadalmi problémákat, nem várhatja ölebe tett kézzel az eszkatologikus országot, amelyben magától jóra fordul minden. Egyébként Szent Pál is erre figyelmezteti Szaloniki egyházát — időrendben legelső levelében, az Ujszövetség legrégebbi iratában. A mai hívőt pedig éppen Isten országa iránti elkötelezettsége ösztönzi a konkrét, fogható igazság és szeretet növelésére. Legalábbis azóta, hogy elhalványult az őskeresztény világvég-várás, a Jézus hirdette igazság és szeretet érvényesítése a társadalmi rendben minden bizonnyal egyengeti Isten országának útját — bár továbbra is Isten adománya a beteljesedés. Jézus a megtérést, az emberi élet gyökeres átalakítását szorgalmazza, ettől várja az Ország átütő győzelmét. Mentén fölmerül a kérdés: jó-e ez a haditerv? Csakugyan alkalmas az emberi kapcsolatok megjavítására, a világ átváltoztatására a Vég bekövetkezése előtt? Nem

tudjuk, mert sosem próbáltuk ki szívvel-lélekkel. Az egyén megváltoztatása *vagy* új társadalmi viszonyok kialakítása; szolgáló irgalom *vagy* az igazságért folytatott harc; egyéni *vagy* társadalmi etika; az Istennel és az embertársakkal való kapcsolat *vagy* a szociális kapcsolatok fejlesztése; reform *vagy* forradalom az evangélium világosságában nem igazi alternatíva. Az egyiket meg kell tennünk, a másikat nem szabad elmulasztanunk. Jézus nem sokallja a forradalmat, hanem kevesli. Szerinte akkor változnak meg gyökeresen az emberi viszonyok és kapcsolatok, ha bízunk Isten emberszeretében, és ezért merjük vállalni az emberek szeretetével járó összes kockázatot.

Ha Jézus nem tért ki a „rázós” kérdések elől, mi sem kerülhetjük meg azokat. Mi a mai egyház társadalmi feladata? Nem-hívó vagy marxista partnereink nem azt várják az egyháztól, amit ők is tudnak, valószínűleg sokkal jobban tudnak, mint mi. A keresztények gyülekezete nem akkor szolgálja a világ átalakításának, a társadalmi haladásnak az ügyét, ha több-kevesebb ügyességgel vagy opportunitással szajkózza partnerei véleményét, hanem ha ezen fölül még valami mást is mond, ha valami olyant fűz hozzá, ami az Isten országába vetett hitből fakad. Például a keresztényeknek kellene megteremteniük, kigondolniuk a hatalom és a szeretet közös nevezőjét. Hatalommal és törvénnyel megakadályozható, hogy az egyik ember kizsákmányolja a másik embert, a keresztényeknek azonban tudniuk kell, hogy csak szeretettel taníthatók meg az emberek a szeretetre. Pontosan ezt hirdette Jézus, és éppen emiatt utasították el kortársai. Ezért tartották jámbor álmodozónak a zelóták, ezért tekintették törvénszegőnek a farizeusok. Ezért ítélték veszedelmes felforgatónak, radikális forradalmárnak az establishment képviselői, ezért „intézték el” — legalábbis megpróbálták „elintézni” — a rómaiak. Félő, hogy ma sem bánnánk különbül Vele. A realisták naivnak mondanák, a változatlanág hívei meggondolatlan újítónak. Márpedig Jézus nem volt sem naiv, sem forradalmár. Félreértették akkor, félreértjük ma is. Kár, mert legalább annyit megérdemelne, hogy ki próbáljuk programját — egynéhány kivételtől eltekintve azonban senki sem fogott még hozzá igazán. Forradalmat hirdet, de nem erről a világról valót, bár azt ígéri, hogy képes átalakítani a világot. Különös forradalom ez, mely legnagyobb meglepetésünkre egy bankettre szóló meghívásban robban ki. A „legfelsőbb forradalmi tanács” vezetője pedig így fogadja vendégeit: „Remélem, érdekel benneteket összejövetelünk célja!”

Valóban érdekel?

Irodalom: (1) A. Schweitzer: *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*, Hamburg 1972. 402–450. o. — (2) C. H. Dodd: *The Parables of the Kingdom*, London 1935. — (3) Békés G.: *Istenkeresés*, Róma 1974. 107. o. — (4) A. L. Moore: *The Coming of the Kingdom*, Leiden 1966. 206. o. — (5) N. Perrin: *Was Lehrte Jesus wirklich?* Göttingen 1972. — (6) I. m. 232. o. — (7) N. Perrin: i. m. 233. o. — (8) Szabó F.: *Párbeszéd a hitről*, Róma 1975. 138. o. — (9) A. Vögtle: *Exegetische Erwägungen über das Wissen und Selbstbewusstsein Jesu: Gott in Welt*, Freiburg 1964. I. 610. o. — (10) X. Léon-Dufour: *Bibliikus Teológiai Szótár*, Róma 1974. 541–553. o. — (11) G. Bornkamm: *Jesus von Nazareth*, Stuttgart 1971. 85. o. — (12) W. Kasper: *Jesus der Christus*, Mainz 1974. 91. o. — (13) K. Rahner. W. Thüsig: *Christologie — systematisch und exegetisch*, Freiburg 1972. 199. o. — (14) *Lumen gentium*, 5. — (15) R. Schnackenburg: *Die Kirche im Neuen Testament*, Freiburg 1961. 166. o. — (16) I. m. 172. o. — (17) H. Denzinger, C. Rahner: *Enchiridion symbolorum*, Friburgi 1955. Nr. 1839: „... docemus et divinitus revelatum dogma esse definitum: Romanum Pontificem... ea infallibilitate pollere, qua divinitus Redemptor Ecclesiam suam... instructam esse voluit”. — (18) A. Greeley: *The Jesus Myth*, Garden City 1973. 182. o. — (19) Y. Congar: *Jalons pour une théologie du laïcat*, Paris 1953. 329–333. o. — (20) Ep 4,5 — (21) Ep 10,4; 13,3 stb. — (22) Herder Korrespondenz 28 (1974) 596. o., 653. o. — (23) E. Schillebeeckx: *Concilium* 8 (1972) 1. o. — (24) Cserháti J.: *Az egyház és szentségei*, Budapest 1972. 117. o. — (25) L. Cerfaux: *La Théologie de l’Eglise suivant Saint Paul*, Paris 1965. 99. o. — (26) In Jo. Hom 65,1 — (27) Herder Korrespondenz 28 (1974) 143. o. — (28) I. m. 185. o. — (29) O. Cullmann: *Jesus und die Revolutionären seiner Zeit*, Tübingen 1970. 710. o. — (30) O. Cullmann: i. m. 77–78. o. — (31) A válaszokat a „Fêtes et saisons” 1970 márciusi 243. és decemberi 250. száma közölte. Vö.: A.-M. Carré: *Ki nekem Jézus Krisztus*, Eisenstadt 1972. 67–69. o. — (32) S. Schulz: *Mérlég* 10 (1974) 27–38. o.

S z e p t e m b e r

Az első kéz-eldobta kő,
az első szálló rózsató;
egy hárs, melyen a rettenet
nagy-öblű, sárga csendje vet
— bogozhatatlan és szilárd —
zúgó örvényt, mely mélybe ránt.

A mélybe, hol hideg halak
s fordított álmok inganak;
s hol minden oly valótlanul
a fénybe száll, iszapba hull,
és érted-nőtt kemény fogak
tüskés hinárja fojtogat.

Távol: pár nyom a fű között...
egy üldöző... egy üldözött...
s a szétfutó akácsorok
porában árnyékok forog
— foltosan, szürkén — mint a nyár
mezsgyéjén ténfergő halál.

Egy jaj... egy kéz-vezette kés,
— nyelén a végső számvetés —
amely megett a félelem
ordító árnya van jelen,
szikrázón, pengőn, mint az érc:
hogyan ennyi vagy, hogy ennyit érsz.

És lent, a kertben, dáliaik:
kopott-szelídek és lilák.
Olyan szelídek, mint a szél
kezében tántorgó levél,
s lilán-kopottak, mint maga
a búcsúzó föld sóhaja.

Keress a tavasz ellen egy követ,
csak lépj ki már az áprilisi tájba,
hol fák dülöngnek, mint a részek
s bokrok tipegnek Isten lábnyomába.

Olyan, mint te: megfáradt és öreg.
Keress az Isten ellen egy követ?

K é s e i á p r i l i s

Hogy' lábalsz ki ebből a megrekedt,
időtilen csendből, melyet ölbe vettél?
Keress a földed ellen egy követ
— a bűnéért — hogy benne megszületté.
Mondd el neki estéid üregét,
hol fülledt szádban megposhadt a bánat,
pattogva nő a borostás penész,
s nincs hol letenned egyetlen ruhádat.

Keress a fejed alá egy követ
s terítsd föléd az álmok pelyhes árnyát.
Valahol, távol, túlköl egy hajó
s a szálló ködben anyád sem talál rád.

Hogy' lábalsz ki ebből a rádszakadt,
halálos bűnből, hogy megöregedtél?
halántékokod fehérítő sűrűjéből?
Lábad előtt pernyés parázs a por,
és bémész csontok lesnek rád az éjből;
és összesúgnak feletted a fák
s hátad mögött már vihognak a lányok...
Keríts a testük alá egy követ,
s terítsd fölējük csontkemény halálad.

Nem értik itt az almák sárga csendjét,
a csonkká rozsdásult szavak
sebszaggatásig fájdalmas kegyelmét...
nem értik itt, e sziklabolt alatt.

Melengető

Az arcod itt, már nem beszélnek.
Én próbálok csak mondani,
míg napjaim körülkerítik
emléked rozsás lombjai.

Téged beszélnek fenn, a fényben
a lomhán szálló reggelek,
s estém csillag-hűvösében
szemed rózsái fénylenek.

Atlépsz a fák csodálkozásán,
mellemre szikkadt földemen;
kék pára vagy meséim száján,
s az őszt veled melengetem.

S átúsznak rajtad régi fáim,
az érted féltő félelem...
Engedd magányos éjszakáim
árnyad lombjába rejtjenem.

Mert itt az ősz, s te reszketsz bennem...
Mégfújom arcod és kezéd;
s a szeptemberi rettenetben
föled teritem csendemet.

Történelem

Úgy éltek, hogy: „Lieberman úr,
ezt írja föl még, elsejéig.”
Vagy megkérve Riesz Róza nénit,
estéik adták zálogul.

S bár tudták, hogy úgysem segít
és tudták, hogy minden hiába,
szidták magányuk hamujába'
„az anyja piszkos istenit”

Gondjuk-ágán fészket rakott,
hogy elszálljon reggel, a fénnel:
az új kor, új ígérétevel,
— az ezerszer megálmódott. —

— reményvesztetten, éhesen —
zsidónak, úrnak, földnek, papnak...
S míg pudvás felhőkből haraptak,
nem volt mellettük senki sem.

Szűzmáriás királyfi

TAMÁSI ARON EMLÉKÉNEK

Hová megy az a sziklák-szülte ember?
Hová hajtja a havasok fehér szomorúságát?
Száll a gonoszság őrbódéi közt,
hol a borókás-álmok hidegében
testvéri-szájú éhség didereg.
Magára húzza két vén cserfa árnyát,
az izzadt földet...
s már csak homloka
fehérlék ki a barkák öröméből.

Pihen kicsit!

De ölében a rét,
s szíve felett a havasok szelíd szomorúsága,
hol a barlangok évgyűrűiben
mozdulnak már a medvék.

— Baltája nincs... még botja sincs. —

Mivel gyilkol... s mivel terelgeti
Farkaslakán, a jégtörő tavaszban,
a sárga-csengős kankalinokat?

VILÁGMINDENSÉGEM⁽¹⁾

Tanulmányom semmiképp sem akar végleges magyarázatot adni a Világról. Nem is akar kifejezetten összeállítani semmiféle általános elméletet sem a gondolkodásról, sem a tevékenységről, sem a misztikáról. Nem akarja azt a látszatot kelteni, mintha az itt feltárt távlatok azonnal kötelezők volnának mindenkire, még másfajta látásmódok ellenére is, amelyek esetleg (jogosan, vagy alaptalanul) mások számára hagyományosabbnak és jobban elfogadottnak tűnnek. Csak azt a személyes világnézetet szeretném itt kifejteni, amelyhez fokozatosan jutottam el emberi és keresztény öntudatom elkerülhetetlen kibontakozása során. A keresztény igazságok és a keresztény gyakorlati élet olyan folyamat során hatott egyéni természetemre, amelytől teljesen függetlennek éreztem szabadságomat; s íme így mutatkoztak azok az eredmények, amelyeket elsorolni próbálok. Tanulmányomnak értéke ez a determinizmus (vagy ha inkább úgy tesszük, ez az ellenállhatatlan spontaneitás). Értelmi síkon persze könnyen bírálni lehet rendszeremet. De ilyen kritikák semmiképp sem fosztják meg sajátos értékétől, ami éppen az, hogy kikezdhethetlen lélektani tanúságtétel. Ha talán többé-kevésbé ügyes is a filozófiám, az mégis tény, hogy egy XX. századi közember, éppen mert természetes adottságként vett részt kora szellemi és gyakorlati problémáiban, belső életére csakis fizicista és egységesítő világgépben és Krisztus-elgondolásban talált egyensúlyt, s ezáltal határtalan béke és kitérülés lett osztályrésze.

Csakhowy ennek az objektív sikernek már önmagában is megvan a fontossága: azt bizonyítja, hogy bár ügyetlen és csak megközelítően pontos a fogalmi készletem, mégis olyan szellemi törekvés igyekezett bennem formát ölteni, amelyet később mások majd nálam szerencsésebb módon fognak kifejteni. Bizony, azt érzem, hogy nem is én fogalmaztam e lapokat, hanem bennem egy nálam nagyobb Ember, akit százszor és százszor mindig ugyanannak ismertem fel magam körül. Ha talán igen korlátolt volt is tapasztalatom az elmúlt tíz év során, számomra mégis bebizonyította, hogy akár a Kereszténységben, akár kívül, hihetetlen sok ember (többé-kevésbé öntudatosan) táplálkozik ugyanazokból az intuíciókból és megérzésekből, mint amelyek az én életemet töltötték ki. Mivel engem a sors a Világnak olyan kiváltságos útkeresztezőjére állított, ahol papi és tudományos kutatói minőségemben rendkívül kitérítően és változatos fokon éreztem magamon átáramlani az emberi és az isteni erők kettős folyamatait; mert ilyen szerencsés helyzetben, két világ határán, rendkívüli barátokra találtam, akik megnyitották szellememet, és hosszú alkalom is adódott, hogy világgépem megérjen és megszilárduljon: ezért azt gondolom, hogy hűtlenséget követnék el az Élettel szemben és azok iránt is, akik rászorulnak segítségemre (mint ahogy nekem is szükségem volt mások segítségére), ha nem kísérelném meg közölni velük annak a nagyszerű Világgépnek a vonalait, amely huszonöt éves eszmélődés és sok-sokfajta tapasztalat során tárult elém. Ismétlem: ez csak vázlat lesz. De az lesz életünk boldogsága, mint ami az enyém is: szüntelenül próbálják egyre jobban megrajzolni ennek a vázlatnak vonalait.

A kifejtésre kerülő szemléletmódnak az adja meg vonzó és békét teremtő hatását, hogy belőle kiindulva végeláthatatlanul és lényé legmélyén, simán és könnyedén kapcsolódik össze, rendeződik és kölcsönösen egymást világítja meg a fizikai, erkölcsi, szociális és vallási Világ számtalan eleme. Egész „apologetikám” csak abból áll, hogy rámutatok erre a szilárd, természetes, teljes koherenciára. Nem fogok elidőzni részletkérdések vitatásánál. Nem sokat törődöm posztulátumok szaporításával. Még azzal sem sokat bajlódom, hogy utolsó ízig levonjam azokat a végső következtetéseket, amelyek nagy számban fognak elővillanni a csak durva vonásokkal megrajzolt vezérfonalak során. Csak arra szándéksom rámutatni, hogy ha egy bizonyos szemszögből közelítünk a Dolgok örökös rendszertelenségéhez, akkor homályuk és szétesettségük miként válik hirtelen

(1) Ez már a második tanulmány, amelynek címe: **Világmindenségem**. Az első 1918-ban készült, és Mlle. Alice Teilhard-Charbon közölte az **Írások a háború idejéből** c. kötetben.

valami kimondhatatlan rezgésre, végtelen finom árnyalatú és hangskálájú, ki-meríthetetlen gazdagsággá, határtalanul tökéletes egységgé. Ha csak egy kissé is sikerül megértetnem és másokkal megosztanom ezt az elért eredményt, máris a legjobb bizonyítékot adom, hogy csak az Igazság valósíthatja meg könnyedén a Valóság Szintézisét.

I.

FILOZÓFIA. A TEREMTŐ EGYESÜLÉS.

A/ Az alapelvek

Mielőtt szintetikusan kifejteném azt a filozófiát, amelyen erkölcsi és vallási gondolatvilágom épülete nyugszik és felépül, hasznos lesz kiemelnem néhány alapvető Elvet vagy Posztulátumot; bennük már elővillan az a „szellem”, amelyben Világképem született és kibontakozott.

1. **A TUDAT ELSŐSÉGE.** Az említett elvek között logikailag és lélektanilag is első az a meggyőződés, hogy a létezés jó, azaz: a) többet ér létezni, mint nem létezni, b) többet ér a több-lét, mint a kisebb-lét.

Ha kiegészítő elvként azt is elfogadjuk, hogy a „beteljesült” lét a tudatos lét, akkor az első elvnek praktikusabb és világosabb formát adhatunk, vagyis: a) többet ér a tudatos létezés, mint a nem tudatos létezés, b) többet ér a tudatosabb létezés, mint a kevésbé tudatos.

Első pillanatra talán maguktól értetődőnek vagy terméketlennek tűnnek ezek az állítások. A valóságban viszont roppant termékenynek és kötelező erejűnek mutatkoznak, mihelyt igyekszünk meghatározni végső következményeiket. S a gyakorlati életben meglepetten tapasztaljuk, hogy ezeket az elveket a tettek vagy az elmélet területén mily gyakran vonják kétségbe az agnosztikusok, a pesszimizisták, az élvezethajhászok, a gyávák. Lehet, hogy jó és rossz Emberek, kiválasztottak és elvetettek között a nagy elválasztó határt az vonja meg, hogy a nagyobb tudat abszolút értékének, illetve nem-abszolút értékének adják meg a főhelyet, az elsőséget.

2. **HIT AZ ÉLETBEN.** Belső életemnek ez az első alapkőve (a Tudat első-sége) azonnal társul egy másikkal: az Életbe vetett Hittel, vagyis azzal a megdönthetetlen biztossággal, hogy a teljes egészében vett Világegyetemnek a) célja van, és b) sem utat nem téveszthet, sem meg nem állhat útközben.

Sajnos, a Világ elemei elszigetelten nem érnek sikert, legföljebb csak szánalmasan parányi mértékben. Határozott meggyőződésem, hogy ezt a teljes esendőséget nem lehet kiterjeszteni kollektív egészükre. Nem tudom elfogadni, hogy a Világmindenség elbukjék. Most nem számít, hogy ez a kiváltság (a siker biztossága) fölöttünk élő gondviselő akciónak köszönhető-e; avagy olyan szellemi energia befolyásának, amely magában az egészben van (valami Világ-lelkének); vagy egy olyanfajta tévedhetetlenségnek, amely nem jár ugyan ki az elszigetelt próbálkozásoknak, de osztályrészül jut a végtelenszer és újra próbált kísérleteknek („a nagy számok tévedhetetlenségének”); vagy inkább e három tényező együttes és rangsor szerint működő akciójának köszönhető. Minden magyarázat nélkül hiszek abban a tényben, hogy a Világnak a maga Egészében biztos a sikere, azaz hogy (az első Elv értelmében) elérkezik valami felső tudatállapothoz.

S ezt én a tényekből következtetve hiszem: mert ha a Világmindenségnek mindmáig sikerült megvalósítania azt a valószínűtlennek tűnő munkát, hogy megszületni készítette az emberi gondolatot a szemünk számára véletlenekből és balszerencséből álló elképzelhetetlen hálózat ölen, hát ez azért lehet, mert legmélyén valami olyan hatalom vezérli, amely teljes szuverenitással uralkodik alkotóelemein. De ezt azért is hiszem, mert szükségem van rá: hiszen ha kételkedném, hogy az a szubsztancia, amellyel sorsközösségben élek, nem tud ellenállni bármi próbának, akkor tökéletesen elveszettnek érezném magam és elveszteném minden reményemet. Végül azért is — és főleg azért — hiszek a Világ sikerében, mert szeretem, nagyon-nagyon szeretem ezt a Világmindenséget, amely átfog engem. Annyira szeretem, hogy lehetetlen nem bíznom benne.

3. **HIT AZ ABSZOLÚTBAN.** Mivel a Világ sikert ér el (második Elv), és mert a siker a tudatosabbá-válást jelenti (első Elv), ezért arra következtetek, hogy — az imént láttuk — a Mindenség önmagában érleli meg egy bizonyos Tudatnak a gyümölcsét. Milyen lényeges tulajdonságot várunk ettől a magasabb tudattól, ettől a felsőrendű létmódtól, hogy valóban elismerjük sikerét? Azt fogjuk megkívánni, hogy mindörökre tartó állapotot érjen el, vagyis abszolút tökéletességet.

Száz ember közül kilencvenkilenc nyilván sosem veti föl ezt a határozott kérdést: „Érdemes-e élni?” — Számukra ez nem probléma, mert még automatikusan sodorja őket az élet, mint ahogy magával ragadta azokat az értelmes ésszel nem rendelkező létezőket, amelyek az Ember megjelenése előtt egyedül vitték tovább az evolúció munkáját. Csakhogy elvileg létezik ez a probléma, s előre is látható, hogy egyre követelőbb erővel áll az Emberiség elé, amint egyre költségesebb s egyre súlyosabb lesz az emberi mű megvalósítása. Vajon csakugyan remélhetjük, hogy maradó művön dolgozunk, vagy csak hamut gyúrunk és alakítgatunk? A szellemmel együtt a földi Világ szíve mélyén megjelent a Világot kritizáló félelmetes hatalom. Az állatok passzív módon és vakon húzzák a Haladás igen súlyos szekerét. Az Ember viszont, még mielőtt folytatná a közös feladat megvalósítását, megkérdézheti, és kell is hogy megkérdézzé: vajon megéri-e azt a fáradságot, amit megkövetel? Az élet érdekében vállalt munkának s a halállal szemben érzett rémületnek van-e értelme? Ámde csakis olyan ellenérték elégíthet ki minket (s itt arra a becsületes gondolkodásra hivatkozom, amire minden ember képes, ha leszáll saját maga mélyére), amely biztosítja, hogy fáradozásunknak kézzelfogható eredménye — a benne rejlő valami révén — olyan Valóságban kap szintézist, amelyben semmiféle féreg és rozsdá nem marhatja szét.

Ez a követelmény talán túlzottnak tűnik. Én viszont az Ember számára teljesen természetesnek találok ilyen igényt, mert annyira világosan olvasom szívem mélyén; s képtelen vagyok elfogadni, hogy elvileg ne jusson bármelyik embertársamnak osztályrészul. Minél inkább gondolkodom, annál jobban látom, hogy lélektanilag lennék képtelen a legkisebb erőfeszítésre is, ha nem hiszném, hogy ebben az erőfeszítésben valami abszolút érték rejlik. Ha valaki azt bebizonyítaná nekem, hogy egy szép napon semmi sem marad alkotásomból, mert nemcsak az egyén fog meghalni s nemcsak a Föld, hanem az egész Mindenség is; megölné bennem minden aktivitásom rugóját. S ígérjenek bár ezer és ezer évet a magam személyes élete számára, vagy hogy nálamnál Nagyobb valami fogja mindezt felhasználni emberfölötti módon, — de ha e hosszú időszak végén mégiscsak megsemmisülés vár reám, akkor számomra mindez csak annyit jelent, mintha már holnap semmisítene meg a halál; s akkor a kisujjamat sem mozdítanám meg, hogy jobbá legyek. A szabadakarat a legparányibb dolgot is csak úgy képes megmozgatni, ha végleges eredmény vonzza, valami „örökreszülő mű”, amire számíthat erőfeszitésem.

S mivel (a második Elv értelmében) nem tudom elfogadni, hogy a Világ rosszul van megszerkesztve, fizikailag ellentmond önmagának és képtelen kielégíteni az általa szült létezők lényeges éhségét: szívvel-lélekkel bízom abban, hogy az Élet a maga egészében valami új és örök Föld kialakulása felé tart.

4. **AZ EGÉSZÉ AZ ELSŐSÉG.** Mármost milyen vonásokkal gondolom el azt a végső, egyedül értékes Valóságot, amely magába gyűjti munkámnak és az Élet munkájának minden abszolút mozzanatát? — Föltétlenül valami óriási Egységként gondolom el. Mivel az Élet nem elemeiben, hanem egész együttesében tévedhetetlen (második Elv); s mert a Világ növekedésétől elvárt gyümölcsben a minden egyes monász részéről kidolgozott Életnedv színe-ívének kell felszabadulnia (harmadik Elv): ezért annak az Abszolútnak a vonásai, amely felé emelkedünk, csakis az egészsnek, valamiféle kitisztult, magas fokra szublimált, „tudatosabbá vált” Egészsnek vonásai lehetnek.

Íme, az egyén értékébe vetett hitem fokozatosan így öltött határozott alakot, vált egyre gazdagabbá, míg végül valami egyetemesen várt Valóság lába elé térdelek. Az értelmi folyamat logikus. Abban is biztos vagyok, hogy szellemem történeti szempontból másfajta úton járt. Az Egészet nem anatólós munkával fedeztem fel. De valami „kozmosz tudat” révén az Egész tárult elém, követelő erővel. Bennem mindent az ő vonzása mozgatott, mindent ő járt át étellel,

mindent ő szervezett meg. Mivel szenvedélyesen átérzem és szeretem az Egészet, ezért hiszek a létezés elsőségében, ezért nem fogadhatom el az Élet végleges bukását s ezért nem is vágyhatom kisebb ellenértékre, mint magára erre az Egészre.

További gondolataink is szüntelenül azt fogják megmutatni, hogy a Világban filozófiailag és lélektanilag minden csak az Egészből kiindulva, az Egészben érthető.

B) A Teremtő Egyesülés

Az áttekintett néhány elv körülírja azt a területet, amelyen belül kell keresnünk az élet problémájának megoldását; de még nem ad magyarázatot a Világról. Én a teremtő Egyesülés elméletével próbáltam eljutni ilyen magyarázathoz.

A teremtő Egyesülés nem kifejezetten metafizikai elgondolás; inkább valamiféle tapasztalati és pragmatikus magyarázat a Világegyetemről. Abból az igényből született meg bennem, hogy szilárdan egybefogott rendszerbe hangoljam az Evolúció tudományos szempontjait (amelyeket lényegükben végleg elfogadtak már) és azt a velem született törekvést, amely az Isteni keresésére ösztönzött. Ezt a rendszerbe hangolást én nem a fizikai Világgal szakítva, hanem az Anyagon keresztül, valamiképp az Anyaggal egyesülve igyekeztem megvalósítani.

A Dolgok ilyen kifejtéséhez egyszerűen azáltal jutottam el, hogy elmélkedtem azokról a föltöbb izgató viszonyokról, amelyek a szellem és az anyag között léteznek. Ha van jól megalapozott tapasztalati tény, hát akkor ilyen az, hogy „minden ismert élőlényben minél magasabb rendű a pszichizmus, annál bonyolultabb szervezethez kötődve jelentkeznek”. Minél szellemibb a lélek, annál összetettebb és törékenyebb a teste. E különös „kompenzáció” törvénye nemigen keltette fel a filozófusok figyelmét, legföljebb arra adott nekik alkalmat, hogy még jobban elmélyítsék azt a szakadékot, amelyet szívesen vájnak a Szellem és az Anyag közé. Én úgy láttam, hogy ez a törvény egyáltalán nem valami paradoxális vagy esetleges viszony, hanem igen könnyen tárhatja fel a létezők titokzatos szerkezetét. Tehát ahelyett, hogy nehézséget vagy ellenvetést fabrikáltam volna belőle, éppen a Dolgok magyarázó elvévé tettem.

A teremtő Egyesülés az az elmélet, amely szerint a Kozmosz jelenlegi evolúciós fázisában (mert mi csak ezt ismerjük) minden úgy történik, hogy az Egynek és a Sokfélének sorozatos egyesülési jelenségeit mutatja; s az Egy annál tökéletesebb, minél tökéletesebben központosít önmagába minél több Sokfélét. A lélek által egy testbe csoportosított elemek számára (amelyeket már a csoportosítás ténye magasabb léfokra emel) „*plus esse est plus cum pluribus uniri*”, azaz a töblét annyit jelent, hogy minél több elemmel minél jobban jut egységbe. A lélek (az egységet megvalósító) számára pedig így fejezhető ki az egységelv: „*plus esse est plus plura unire*”: a töblét annyit jelent, hogy minél nagyobb számú elemet minél jobban egyesít. Mind a test elemei, mind pedig a lélek számára: befogadni vagy közölni az egységet, ez annyit jelent, hogy Isten teremtő hatása alatt áll, „*qui creat unido*”, aki egyesítéssel teremt.

Ezeket a formulákat gondosan kell mérlegelnünk, mert másképp talán helytelenül magyaráznánk. Nem azt jelentik, hogy az Egy a Sokféléből áll, vagyis hogy a magába csoportosított elemek egybeömléséből születnék (hiszen ebben az esetben vagy nem lenne valami teremtet, azaz egészen új dolog; vagy pedig a Sokféle térbeli-időbeni eredményei fokozatosan megszűnnének, — ami pedig a tapasztalatnak ellentmond). Az elsorolt formulák csak azt a tényt fejezik ki, hogy az Egy csakis a Sokféle nyomán mutatkozik számunkra, uralkodva a Sokfélén, hiszen az Egynek éppen az a lényeges, formális akciója, hogy egyesít. Ez pedig megengedi, hogy a következő alapelvet fogalmazzuk meg: „A teremtő Egyesítés nem olvasztja egymásba azokat az elemeket, amelyeket csoportosít. (A boldogság, amelyet az egyesítés teremt, nem éppen abból áll-e, hogy az egyik elem a másikkal eggyé válik, de úgy, hogy megmarad saját maga?) A teremtő Egyesítés megőrzi azokat az elemeket, amelyeket egyesít; sőt be is teljesíti őket, mint ahogy az élő testekben látjuk, ahol a sejtek annál inkább specializálódtak, minél magasabb rendű létezőhöz tartoznak az állati sorozatban.

Minden egyes magasabb rendű lélek még jobban differenciálja, egyre inkább saját magukká tökéletesíti azokat az elemeket, amelyeket egyesít."

Azon a területen, amelyet a történelmi vagy tapasztalati kutatómunkánk el-ér, igen kielégítően igazolhatók a teremtő Egyesülés törvényei. A tudat fokozatosan emelkedik egyre szélesebb és egyre magasabb rendű élő anyag-piramis fölé: — e szavakkal fejezhetjük ki legtárgyilagosabban és leginkább kielégítő formában azt a Valóságot, amely olyan messzire terjed és olyan mély, amennyire csak érzékszerveinkkel elérhetjük. — Csakhogy az emberi szellem éppen akkor boldog, ha perspektíváinak összhangját már minden közvetlen látáson túlra igyekszik meghosszabbítani maga körül. A rekurrencia-törvény pedig, amely magát a teremtő Egyesítést fejezi ki, csodálatos hajlékonyan ajánkodik ehhez a egyszerű törekvésünkhöz. S a legtávolabbi Múltnak és a legvégső Jövendőnek sötét tömegébe a szerveződésnek nagy vonalait rajzolja:

A Dolgok alsó határán, minden elérhető pontnál mélyebben, valami határtalan sokaságot tár elénk, a teljes egység-nélküliséggel járó teljes sokféleséget. Ez az abszolút sokféleség igazában a semmi lenne már, és sosem létezett. De azt az irányt jelzi, ahonnan számunkra a Világ felbukkan: az idők kezdetén úgy tárul elénk a Világ, hogy Sokfélével átitatva és Sokfélétlől patakzóan („lucskosan”) jön elő ebből a Sokféléből. Pedig ekkor már elkezdődött az egyesítés munkája, hiszen már van valami. Első elképzelhető stádiumain a Világot már réges-rég ostromolja sok-sok elemi lélek, amelyek maguknak akarják megkaparintani porát, hogy ezt a port egyesítve létezhesenek. Abban nem kételkedhetünk, hogy a merő anyagnak mondott Anyag minden bizonnyal már valamiképp lélek-által-rendezett valami, — persze a maga módján. A tökéletes külsőségesség (valami „benső-nélküliség”) vagy teljes „tranzienca”, teljes kötetlenség ugyanúgy egyet jelentene a semmivel, akárcsak az abszolút sokféleség. Atomok, elektronok, elemi korpuszkulák: bármifélek legyenek is (föltéve, hogy valami létezőt alkotnak rajtunk kívül), föltétlenül rendelkezniök kell valamiféle kezdetleges immanenciával (bensővel, kezdetleges szerkezettel), vagyis valami szel-lemszikrával. Mielőtt a Földön a fizikai-kémiai feltételek megengedték volna a szerves élet születését, a Világmindenség vagy még semmi sem volt önmagában, vagy pedig már valamiféle tudatködöt alkotott. A Világ minden egyes egysége — föltéve, hogy természetes egység — egy-egy monász.

Az anyagvilágban a monászok kevésbé és gyöngén egyesülnek; ezért mutatkoznak annyira szilárdnak, ha szoros értelemben vett élőlényekhez hasonlítjuk őket. Az állatokban a monászok már jobban egyesülnek: ahhoz már eléggé, hogy törékenyek legyenek; de még nem oly erősen, hogy ellene tudnának állni a rájuk leselkedő szétetésnek. Eddigi ismereteink szerint: a szellem csak az Emberben egyesíti maga köré oly tökéletesen a Világmindenség egész egyetemét, hogy bár szerves támpontja pillanatnyilag szétesik, mégis semmi sem rombolhatja le működésének és tudatának „vortexét” (önnönmagára központosuló örvénylését), amelynek éppen ő a megmaradó központja. Az emberi lélek az az első végleges támpont, amibe a Teremtés által Egység felé emelkedő Sokféle kapaszkodhat.

Körülöttünk eddig jutottak el a dolgok a Világmindenségben. Mint számtalan központból sugárzó szféra, az anyagi Világ ma ekként függ össze az emberek szellemi tudatával. Mit mond nekünk a teremtő Egyesítés ennek a rendszernek egyensúlyáról és jövőjéről? — Határozottan figyelmeztet, hogy a látható világ még igen-igen labilis és befejezetlen: labilis (instabilis), állhatatlan, esendő, mert a Kozmoszban létező (élő, avagy már eltűnt) sok-sok millió lélek olyan ingatag sokaságot alkot, amelynek szinte mechanikailag szüksége van egy Központra, hogy ennek révén „megállhasson”, megmaradhasson; és befejezetlen is, mert éppen a sokaságuk, amely noha gyöngeséget jelent, mégis olyan erőt és olyan jövő reményét is mutatja, ami nem más, mint a szellemben megtörténő későbbi egyesülés igénye és vágya. Így az elmúlt fejlődés egész óriási súlya arra „szorít” minket, Embereket, hogy magunknál magasabbra nézzünk a lelki rangsorok között. Igen, az ember-alatti Világot a mi lelkünk szilárdítja meg; de az emberi Világot is csak úgy foghatjuk fel, hogy azt meg a mienkénél óriásibb és erősebb tudatos központok tartják fenn. S ekként lassan-lassan (a sok-félébbtől a kevésbé sokféle felé haladva) oda érkeznünk, hogy elgondoljunk egy első és legfelsőbb Központot, egy Ómegát, amelyben a Mindenség minden szála, fonala, szervező vonala egybekapcsolódik. Ez a Központ még alakulóban van (virtuális), ha magát azt a beteljesítő mozgást nézzük, amelyet ő irányít; de

ugyanakkor már valóságosan létező Központ is, mert az ő valóságos vonzása nélkül egy egyetemes egyesítő ár nem tudná fölfelé emelni a Sokféléit.

Látjuk tehát, hogy a teremtő Egyesítés fényénél olyan óriási kúp formáját ölti magára a Világegyetem, amelynek alapja határtalanul nyúlik hátra az éjszakába, míg csúcsa egyre följebb emelkedik és összpontosul a fényben. Fönről lefelé *ugyanaz* a teremtő hatás dolgozik, de egyre tudatosabban, tisztábban, bonyolultabb formában érvényesül. Kezdetben homályos rokonvonzások sodorják az Anyagot; aztán nemsokára érezhető az élőlény vonzása, amelynek alsóbb formái ugyan csaknem mechanikusan mozognak, de ami az emberi szívben végtelen gazdag és félelmetes szerelmi erővé változik; végül még magasabb fokon: megszületik az emberi köröket is túlszárnyaló Valóságok szenvedélyes szeretete; s mi érezzük, homályosan sejtjük, hogy bennük úszunk. A Tudománynak szűkegképp az a rendeltetése, hogy főleg azokkal az anyagi elrendeződésekkel foglalkozzék, amelyeket sorozatosan alakít ki az Élet mozgása. S amikor ezt végzi, csak a Dolgok héját látja. A Világ igazi evolúciója a lelkekben játszódik le s a lelkek egyesülésében. Belsőleges tényezői nem mechanikai jellegűek, hanem pszichológiaiak és erkölcsiek. Az Emberiség később bekövetkező fizikai kibontakozását (erről majd beszélünk még), vagyis kozmikus és biológiai evolúciójának igazi meghosszabbodását éppen ezért kell olyan tudatnövekedésben keresnünk, amelyet a pszichés egyesítő erők működése valósít meg.

A teremtő Egyesülés néhány következménye

Ha a fentebb összefoglalt Világképet elfogadjuk, meglepetten tapasztaljuk, hogy a teremtő Egyesülés következményeként mily könnyedén adódik egész sor rendkívül értékes megállapítás a Világ jobb megértésére és helyesebb felhasználására vonatkozóan.

1. Legelső következményként, elsőrendű fontosságú igazságként mutatkozik az az alapvető elv, hogy „minden Szilárdság a Szellemtől származik”. Ez magának a teremtő Egyesülésnek meghatározása. Pedig mintha a Világ közvetlen és nyers megtapasztalása ennek ellentétét akarná velünk elfogadtatni. A szeretlen dolgok szilárdsága, a test törekenysége azt akarja elhíttetni, hogy minden szilárd állandóság az Anyagtól származik. Határozottan visszajára kell fordítanunk a Dolgoknak ilyen durva szemléletmódját, amelyet maga a Fizika is kezd megdönteni, mert fölfedezi, hogy azok az anyagok, amelyeket elpusztíthatatlannak véltünk, lassan elpusztulnak. — Nem, semmi sem marad meg másképp, mint csakis szintézis eredményeként, vagyis végeredményben a Szellem visszfényeként, még ha igen parányi szintézisről van is szó. Ezért az a materialista filozófus, aki a Világegyetem szilárd elvét a lélek alatt keresi, csak port fog kezébe, ami aztán szétmorzszálódik ujjai közt. Emiatt van az is, hogy az az érzéki ember, aki nem a saját lénye fölemelését célozva próbálja átölelni szenvedélye tárgyát, vagyis aki kettejük egyesülése révén nem törekszik gazdagabb és magasabb rendű lelket alkotni —, az ilyen érzéki ember gyógyíthatatlan szétszakadás forrását oltja egyesülésének megkisérlésébe: a merőben anyagi élvezés minden újabb lépése eltávolítja szerelmétől.

„Minden fönről tart össze, minden fönről kapja szilárdságát”, végig az egyetemes sokféleség óriási hálózatán, kezdve a legparányibb elemtől egészen a legnagyobbig, a Természet legnagyobb szervezeteitől szellemünk hajszálfinom alkotásáig, a monaszok legkisebb társulásától egészen a legóriásibb szervezett együttesekig.

2. Minden fentről kapja szilárdságát. Ebből először is az következik, hogy körülöttünk minden valóság (bármily lelki legyen is) vég nélkül felbontható olyan részekre, amelyek a saját természeténél alacsonyabb rendűek. Minden egyes élő szervezet a maga módján visszavezethető fizikai-kémiai elemekre: — a tudományos hipotézis többé-kevésbé nyers tényekre, — a szabad tett determinista kötöttségekre, — az intuíción szillogizmusokra, — a hit értelmi hitalapokra, — a szent inspiráció hosszú és türelmes emberi előkészítő munkára... De minden újabb fok, amelyen a szellemi ténnyt a sokfélebe visszük vissza (elanyagiasítás), egy-egy lelket veszít el. Az analízis, ez a csodálatos és hatalmas eszköz, amely a valóságot szétszabdálja, csak egyre kevésbé megragadható s

egyre szerényebb elemeket hagy kezünkben. Föltárja a dolgok szerkezetének törvényét, de működésének maradékai, üledékei egyáltalán nem adják meg a Világ szilárd lényegét, hanem egyre közelebb kerülnek a semmihez.

3. Ismétlem: minden föntről kapja szilárdságát. Ez az elv minden elé helyezi, fölmagasztalja a Szellem uralmát. De ugyanakkor megmenti és megnevesíti az Anyagot. Mert bár a Szellem állandóan húzza és föntartja az Anyagnak a Tudat felé törő fölemelkedését, viszonzásul az anyag teszi lehetővé, hogy a szellem fönnmaradjon, mert szüntelenül talajt és táplálékot szolgáltat neki a cselekvésre. Már mondtuk, hogy a mindent fönttartó szellemnek is csak azáltal van létjogosultsága és szilárdsága, csak azáltal „tart össze”, csak annak révén „áll meg a lábán”, hogy „összetart”. A szellem végtelen finomsága és gazdagsága ahhoz a szervezett sokféleséghez kötődik, amit „szilárd keblére” ölel. A létező lelki csúcspont tisztasága alapjának bőségével arányos.

4. A teremtő Egyesülés rendszerében egyébként nem lehet durván szembeállítani Szellemet és Anyagot. Mert aki megértette azt a törvényt, hogy „a lelkivé válás egyesüléssel történik”, annak számára nincs többé két „szakasz” a Világmindenségben, már nincsen külön Szellemelek és külön Testek területe, hanem csak ugyanannak az útnak két iránya (a rossz irány a sokféle-morzszálódással, illetve a jó irány az egyesülés révén). A világban minden létező annak a „hegyhajlatnak” valamelyik pontján van, amely a homályból a fény felé emelkedik. Előtte: rá vár az erőfeszítés, hogy uralmába vegye és egyszerűbbé tegye saját természetét; mögötte pedig: könnyű ráhagyatkozás erőinek fizikai s erkölcsi szétesésére. Ha előre tart, a Jóval találkozik: számára már minden szellemet jelent. Ha visszacsúszik, csak rosszat és anyagot talál a lába alatt. — Vagyis az abszolút Rossz (azaz a semmi, a teljes sokféleség, amibe az ember visszahull) és a végső Jó között (vagyis amaz egyetemes összpontosulási Központ között, ahová minden törekszik) rengeteg létfok van; bizonyára néhány magaslati szint választja el ezeket a fokozatokat (például ami az Állatot az Embertől, vagy az Embert az Angyaltól választja el), de ugyanazt az egyetemes mozgást rajzolják ki. S minden egyes foknak megfelel Jó és Rossz, Szellem és Anyag sajátosan arányos mennyisége. Ami számomra rossz, anyagi, az lehet jó és lelki olyan valakinek, aki utánam jön. S aki előttem jár a hegyen, összetörné magát, ha azt használná fel, ami engemet egyesít.

Anyag és Szellem nem két dologként, nem két természetként áll szemben egymással, hanem mint két fejlődési irány a Világon belül.

5. Ekként tűnik el az a számtalan nehézség, amibe minden olyan filozófia ütközik, amely a monász elszigetelt elemeiből kiindulva akarja fölépíteni a Világot, ahelyett, hogy a Világegyetem alapvető és lényeges egységét választaná vezérelvül. A Szellem és az Anyag kölcsönös egymásra hatása, a létezők interakciója, a „külső” Világ megismerése csak azért megoldhatatlan kérdések, mert azzal a hamis és lehetetlen problémával állítjuk szembe magunkat, hogy a Mindent ennek az Egésznek részecskéiből akarjuk megérteni, s közben nem vesszük tekintetbe az Egész sajátos tulajdonságait (mintha a természetes Egész nem is volna több a részseinél). Ezek a filozófiai aporiák („cruces philosophorum”) délibábként tűnnek el, mihelyt megértjük, hogy a Kozmoszban végeredményben csak egyetlen alakuló fizikai valóság létezik, egyetlen Monász. Nincs már szükség arra, hogy „hidat” keressünk a természetek vagy a Dolgok között az olyan Világegyetemben, ahol az egység (és következésképp a teljes egymásrahatás) az az egységsúlyi állapot, amely felé a szellemivel alakuló létezők tartanak.

Igen, a befejezetlen és rangsort alkotó szubsztanciák egyforma organikus törvényt követve kapcsolódnak össze (s ebben a viszonyban találják meg egyéni külföldiségüknek és hatáserejüknek teljességét). Ez az elgondolás persze el- képesíti azokat, akiknek szellemét holmi túlságosan intellektualista és geometrikus ontológia ferdítette el. Megbotránkoztatja azokat, akik a Valóságot szubsztanciákra (egyformán szubsztanciális lényegekre) és akcidenteire (járlékokra) osztják. Ezekben nem lehet segíteni. Az igazi bölcsesség azt jelenti, hogy a Világ homályos föltjait oda állítjuk, ahol valóban léteznek, és nem rakjuk át őket mesterségesen más helyre — azzal az ürüggyel, hogy megórizzuk azokat az elveket, amelyek csak látszólag világosak (vagy amelyek csak a fejlődése végpontjára eljutott Világegyetemre érvényesek). Ha jó helyre állítunk egy titkot, ugyanolyan termékeny lesz. akárcsak a legalaposabban kivizsgált igazságok. Ilyen

például a teremtő Egyesülés elméletében az az elv, hogy „in natura rerum” — a dolgok természetes rendjében — nincsen befejezett s ennek következtében elszigetelt szubsztancia, hanem minden egyes szubsztanciát Szubsztanciákból álló Szubsztancia-sorok tartanak fenn, amelyek viszont egymást tartják össze fokról fokra, egészen a végső Központig, amely felé törekedve minden összpontosul.

A „befejezetlen Szubsztancia” és a „Szubsztanciákból álló Szubsztancia” között eszméje nélkül akármelyik filozófia összefüggéstelen és zavaros marad. Ha viszont elfogadjuk ezt a két fogalmat, akkor minden világos magyarázatot kap, s körülöttünk minden rendkívül élesen rajzolódik ki — nemcsak a Metafizikában, de talán még inkább az Erkölc és a Vallás területén.

(Folytatása következik)

VASADI PÉTER VERSE

Csak azután

Veri a tenger, mossa a hab
az aranypartot. Belőle nő
ki a lélek, e pávafarok lombú
növényzet. Magas, mert mély
gyökerű. És fenyeget,
a semmíg lehajolva. Lám,
nem lehet a halottat befödni
halálával ; fölhányja csatakos
takaróját, kiszikkad szélben,
megzsugorítja a szív lágja,
szárazság őrtü homokká,
tüzeit maggá. És azután,
csak azután.

A tenger
zúzva táplálja a növényt.
Am vadul átszap a szikla-peremről
lebukott agyagisteneken. Valaha
bennük is zizegtek a sók s
egymásba merültek a cápaárnyak —
most már se kövek, se tenger.
Lettek volna vasak, mik csak
a fényfogyatkozásba' derengnek;
aranynak ragyogni éj is elég.

Ej, barátaim,
kimondani RÁ a halált angyai,
mint a jövőbe toloncolni
folytonos születésre. Így
haldoklik, vállára tapadt
kanca hajával s marnak a
hátába az éj ostorszijsra
sütött csillagait. Énekére
— tudom én! — ideges láz
tépdesi hajlékony csuklónkat
és a halánték domború nap-
félgömbjei közt villog,
futkároz a gerincünk mellett;
a benti neszek fátylán átüt
a csontkopogás : színeljünk
testvérek a boldogságot !

De
mozdul Jeremiás a lélek ciszternában:
odálóktük. Arcában iszapok ereje.
Óvezett derekán fölül angyal.
Rágcsálja hullajtott kenyérét,
szavainkat. Nem csoda hát, ha köp
s keserű. Szeméből kizuhant a
világ s helyébe vonulnak a
szárnyas csapatok csatasorban.

Hogy-hogy,
nem szálldos ? — kérded. De nem ám !
Röfög, mint a vadállat, szakállá
mégis fészke gyémántos madaraknak.
Leheletének súlyos arany párlata
van s amikor igéink vasláncként
csikorognak, beömlik közéjük
olajnak. Athúzza agyadon véres
pengéjét s dől kétoldalra az
ezüstikra meg a kátrány.

Mielőtt
nyögnél félelmedben, igazad
kisüvölti. Meghajszol. Igába
szorít, hogy erőd kisodorjon
fekete kelyhű vizekre. Elnémítja
az ajkad s összehajol torkodban
a kórus. Fölkap, tejutadra taszít
s míg fényesedő arcodra feszíti a
bőrt suhanásod, egyhelyben iramodtat.

Sötétben
résnyire nyit. Pusztába veti
falak nélküli ablakodat. Az éjt
egyetlen hegedű sikitással sűrja
szíven, odavonszol a partra, láng-
cérnával varrja be mosdatlan
szádat, mely végre üres.
És beföd csatakos takaróddal.
Akkor moccan a tenger,
és azután.

Csak azután !

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

MIÉRT VAGYOK NEM VAGYOK KERESZ(TYÉN)TÉNY?

Kereszténynek általában a Jézus tanítását valló, megkeresztelt személyt tartják, akinek a kereszténységgel mint közösséggel is, vagy annak látható formájával, az egyházzal, mint intézménnyel is kapcsolata van. A kifejezés, miszerint a keresztények Jézusnak, mint a Krisztusnak, a Messiásnak követői, nem a zsidóktól származik (ők Jézusban nem az igazi, a várt „Fölkentet” látták), még csak nem is a keresztényektől (szenteknek, testvéreknek, tanítványoknak nevezték magukat), hanem a pogányoktól ered. Az *Apostolok Cselekedeteiből* tudjuk, hogy „először (a szíriai) Antióchiában nevezték el a tanítványokat keresztényeknek” (ApCsel 11,26). Ezen kívül az Újszövetségben még két helyen szerepel a keresztény szó: „Agrippa (király) Pálhoz fordult: »Kis hija, hogy rá nem veszel: legyek keresztény.«” (ApCsel 26,28) — „Ha pedig (valakinek közületek) mint kereszténynek kell szenvednie, ne szégyellje, hanem dicsőítse meg az Istent ezzel a névvel” (Szent Péter első levele; 4,16).

A magyar nyelvbe szláv közvetítéssel került át — olvassuk az Akadémia történeti-etimológiai szótárában —, valószínűleg a horvát vagy szlovén *krstjan* alakjában, majd „a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldásával, továbbá hangrendi kiegyenlítődéssel *keresztyén*-né fejlődött. A *keresztyén* változat közbülső *keresztyén* vagy *keresztén* fokozaton át jött létre az eredetibb *keresztyén*-ből, de számolhatunk a *kereszt* népetimológiás beleértésével is. Később, a XVIII. század vége óta nyomon követhetően a *keresztyén* és a *keresztény* megnevezések használata közötti felekezeti megoszlás ment végbe: az előbbi katolikus, az utóbbi protestáns jellegűvé vált.”

Vajon változott (változik)-e korunkban a keresztény szó értelmezése, bővült, gazdagodott-e tartalma? Kik tartják ma kereszténynek magukat, illetve akik nem hisznek Krisztusban, miért nem tudnak hinni benne? Ki-ki hogyan indokolja személyes meggyőződését? Napjainkban igen elterjedt az a nézet, hogy kereszténynek lenni elsősorban morális magatartást jelent, az evangéliumok szeretet-tanításának megvalósítását az emberi kapcsolatokban. Az etikai síkon megszületett kereszténység fogalmához csatlakozik a kereszténység mint egyetemesség-küldetés gondolata. Maga Teilhard is hajlott arra, hogy a kereszténységet mindenekelőtt a Krisztusban való világ-egyesülés tanának tekintse. „A kereszténység annyira megkapja teljes értékét a teremtő Egyesülés eszméinek keretében — írja a *Tudomány és Krisztus* című művében —, hogy a teremtő Egyesülés elméletét már nem olyan filozófiának kell felfognunk, amelyet megerősítenek és felváltanak keresztény szempontok, hanem inkább azt érdemli meg, hogy a Megtestesülés hitének filozófiai kiterjesztéseként kezeljük.”

Nem kétséges az sem, hogy a kereszténység mibenléte koronként tágítható vagy szűkíthető attól függően, hogy milyen fontos történeti-társadalmi-emberi kérdésre keres választ a világ, milyen égető gondok foglalkoztatják az emberiséget és ezek megoldásában mennyiben számít a kereszténység hatékony közreműködésére. „Annak a kereszténynek a szemében — hangsúlyozza Teilhard —, aki arra szenteli magát, hogy a világot Krisztusban egyesítse, az erkölcsi és misztikus benső élet munkája teljes egészében visszavezethető két lényeges, egymást kiegészítő mozzanatra: meghódítani a Világot, és a Világ fölé emelkedni. Ez a kettős mozgás természetesen születik egymásból, s ugyanannak a törekvésnek két, egymásba fonódó formáját testesíti meg. Ez az egyetlen szándék pedig: Istenhez kapcsolódni a Világon át.”

A Vigilia idén is körkérdéssel fordult a magyar szellemi és művészeti élet jeles képviselőihez: *Miért vagyok*, illetve *miért nem vagyok kereszt(tyén)tény?* Mindössze két kikötésünk volt. Az egyik terjedelmi, amit nem mindenki tartott önmagára nézve kötelezőnek, a másik pedig, hogy személyes vallomásra számítnak. Műfaji megkötöttség nélkül legtöbben valóban egyéni útjukat, saját belső élményeiket tárták föl, így hiteles, őszinte megnyilatkozásokat kaptunk. A változatos forma — a levélről a novellisztikáig, a glosszától az esszéig — a mon-

dandók változatosságát is eredményezte. Ezúton is megköszönjük valamennyi válaszadónknak szíves közreműködését, készségét és a kötetlen dialógus jegyében fogant tanulságos vallomásokat, amelyek — reméljük — hozzájárulhatnak a kölcsönös megismerés további mélyítéséhez, minden gondolkodó ember gazdagodásához.

A beérkezett válaszokat az alábbiakban — a szokott módon — névsorban közöljük.



Borsos Miklós munkája

BÁDY FERENC római katolikus apát-plébános:

— A föltett kérdésre elsőként arra válaszolok, hogyan lettem keresztény? Nem kellett megküzdenem érte semmiféle útkereséssel, hiszen őszintén és okosan vallásos szüleim csecsemőkoromban megkereszteltettek. Nem azért, mert akkor ez úgy volt szokásban, hanem mert annak akartak nevelni. És annak is neveltek családi életük mutatta példájukkal és szavukkal. Amióta eszemet tudom, Édesanyám egészen haláláig napi áldozó volt, Édesapám pedig olyan férfi módra volt vallásos. Ő sem hagyta el a vasárnapi és ünnepi szentmiséket, és legalább nagy ünnepeken maga is gyónt és áldozott. Egyházi iskolákba jártak. Alsóban a piaristák, felsőben a bencések tanítottak és neveltek. Így érthető, hogy nem kellett semmiféle útkereséssel rátalálnom a kereszténységre.

A kérdés lényege mégis az, hogy ma miért vagyok keresztény? Helytelen, vagy inkább hiányos volna a válaszom, ha röviden ez volna, mert *pap vagyok*.

Távolabbról kell elindulnom. A felsőfokú tanulmányaim idejéből. Okos professzorok és okos könyvek tanítottak. És mégsem ezért, vagy csak ezért vagyok *keresztény és pap*. Hiszen ha nem is kerestem, de alkalmasint szembetaláltam magam nehézségekkel. Csak egyszer mertem kifejezni kétségemet a morális princípiumok mégpedig a voluntarium, vagyis a lelkiismereti beszámíthatóság és a kétséges lelkiismerettel végrehajtott emberi cselekedetek kérdésében. Elfogadható választ nem kaptam. Csak ezt: — Ebből írja meg a disszertációját!

Akkor és azóta választottam, és van két ideálom: Szent Pál és Asszisi Szent Ferenc. Tőlük írásban és emberi magatartásban mai napig is mindig

megkapom az alkalmas eligazítást. És ebben a kérdésben is az ő válaszukat adom.

Pál, a nemzetek apostola olyan istenképet adott az embereknek, amely végül is megfelelt a művelt görögnek, az öntelt latinnak, a zsidónak. A hívőnek és nem-hívőnek. Istenfogalma bár metafizikai, transzcendens, de mert Jézusról mintázta, mégis emberarcú. És ez tökéletesen megfelel a kinyilatkoztatott Isten képének, és megfelel az emberi személyiség igényének. S ez annyira igaz, hogy megfelelné a Kalahári sivatagban még ma is kőkorszaki kultúrában élő ember lelki igényének, ha volna, aki megismertetné velük. Mert ez az Isten hatalmas, mindentudó, ám ugyanakkor gondoskodó és megbocsátó. Végtelen, de belefér az ember lelkébe. Emberarcú, mert jó. Ez az Isten megköveteli az elismerést, a tőle való függőséget, mégis szabadnak hagyja az embert. Minden ettől a szabadnak hagyott embertől, az ő magatartásától függ. Ebben benne van az Atya és a fogadott fiú viszonya. Ez a viszony az alapja, hogy éljünk a törvénnyel, ha végső célunkat el akarjuk érni, mert ez a személyiségünket alakító legnagyobb tényező.

Asszisi Szent Ferenc pedig azért a példaképem, mert bár több, mint hét évszázaddal előbb élt, a huszadik században is modern. Ezt írta az emberről: az ember értékemelésének titka a jócselekedetekben van. Ez adja az ember rangját, címét, méltóságát. Ez az ő krisztusi azonosulása. Azért kapta a stigmákat is, mert a jócselekedetei sokszor visszaütöttek. A mai ember is jócselekedeteiért, jelképesen, sok stigmát kap. Ha kenyeret kínál, követ vágnak hozzá. De nem is azért teszi a jót, hogy kenyér helyett kalácsot kapjon vissza, hanem azért, hogy saját emberi személyiségét, emberi értékét növelje. Isten előtti méltóságát ezzel emeli mindenki a legeredményesebben. De ezt a belső emberi értéket nem árt, ha észreveszik az embertestvérek is. Ez sem más, mint az evangéliumi üzenet közlése, a papi küldetés kiteljesítése.

Ennek a korszerű szentnek a tanítása abban is nagyon időszerű, hogy annyira szerette a teremtett világot, a természetet. A Nap a bátyja, a Hold a nénje volt, az élő természetben mindenki és minden a testvére volt, még a farkas is.

BELLÉR BÉLA tanár, történész:

— Ha mint marxistát — ami inkább törekvés, mint állapot — arról kérdeznének, hogy izraelita, mohamedán vagy buddhista vagyok-e, gondolkodás nének, hogy izraelita, mohamedán kad belém a szó, ha a kereszténységgel kapcsolatban kérdezik ugyanezt? Talán azért, mert az ilyenfajta kérdés a ráció síkjáról könnyen átlendül a líra területére. Érzéseink a vallás irányában a gyermek- és ifjúkor emlékeinek, a hazavágyódásnak, a nosztalgianak, a kegyeletes, szép szokásoknak és hagyományoknak a szférájába nyílnak. A bibliaórák varázslata, a karácsonyi misék fenyő- és a májusi litániák virágillata, a templomhoz kötődő családi események áhítata szállong a kérdés körül.

A kereszténységhez fűződő kapcsolatot mégsem lehet a lírában feloldani; egész szellemi énem részes benne. Elsősorban történész vagyok, és nem szégyellem Kautskyval bevallani, hogy az emberiség történetének egyik leghatalmasabb jelenségét látom a kereszténységben. A kereszténység mint *societas perfecta*, „ideális közösség” azért létezhet évezredek óta napjainkig, mert meghatározott funkciót tölt be az adott társadalom reprodukciójában. Ez a funkció időnkint és koronként roppant erőteljes; elég az őskereszténység, a középkori eretnekségek, a korai reformáció és talán még az ellenreformáció intenzív életformáló jellegére utalnom. Talán ez adhatta a korábban marxistaként ismert Nyikolaj Bergvajevnek azt a bizarrnak tűnő ötletet, hogy egybevesse az egyház középkori és a kommunista párt legújabb kori nevelőszervező tevékenységét.

Nézetem szerint a kereszténység napjainkban sem veszítette el képességét a konkrét történelmi-társadalmi cselekvés befolyásolására, és ideológiai szempontból sem vált meddővé; ma is képes új, progresszív, olykor egyenesen forradalmi jellegű eszmék világrahozására vagy legalábbis örökbefogadására, és hozzátehetném: ma sokkal inkább, mint az utolsó két évszázad alatt bármikor. Aki nem veszi észre, hogy a Vatikán az utolsó nagy európai diplomáciai találkozó, az 1814–15. évi bécsi kongresszuson még a vallással takarózó, reakciós Szent Szövetség-i rendszert támogatta, míg az ez évi helsinki biztonsági és együttműködési értekezleten a haladó erőket, még ha ezek nem is

burkolódtak a vallásosság palástjába, az Ripp van Winkleként átaludta az utolsó évtizedeket.

A kereszténységnek és egyházainak nem csupán kivételes történelmi szerepét nem tagadhatom mint történész, hanem ennek pozitív vonásait sem. A történelmi haladás programját először — vallásos keretben — a keresztény üdvtörténet vázolta föl; a többi vallás a *corsi e recorsi*, az örök visszatérés taposómalmába zárta híveit. Az emberi egyenlőség, szabadság, személyiség nagy értékeit a kereszténység tette — ha mindjárt vallási síkon is — az antik filozófiai iskolák magántulajdonából a tömegek köztulajdonává. Mikor pedig az ortodox egyházi tekintély gátolta szabad kibontakozásukat, a középkori spirituális eretnekmozgalom felszabadította ez alól a Szentlélek által megvilágosított egyént, a protestantizmus minden hívőt, a liberalizmus minden egyént. A szocializmusra ez eszmék realizálása és valóban egyetemessé tétele maradt. Engels a gazdasági-társadalmi fejlődés szükségszerű lépcsőfokairól írva megkockáztatja azt a látszólagos paradoxont, hogy rabszolgaság nélkül nincs — modern szocializmus. Kereszténység nélkül van? Kautsky *A szocializmus előfutárainak* bevezetéseként írta meg *A kereszténység eredetét*.

És még mit sem szoltam a kereszténység egyedülálló művelődéstörténelmi szerepéről, a keresztény irodalom — élén a „könyvek könyvével”, a Bibliával — tudomány, művészet egyetemes hatásáról, a kereszténység nagy alakjairól. Jézusról, az Emberfiáról, az emberiség nembeli lényegének utolérhetetlenül tiszta és vonzó megjelenéséről, a nagy egyházszervezőkről, tudósról, a keresztény életeszmeny kifejezőiről, a szentekről, akiket éppen úgy tekinthetünk a tudás, jellem és szenvedély óriásainak, mint Engels a reneszánsz nagy alakjait.

Keresztény vagyok hát? Ha kereszténynek lenni csupán annyit jelentene, mint elismerni a kereszténység rendkívüli történelmi szerepét, igényelni aktív közreműködését a szocializmus és a kommunizmus építésének hosszú történelmi időszakában, nem szégyellni marxista világnézetem keresztény hátszálgyökereit, elszíneződését — akkor kijelenthetem, hogy keresztény vagyok. De kereszténynek lenni ennél jóval többet jelent: hinni a vallásban, elfogadni teológiáját, megtartani törvényeit és fő-

képpen a vallási követelmények szerint formálni az egész életet. Ilyen értelemben nem vallhatom magam kereszténynek, „csak” olyan marxistának, aki fenntartás és előítélet nélkül őszinte híve a kereszténységgel való legszélesebb körű együttműködésnek.

ifj. DAMJANOVICS PÁL görög katolikus lelkész:

— Mert jó annak lenni. Több vagyok általa, gazdagabb, emberibb ember. Számomra Jézus személyisége, üzenete és hívása jelenti a legtöbbet, ami az emberi személyiség értelmes Élet-cél követelményének és Végtelenség-igényének megfelel.

Jézus emberméltóságunkhoz szabott, személyes emberségünkhöz szóló üzenettel szólít meg; nem kényszerít, tisztelt szabadságom, nem erőlteti rám magát. Amit és ahogyan közöl, amire hív, ahogyan közeledik hozzánk, mindebből észrevesszük őszinte együttérzését, az egyén értékelését, az ember nagyráhivatottságába vetett bizalmát a földi élet keretei között is, mely egyben lehetőség arra, hogy Végtelen-utáni vágya, egész Élete kiteljesedhessék a Jézussal személyesen és közvetlenül megélt szeretetközösségben, az Örök Teljességben. Felhívása olyan szeretetteljes és határozott, hogy arra csak őszintén, egyértelműen, megalkuvás nélkül lehet válaszolni.

Magatartásából biztosan megállapítja az ember, hogy amikor követésre szólít föl, nem „hiteget”, nem „ígérget”, nem „áltat”: a mi emberi, egzisztenciális Ügyünket a legkomolyabban saját ügyének tekinti; szeretetből fakadó önkítárukkozásában nem „magyarázkozik”. Sőt, szeretetért való áldozatvállalásra, cselekvésre ösztönöz saját életáldozatával, mely a világtörténelemben a legmeggyőzőbb példaadás és önzetlen szolgálat volt — az Emberért! Tanúságtévő és követésre hívó példaadás arra, hogyan kell úgy szeretni az embert, hogy ezáltal Istentig jussunk el, és fordítva: hogyan kell úgy szeretni Istent, hogy emberszeretetünknek ne csak napi tartalma, hanem végső értelme is legyen.

DIENES VALÉRIA író, műfordító, filozófus:

1. Mert keresztény kultúra táplálta szellemi fejlődésemet.

2. Ifjúságomban alkalmam volt elvesz-

teni keresztény hitemet, és az ebből eredő tanulságok elsőknek járultak hozzá hitem újraszületéséhez. A valóság filozófiai szemlélete — amely az egyetemen megszüntette hitemet — újrateremtette azt a századforduló időreformjának hatása alatt, amikor a tér szimbolikájának ismeretelméletéből az időszintézis élményébe léptem át. Ez véglegesen megújította valóságglátásomat. Én tehát teljesen filozófiai alapon vagyok keresztény.

3. Eszméleti megújulásomnak filozófiai alapja a bergsoni „időreform”. Ez azt jelenti, hogy minden magyarázó térmetaforából vissza kell mennünk a múlt megmaradását és a jövődő belépését jelenné egyesítő, tevékeny időszintézishez, amely gondolkodásunkban a történések szubsztancialitásának meg-alapozója. (Bergson, 1908—1912)

4. Évtizedek fejlődése folyamán új megvilágításban láttam meg a katolikumot. Hosszú idő alatt kérdőjeleim megkapták filozófiai válaszokat, és a „katolikus gyakorlatnak” minden gesztusa mint emberformáló, lelkiismeret-nevelő eszmélettechnika vált be az életben. Megszületett számomra a szellemi „erőter”, amelyben a folytonos új-rateremtődésből élő ember lélegzeni tud. (Prohászka, 1924—1927 és folytatódása: Teilhard de Chardin műveiben.)

5. Az időreform azonban nincs befejezve. Beleszól minden filozófiába, mert minden filozófiai gondolat eszméleti jelen, és minden eszméleti jelen az idő szintetizált gyermeke.

6. Minthogy kereszténységemet kérdezik tőlem, arra válaszolok, miképpen férek hozzá ebből a szintézisből folyó eszméleti élethez a katolikus gyakorlattal. Ez ugyanis nem egyéb, mint az eszmélet kezelése, morális formálása a transzcendens lét segítségével. Használok benne a múltat, irányítom a jövődőt, de most már nem pusztá értesüléssel, ténymegállapításokkal, hanem megítéléssel, értékeléssel, mert ráborul a „van”-ra a „kell”.

7. Amit nekem az időszuggesztíó a filozófiai ismeretelméletben tanított és megvilágított, azt érzem a legközvetlenebb valóságnak és azt találok meg szellemi létben, mint személyszerű empiriát, Krisztus történetiségében és az Evangélium konkrét és áttételes kijelentéseiben a mindennapok nyelvén fogalmazott eszmélet-dialógusokon keresztül. Ez a három valóság, amelyen kereszténységem alapul.

FABINY TIBOR evangélikus teológus, az Evangélikus Teológiai Akadémia dékánja:

— Különös, egyedülálló értelme van ennek a szónak: „christianos”. Amióta Pál apostol korában a szíriai Antióchiában első ízben nevezték „Krisztuskövetőknek” Jézus tanítványait, a kivülállók részéről ez mindig valamiféle kritikát, a tanítvány részéről pedig elkötelezettséget jelentett.

Magam, mint legtöbb kortársam, „beleszülettem” a kereszténységbe. Az anyatejjel együtt szívtam magamba édesanyám imádságos, hívő, másokért élő lelkületét — drága szüleim és nagyszüleim lelki örökségét.

A háború utáni években mint joghallgatót, majd jogvégzett banktisztviselőt azután elemi erővel ragadott meg az ekkor újra felfedezett evangélium. Fényében megláttam, hogy „ami testből született, test az, és ami Lélektől született, lélek az”. Nemcsak Nikodémusnak, hanem nekem is szólt a személyes meggyőzés erejével Jézus szava: „Szükség néktek újonnan születnetek!” (Ján 3,6.8). A bűn és a bűnbocsánat kézzelfogható realitás, a törvény és a kegyelem ígéje mindennél nagyobb kincs lett számomra.

Sokan csodálkozva néztek rám abban az időben, a gyökeres életváltozás láttán. Kérdések záporában, viták hevében boldogan tehettem — és teszek ma is — bizonyosságot arról, hogy akit az értünk meghalt és diadalmasan feltámadott Jézus Krisztus az ő Igéjén keresztül megragad, az nem tehet mást, minthogy önként, boldogan kövesse Mesterét.

A névleges kereszténynek milliói között élő hitű Krisztus-követők sokaságára van szükség, olyanokra, akik átélik a követésre való elhívás és a szolgálatra való küldés nagy, belső misztériumát. Csak ekkor, csak személyes megtapasztalás által, csak a Krisztushoz való megtérés útján válhatunk azzá, amire szép nevünk kötelez minket.

Visszatérve személyes vallomásomra: kereszténynek „születtem” ugyan, mégis valamikor keresztényné „lettem”. Az élő Krisztus élő hitet plántált belém az Igén és a szentségeken keresztül. Ezzel azonban nem zárult le, sőt inkább csak elkezdődött kereszténységem. Mert az igazi, élő hitet Pál apostol úgy jelöli meg, mint amely „szeretet által munkálkodik” (Gal 5,6). Hit és szeretet,

Krisztus-követés és az emberek szolgálata — elválaszthatatlanok egymástól.

Világi pályámon éppúgy, mint lelkészi, majd professzori szolgálatom során sokszor tapasztalhattam meg, hogy csak akkor van hitele keresztyénségünknek, ha az nem önmagáért, nem is csak Isten dicsőségére, hanem egyenesen az emberekért történik. Másoknak élni, segíteni, szolgálni, szeretni: ez az igazi Krisztus-követés. Keresztyénnek lenni számomra azt jelenti, hogy Krisztus nyomdokában járva nem magamnak, hanem embertársaimnak élek. Egyre bővülő körben: családomnak, közösségemnek, hazámnak, az emberiségnek.

*

E S É L Y E K

A mai ateizmus nem egyszerűen istentagadás, mint ahogy a mai teizmus sem egyszerűen istenigenlés. Mindkettő vesztített harcias indulataiból egyrészt, hiszen az ateizmusban ma már kisebb a neofita kihívás-szándék, a teizmusban pedig kisebb a csökkent merevség: meditatívva, bölcsé, nyitottá váltak. Másrészt, paradox módon, azt lehet mondani: a teizmust most sokkal inkább jellemzi a *negáció*, mint az ateizmust. Isten ugyanis *objektíve* nincs, a természettudományok akarva-nem akarva se találnak helyet (funkciót) neki a végtelenül nagy és végtelenül kicsi világban. Az ateistának tehát nincs mit tagadnia; ateista az, aki *tudomásul vesz* egy negatívumot. Tagadnia a teistának kell; teista az, aki *nem vesz tudomásul* egy negatívumot, tagadja az objektív tény, hogy Isten nincs. Kiszabadulván luciferi kényszerzubbonyából, sokkal tisztábban érvényesül most már az ateizmus *pozitív pátosza*: embert teremteni az emberség immanens tartalékaiból, fölépíteni egy erkölcsös társadalmat a jóságos Isten jutalomígéretei és a szigorú Isten büntetésfenyegetései nélkül. Az ateizmus tehát igenlés (pontosabban: igenlő tagadás), s mint ilyen, szüntelen integráció; integrálása a keresztyénség morális és kulturális értékeinek is. Ez az ateizmus nagy esélye.

Ha a voltaire-i mondást úgy fordítjuk meg: az Istent azért kellett kitalálni, mert nincs, akkor persze *szubjektíve* nagyon is van Isten. Számolni kell vele. Számolni kell azzal is: a társadalmi-természeti körülmények — a társadalomváltoztató erőfeszítések kudarcai például — évszázadokig arra kényszerít-

hetik még az embert, hogy Istent találjon ki magának. Ez a teizmus nagy esélye.

De mert a teizmus érdekei a társadalmi marandósághoz, a társadalom-jobbítás kudarcaihoz fűződnek, ebben rejlik, minden esetleges jószándék ellenére, a teizmus retrográd volta. Ezért száll vele szembe az ateizmus (és nem valami „papfaló” gonoszságból), ezért nem lehet a kettőt „összebékíteni”. Csakhogy miként az istentagadás önmagában nem program (egy polgári ateista és egy szocialista ateista közt nem teremt szövetséget az az azonoság, hogy mindketten „istentagadók”), önmagában az istenigenlés sem program, s ha egy istenhívő meggyőződéssel harcol a forradalmi ember- és társadalomváltozásért, akkor szüntelenül meg is haladja saját teizmusát — nagyok a lehetőségei hívők és nem-hívők történelmi szövetkezésének. Annak, hogy közősen lépjenek a politikai porondra. Van példa erre a kölcsönös felismerésre nálunk is, másutt is; a példák szaporodnak. Ez az emberiség nagy esélye.

FARAGÓ VILMOS újságíró, kritikus, az Élet és Irodalom főszerkesztő-helyettese

*

FARKAS FERENC zeneszerző:

— A Vigilia körkérdésére nem könnyű válaszolni annak, akinek az írás nem kenyerre. A kérdés hullámai tovább gyűrűznek és újabb hullámgyűrűk keresztezik egymást. A válasz pontos megfogalmazásához sem a rendelkezésemre álló idő, sem a tér nem volna elegendő. Hiszen egy Teilhard de Chardin tanulmányának a Vigiliában megjelent első része is tíz oldal terjedelmű!

A zene nyelvén sokkal könnyebb volna számomra a válasz. Am úgy hiszem, ezen a módon már meg is válaszoltam.

*

Kedves Barátom!

Leveledet megkaptam, figyelmedet őszintén köszönöm.

Am a fölvetett kérdés igen bonyolult, bármelyik dimenzióból is szemléljük. Egy oldalon felelni? Ez afféle igen, vagy nem lenne, szöval „szavazás”, és éppen a lényeg maradna ki belőle. Viszont nagyobb terjedelmet aligha szentelhetek egy-egy hozzászólónak.

Nézd, Wilder (kit Veres Péterrel el-
lentétben nagy írónak tartok), milyen
határozott válaszokat adott egykor, s
mennyre elbizonytalanodott utolsó (sze-
rintem határtalanul izgalmas) remeké-
ben. Holott talán nem is ő bizonytala-
nodott el, de a közeg, melyben él. He-
lyesbíték: nem utolsó, de legutóbbi re-
gényében. Ugyanis bármennyre öreg,
még mindig várok tőle valamit, amíg
lélegzik.

Engedd meg, hogy a válaszadról
még gondolkozzam.

Figyelmedet ismételten köszönve

szeretettel köszöntlek:

FÉJA GÉZA író

* „KRISZTUST KERESSEM”

Telve sok keserűséggel és valami
csekély önismerettel, 52. évemben ismét
Krisztus jár eszemben.

Hol van Krisztus biztatása? A törté-
nelemben? A tudományban? A tapasztal-
tatban? Nincs. A hitben? Milyen hit-
ben?

Az emberré való visszakezmergés
mindig valami hitelenséggel, valami
kétellyel kezdődött, míg az ember-el-
lenesség vagy inkább az élet-tagadás
mindig valami ellentmondást nem tű-
rő, félreértett vagy félremagyarázott
hitből masirozott elő. Nem szomorú
nevetségesség az, hogy ha az ember
nem követ egy éppen aktuális, divatos
közhiedelmet egy társaságban — ké-
nyelmetlenül, „fertőzőtté” vagy enyhébb
esetben „bogarassá” válik? Az emberis-
ség nagy társaságában aztán meg
egyenesen nincs pardon a „nehéz em-
bereknek”.

Híszel Krisztusban? Nem — felel-
tem volna, tegyük fel, diákkoromban.
Kínos, megbélyegzett következmények-
kel kellett volna számolnom, melyet
diákfejjel nem is tudom, hogyan visel-
tem volna el.

Ha elgondolom, hogy az emberiség
zöme tulajdonképpen nem valamiféle
hittel, hanem inkább valami napról nap-
ra szóló beidegződéssel, készen kapott
illendőségekkel s a létfenntartás bü-
vészt-trükkjeivel él, az alkalmazkodás-
agresszivitás pulzálásában, mélyen az
Anyagban, akkor érthetővé válik szá-
momra, hogy ha fel akarom őket sorá-
koztatni és valakik ellen rohamoztatni,
mindenekelőtt hitet kell adnom nekik.
Bocsánat a triviális hasonlatért: a hit
olyan motor, amelynek segítségével

büszkén meg lehet előzni a lélek or-
szágútján gyalog caplató, lenézett hi-
tetlent.

A különböző hiteknek különböző már-
kái vannak, mint az autóknak, s lehet
dicsekedni velük, melyik „húz” jobban.
Vannak százszázalékosan „biztosított hi-
tek”, melyek karambol esetén is ki-
fizetőek. S vannak „kockázatos hi-
tek”, melyekkel nem tanácsos az álta-
lános hitforgalomba kerülni.

Jaj annak, aki a lélek bizonytalan-
ságát választja! Az ilyenből nem le-
het példakép, nem lehet prédikátor,
nem lehet apa, nem lehet katona,
állampolgár. Ahogyan egy három tagú
mini-társaságban (és mondjuk: nem vi-
takörben) kínos hangulatromlást idéz
elő egy magától értetődőnek tartott
állítás kétségbevonása, úgy — törté-
nelmileg — az emberiség nagy társa-
ságában is kínos „feszengést” okoz a
„magától értetődő dolgok” megkérdő-
jelezése.

Azok közé tartozom, akiket a túlzott
egyetértés láttán nyugtalanság fog el.
Kissé tartok a velem egyetértőktől.
Mindig nagyobb tiszteletet és szere-
tet-irányú vonzalmat kelt bennem az
emberi bizonytalanság, a tévelygés, a
kérdőjelre hajlamosság, s mindig meg-
riaszt a tántoríthatatlanság, a makacs-
ság, a sziklaszilárdság gögje, impera-
tivusza.

Sejtem a transzcendencia létét. Ez a
sejtés számomra dramatizálhatatlan.
Szavak ócskavas-rácsdarabjaiba nem tu-
dom bezárni. Ezért dadogok.

Sejtéseim a misztikum szféráiban, a
kozmosz dimenziókban — emberi ki-
teljesülésem velejárói. Nem csüggeszt
az a sejtésem sem, hogy nálamnál
vannak magasabb rendű létezők. Sőt.
Ha csak hinnék bennük, zanzásítanám
a végtelent, a felfoghatatlant. A hit
torzít, mert ember szabja. A sejtés, a
nyugtalanító sejtés megengedi, hogy ki-
lépjek önmagamból. Sejtésemet nem
erőszakolhatom másokra. A sejtés —
lendület a transzcendencia felé. A sejtés-
ben nincs eretnesség. A sejtés a sza-
bad akarathoz közelálló. A sejtés túl-
haladja a szeggyent, a dicsőséget, a ve-
reséget, a győzelmet, a beavatottságot
vagy a kivülállóságot. A sejtés több,
mint bizonytalanság s a bizonyosságra
meg egyenesen fittyet hány.

Szent János apostol látomásai, drá-
mai fogalmazásuk ellenére (vagy éppen
azért), talán egy atomháború nagy sejtés-
e, vagy egy lehetséges Földön kí-
vüli élet, mégpedig egy magasabb ren-

dú élet nagy sejtése? Tudom, naiv és elkésett ez a kérdés. Ebben a magasabb rendű létezésben nem férne bele Krisztus? Nagyon is. Vagy mondjuk: magában Krisztusban foglalítatik.

Ha egy vakondnak nincs tapasztalata egy sas kinézetéről, mozgásteréről, viselkedéséről, attól azért a sas — létezik. S ha a vakond — vakond-tévhitte — központnak, főfontosságú, kerek, befejezett világnak is érezné önmagát s az őt körülvevő pár maréknyi földet, nincs-e fölötte magasabb rendű élőlény, az ember, ki sorsába belenyúlhat? S az ember lenne az, aki a tökéletesség, a befejezettség, a „tovább nincs létezés” megtestesítője lenne? Igen. Sajnos, ezt hiszi magáról még mindig. Dacára szaporodó történelmi információinak. Ez azonos a vakond-közérzettel. Pedig az élet több figyelmet érdemel. Az ember-központú szemlélet az embert ördögi körbe rántotta. Azért, mert magasabb rendű képességeit (pl. szerszámkészítés) csak önmaga létének kultuszára fordítja, azok ördögi kétirányúságot nyerne: önfenntartás és önpusztítás. (A biológia, a fizika, a kémia, az ipar, az urbanizáció eszközei nemcsak a jobb létet, hanem a pusztulást, a nemlételet is szolgálják.)

Az a történelmi ember, aki kizsákmányolói önközpontúságában (micsoda hit!) kizsákmányoltjai létét tapossa, életet öl, életet fojt — történelmi méreteken. Ez ellen nem segít a túlvilágra halasztott igazságtevés. Ez ellen csak a forradalom léphet fel; azaz újabb erőszak — az élet védelmében. Újabb kör. És a következő kör? Az a hit, hogy „aztán” majd minden rendbe jön. De ez megint ünneprontásos hitelenség, amiért szégyellnem kell magam.

Sajnos az ember éppúgy formálja-faragja hitét, mint szerszámaikat. Szerszámai érzékszerveinek, kezeinek a meghosszabbítását szolgálják, hitei pedig önmaga jelentőségének a felnagyítását (vagy épp kicsinyítését). E gigantikus szerszámokból már leselkedik a gigantikus katasztrófa lehetősége. Dagad az ember, mint egy rákosodott angyal.

Krisztust keresem. Nem a keresztre feszített Krisztust. Nem a töviskoszorúzottat. Krisztusnak nem lehet emberi arca ezek után. Hacsak nem egy Isten-színész volt, aki egyszer eljátszotta az Ember szerepét. (Bocsánat a gorombának ható kínlődásomért.) Krisztus természeti erő sem lehet. Krisztus proton, neutron sem lehet. Sem plazma. Sem feleselő rím a gonoszra a kozmosz köl-

teményében. Krisztus azonos a hittel, mellyel az ember — úgy véli — kiküszöbölte s végleg megszüntette a kínzó ellentmondásokat és létrehozta a véges lét helyébe az öröklételet. Ez az ígéret tulajdonképp az az emberi vágy, mellyel az ember megígértette magának az öröklételet.

Félek a Krisztus-magyarázás látszatától is. Hisz' arra aztán többszörösen sem vagyok méltó. Csak épp keresem. A szeretet kóstolgatva — megkésve. Melyről annyit hallottam, olvastam. Mely annyit idegesített. Melyet szerepként, ha eljátszottam az életben, és bőven kritizáltam azt, aki — gyakorolta. Nehéz erről írni. Pláne annak, akinek meggyőződése, hogy a nyelv is alkalmatlanná vált az emberi eszközök tárházában. A fekete mágia eszköze: a meglévőt eltüntetni, a nemlévőt létezőnek tüntetni: Nem szeretném Krisztust ócskavas-szavakkal eltüntetni. Sem a haldoklók tört szeméből, sem a gyengék, a jámborak, a tapogatózók, de még a kételkedők sejtéseiből sem.

GERA ZOLTÁN
színművész

HOGY KERESZTÉNY VAGYOK-E

A mi európai világunkban a vallást magánügynek szokás tekinteni. Ahhoz, hogy körkérdésekre válaszolva írjunk róla, túl nagy és aktuális a tárgy. Ha felelősen, hazugság nélkül élünk: valamilyen hit, ideológia, meggyőződés közösségeiben élünk. Olyanokban, amelyek, eszméik lényegét tekintve, összeegyeztethetetlenek ugyan, de mégis együttműködhetnek a haladást szolgáló cselekvésben. A veszedelem akkor kezdődik, amikor az együvé tartozás erkölcsisége kiesik a társadalomból: a hit vagy a világnézet mániává, az elkötelezettség rutinná vagy karrier-üggé lesz. Ahogy lett — egyebek között — a hazai keresztény kurzus idején. Azért voltam én akkor, katolikus létemre, végül már teljes ellenkezésben. Társadalmunk azóta egészében átalakult. Új reformkorban élünk, s mostanában ismét nemcsak otthonosan, de az együttérzés fokozott felelősségével is tevékenykedem hazámban. Ezért kell és lehet a kérdésre mégis válaszolnom.

Keresztény vagyok; hazudnék ha mást mondanék. Magyar és európai: oly nép és földrész fia, melynek nagy részében évezredek óta őrzi és újítja magát a

kereszténység. Itt születtem, nevelődtem; bennem él és a maga gazdag változatosságával körülöttem is. De katolikus családban legfeljebb a kinti világ zajlása nyomán lett beszéd tárgy a felekezet: apám barátai közt egyformán voltak katolikusok, protestánsok, zsidók; ezt az örökséget minden kísértés ellenére sem pazaroltam el. A kereszténység ezért sem válhatott számomra vitathatatlan hitelvek türelmetlen rendszerévé. Élő örökség, műveltség, meggyőződés, magatartás. Gyermekkoromban természetesnek tartottuk, hogy a zalaegerszegi iskolákban minden felekezetet gyerekei a maguk hittan-órájára mentek; serdülőként, az „érseki katolikus” Rákócziánumban, főként a nagyszombati gimnázium odamenekült bölcs atyái szabták meg az emberséges hangot: az érettségim — 1922-ben! — Ady Endréről szóbelizhettem. Az Actio Catholica türelmetlen szellemével egyetemistaként találkoztam, de Bangha páter kigyónyelvű ékesszólása, az Emericana karrier-melengető érdekszövevénye, meg a kereszténység jegyében végrehajtott verekedések csak elundorították a mozgalmi egyházaktól. A Bécsben kíváncsiságból hallgatott dogmatika meg morális a szórászhasogató kazuisztikától riasztott vissza, s egy okos páter a fenyegető-vonzó örvényből is visszarántott, amikor azt mondta: „Saját magát a kolostorba is elviszi!”

Az igazságok nem foghatók örök formulákba; még a számtanéi, a fizikáéi sem, hát még a lélekéi. Tudom, hogy minden eszmerendszer hordozóinak szükségük van katekizmusokra, szervezeti alá- és fölérendeltségre, nevelő és lelkesítő eszközökre, hogy a tömeget közösséggé formálhassák. Ezek nélkül nem épülhetnének székesegyházak, paloták, gyárak, faluk, lakótelepek, világvárosok. De hiszem, hogy mindez megvalósulhat boszorkánypörök nélkül, a szigorú szeretet, emberséges jóakarát, szívós türelem segítségével is. A kereszténységet sem hitterjesztő hadjáratai tették valóban világformáló erővé, hanem az, hogy jobb rendre cserélte a rabszolgaságot, hogy legalább Isten előtt egyenlővé tette az embereket, s képes volt a népvándorlások, a hűbéri anarchia, a vallásháborúk barbár zűrzavarából mindegyre megtalálni a kiutat. Így maradhatott fenn az európai ember megújuló világa, amelyben lehetővé lett már — nemegyszer az egyházak ellenében — kivívni az emberi jogok evilági méltóságát is.

Sokat köszönhetek a kereszténységnek. Főként Jézusnak, az ember fiának, s nem azoknak, akik Isten fiává emelték, hogy nevében lemészárolhasák az eretnekeket. Tőle tanultam, hogy az ember esendő, de megadatott neki felismerni a jót, a rosszat, s a lehetőség, hogy válasszon köztük. A lelkiismeret szabadsága és felelőssége; az, hogy testben, lélekben ne csak őrizze, de javítsa is magát; a kíváncsiság, a vizsgálódás, a kételkedés és az alkotás. Tőle tanultam, hogy a legfőbb kereszténység magunkra venni a világ gondját, terhét, megtalálni a teremtmény megpróbáltatásának értelmét. Nem cseremóniákban, hanem a mindennapi élet türelmében. Tőle tanultam különbséget tenni Isten és Császár, a lélek s a hatalom szabadsága és szolgasága között; a hamis írástudók ellen forduló tiltakozás kötelességét, s a haragét, mely ostort emel a templomban úzerkedőkre. Jézus olyan tanítványa lehetnék talán, akit Kálvin nyilván éppúgy máglyára küldene, mint az egyéb egyházi vagy világi inkvizítorok, bár — nem lévén sem bölcselő, sem hittudor, sem a természet és a társadalom szakmai bűvára — sohasem fogalmaztam meg olyan tételeket, amelyeket vissza kellene vagy lehetne vonnom.

Ismételtem: nem tételeimmel, de tisztességemmel vagyok keresztény; s ha történetesen úgy tennék fel a kérdést: szocialista vagyok-e? — nagyjából hasonlóan felelnék.

KERESZTÚRY DEZSŐ

költő, irodalomtörténész, kritikus

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL író:

— Ahhoz, hogy tudjam, keresztény vagyok-e vagy sem, először a kereszténység fogalmát kellett magamban tisztáznom. Ez nem egykönnyen sikerült, aminek egyik oka, hogy mindennemű teológia mindennemű tétele iránt kora gyermekkoromtól fogva a legteljesebb közönyt tanúsítottam. Ez persze egyet jelent a teljes teológiai műveletlenséggel. Erről az oldalról már csak azért sem közelíthettem meg eredmény reményében a kérdést, mert agnosztikus vagyok, azaz meggyőződésem szerint ugyanannyi bizonyítékot lehet felhozni Isten léte, mint nemléte mellett. Kanti antinómia.

A modern tudomány azt tanítja, hogy valami felrobbant s ebből lett a világegyetem, amely jelenleg azzal szórakozik, hogy tágul. Ez éppoly kevésbé elégt ki, mint az, hogy a világot Isten teremtette. Leegyszerűsítve mindkét tétel magában foglalja a filozofikus tan-kérdést, hogy mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás. Emberi ésszel megnyugtató és elfogadható választ képtelenek vagyunk adni a kérdésre. Marad a hit és a kegyelem.

Az irodalomban sem leltem segítségre. A leegyszerűbb meghatározást from ide: — „A kereszténység azoknak az igazságoknak, törvényeknek és kegyelmi eszközöknek foglalata, amelyeket Jézus Krisztus kinyilatkoztatott”. Ez a meghatározás azonban nem igazít útba a gyakorlatban. A ferencesek és a jezsuiták kétségkívül keresztények, de más-más világ mindkettő.

Végül is abban állapodtam meg magamban, hogy szükségszerűen keresztény vagyok, mert a keresztény kultúrában nevelkedtem, ennek a kultúrának az erkölcsi mértékeit alkalmazom magamra és felebarátaimra, annak ellenére, hogy sem a tételes vallásokban, sem a túlvilágban nem hiszek, annál inkább a karitásban. Belső vitám a kereszténységgel egy volt: a hugenotta őseimtől úgyszólván a géneimben örökölt puritanizmus öröm- és életellenességét igyekeztem kiirtani magamból. Mellesleg a többi közt azért írok, hogy a környezetemből kipuszítsam ezt a csak szenvedést okozó, végső lényegében meddő szemléletet.

*

Kedves Uram!

Megkaptam levelét. — Ha úgy teszi fel a kérdést: hívő vagyok-e, van-e bennem áhitat — igennel válaszolok.

De hitem nem kötődik valláshoz. A költő szavai: „Isten, kit a bölcs lángesze fel nem ér, /Csak titkon érző lelke óhajtva sejt...” — visszhangzanak bennem. A Mindenségnek ez az óhajtva sejtése ad áhitatot életemhez, munkáimhoz.

A kereszténység kultúr hagyományai nagyon erősen inspirálnak munkámban. Különösen a román és a korai gótika megható áhitata, rusztikus, áradóan gazdag virágzása. Ezt az áhitatot mélyen átérzem.

Emberi magatartásomat nagyon ke-serves, sok kudarcot valló nekirugaszkodással igyekszem javítani, erősíteni.

Az evangélium tanításait a ma em-bere számára is hasznosíthatónak tartom, hisz' mélységes humánuma nem időhöz kötött.

Személyes vallomást kért: Íme, itt küldöm — ha nem is árnyaltan — csak dióhéjban.

Sok szívélyes üdvözlettel:

KOVÁCS MARGIT
szobrász, keramikus

*

BESZÉD MAJCCZEN MÁRIA SZÍNMMŰVÉS Z SIRJÁNÁL

(1974. november 26.)

Szervusz, Marika!

Szervusz Asszony! Édesanya!

Szervusz drága, egyetlen Barát!

Utad elvégeztetett és itt motyogunk betonlakásod ajtaja előtt, ahol már nincs bebocsátatás.

Itt a csapatod, Marika, kapkodunk elszálló krisztusi alakod után, sugárzó szemeid melegében kuporgunk, emléked paraszát szítjuk és dödögünk, kiáltunk, könyörgünk, rángatjuk szürke kabát-kád szélét: ne menj még! Maradj még, nélküled sötét, lesz! Nélküled elszáll rólunk a kedvesség!

Utoljára azt mondtad a kórházi ágyon: mostanában sokat álmodol és álmodban mindig napfényes tájakon utazol, barátok között, akiket nem ismeresz.

Akkor már elengedted kezünket. Szigorúan néztél ránk, mint aki az élet dolgait illetlennek és komolytalannak ítéli. Eltűnt arcodról a szenvedett mosoly, humorod göröngyei szétgurultak.

Allunk a sárban és szellemed fecskeröptét bámuljuk. Marikám, őszi fecske, melegebb tájak felé húzol a darvakkal; de a tavaszokon ugye visszajársz hozzánk?

Otthonodban, otthonunkban, asztalunknál, szívünkben és a színpadon helyed örökké vár. Elni fogsz, míg élünk, játszani fogsz, játékainkban tovább élsz. Részünk voltál, részünk maradsz, és Te leszel bennünk az Egész.

Szívemből soha nem hullott ki egy szekszárdi éjszaka. Két-három éve lehet. Kirohantál a szállodából és zokogva kiáltottál: „Én meg fogok halni, meg fogok halni.” Kerestünk az ismeretlen fák között, az alvó házak között és mikor rádtaláltunk: énekelve, bohóckodva, táncolva próbáltuk kiűzni a Gonoszt konok koponyádból...

Itt állunk megint ördögűző játéokra készen, törpe sámánok, hiába. Magaddal

vitt a titkot. A titkodat, amit csodáltunk, szeretünk és féltünk. 37 évéd fényereje kevés, hogy rátaláljunk.

A színpad színes művi tüzei között Te voltál a napfény. Az örök-tűz. A Fényhordozó. Az Egyetlen.

Sugarat hoztál magaddal hegyen túlról, távoli nagy vizekből, nagyanya meséiből, Pannónia áldott földjéből, mélyebbről, mint ahonnan az olajat bánnyásszák a Balaton takarója alól.

Balatonai lány, kanizsai lány, hol vannak utánozhatatlan mondataid, embérgroteszk mozdulataid; szíjas asszonyvállad hordja háncskosárban a kecskekörmöt? Nem meséled többet a kecskeköröm legendáját Tihany fokán.

Állunk a révnél. Álmunk Veled száll. Látnok felkelni a vízről, hajnalban, Te ritka madár. Állunk a parton, már a fehér vitorlákat is elhagyod, a sirályokat is, a hegyeket is. Sugaras madár, visszaköltözöl dédanyádhoz, a Naphoz.

Köszönjük, hogy melegedhettünk a közeledben. Köszönjük a napnak, hogy erre a Földre küldött.

Marika, a búcsú pillanatában olyan vagy, mint régen: jegenyesudarú, nap-sugaras, akácillatú, virágszemű, hajnalmosolyú, madárszárnyú, kenyérbarna.

Te igazság kubikusa, közösség kovásza, tisztesség kovácsa.

Te anyaság követe, emberség példája. Te kiválasztott asszony, küldött művész.

Te szépség szobrásza, boldogság akrobatája.

Te szeretet agitátora, remény apostola.

Te napszámos, Te milliók közt egyetleny.

Szervusz, Marika. Téged hívnak messzi szövatok.

Mint régi hamvazószerdákon, poroddal szeretném érinteni homlokunkat.

Elszálló hited égesd belénk.

LATINOVITS ZOLTÁN
színművész

*

MÁNDY IVÁN író:

— Soha semmire nem tudtam általánosságban válaszolni. Erre sem tudok. Hadd világítsam meg — ha lehet — egy gyerekkori élménnyel.

A gyerekkor mélyén erős hit élt bennem. Imádkozással fejeztem ki. Lefekvés utáni ima volt, ahogy úgy magamra maradtam. Béke vett körül.

Akármi is történt velem napközben, ilyenkor mindig béke vett körül. Két imát mondtam. A Miatyánkot és az Üdvözlégyet. Az utóbbi meglehetősen furcsának tűnhet, hiszen református vagyok. Anyám katolikus volt, tőle kaphattam ezt az imát. Egyébként soha nem akart eltéríteni a vallásomtól.

Egy éjjel az ima megszakadt. Mindjárt az elején, a Miatyánk kezdő sorainál.

(Második elemista voltam. Miért olyan fontos ez most nekem? Meg az is, hogy egy gyereknyaraltatáson történt. Kegyetlenül szűrt a szalmazsák. Dühös, megkeményedett szalma lándzsák törtek föl belőle. Körülöttem társaim hálótermi szuszogása. A szalmazsákom mellett falevelek egy sűrű dobozban. Napközben összegyűjtött falevelek. Haza akartam vinni? Meg akartam mutatni valakinek?)

Nem, arról szó se volt, hogy elfelejtettem a Miatyánkot. Mondhattam volna tovább. Végig elfújhattam volna. Csakhogy éppen ez az... Éreztem, hogy mindez üresen kongana. Azt pedig nem tudtam elfogadni.

Az ima megszakadt.

Soha olyan dühös kétségbeesést! Újra kezdtem és újra abbahagytam. Döbent értellemséggel feküdtem a sötétben. Mi történt? Mi történhetett?

A békének, a nyugalomnak vége volt.

Újra és újra harcba indultam az imáért. Újra és újra gyászos vereség.

Nem nyugodtam bele. Éreztem, hogy valami rettenetes dolog történt. Jöttek éjszakák és jöttek nappalok. Mindig megvívta a magam csatáját. Ez így tart szinte a mai napig.

Most már valahogy magában a küzdelemben hiszek.

Meglehet, hogy a kereszténység nálam az égő türelmetlenséget jelenti. Hogy nem nyugodhatunk bele a lelki csonkaságba. A kereszténység nálam a harcot jelenti valami jobbért, egy tisztább ügyért. Harcot a restség, a butaság, az önteltség ellen.

Eqyszer talán majd éppen ez a szakadatlan küzdelem vezet el a lélek békéjéhez.

MOLNÁR ANTAL író, zeneesztéta:

— A mélyen tisztelt Szerkesztőség körkérésére tudományos hitelességgel nem válaszolhatok.

De mint laikus, úgy vélekedem, hogy az igazi kereszténység, ahogyan a He-

gyi Beszédben „Igévé lőn”, alkalmas a jövőendő emberiség üdvözítésére.

Annál is inkább, mivel a valódi keresztény étosz közeli rokonságban van a szocialista erkölccsel.

PASSUTH LÁSZLÓ írta:

— A felvetett kérdést első olvasásra túlságosan polarizálnak érzem — az igen vagy a nem két határhelyén belül az árnyékokat — a kétség vagy kételkedés övezeteit csak nehezen kerülhetem el. S mintha az agnosztikusoknak lenne könnyebb a válasz — valamit tagadni — retorikusabb, mintha ilyen esetben a véleményt a szembenállás daca edzené.

Nyolc év a kolozsvári piaristák Alma Materében s így, visszatekintve, még Majláth püspök lényének varázsa volt az, amit mint örökséget a férfikorba magammal hozhattam. Talán csak azt tehetném hozzá, hogy mindmáig ez az a „teológiai poggyász”, amelyet hordozhatok s mindaz, ami a keresztényi meggyőződést megtámasztja, inkább a történelem oldaláról közelített felém. Pontosabban szólva — a nagy világkép, mely feltáru mindenki, aki kereszténynek érzi magát — nem fejlődik ki, nem bontakozik szét sűrűbben, árnyaltabban, mint amikor elhagyjuk a gimnázium küszöbét.

E néhány szó nyilván elegendő arra, hogy az, aki olvassa, megérezze benne az igen-t s ugyanakkor azt is, hogy fél évszázadnál több idő alatt sem csendesedtek el a kétségek és szorongások, melyek a transzcendens világ létét valahová a tudatalatti eszmélés s az álomvilág közé helyezik. De lehet-e visszafordulni az úton, melyre ráléptem s amely — úgy hiszem — létem utolsó órájáig vezet?

PERNYE ANDRÁS zenetörténész, kritikus:

— Sajnálatos módon a kérdés szubjektíve nem válaszolható meg. Ebben zenetörténész voltom is megakadályoz. Mindkét dolgot — a kereszténységet és a zenét — szemlélve, az Önök kérdése differenciálatlannak tűnik.

Ami az előbbi illeti: mit kell kereszténységben értenünk? A szigorú értelemben vett római katolicizmust — melyben nevelkedtem —, vagy a protestantizmust? A későbbi egyházakkal olyannyira meg nem egyező korake-

reszténységet, vagy a legújabb idők törekvéseit? Ezeket az óriási különbségeket kereszténység és kereszténység között az ökumenikus zsinat ellenére sem tekinthetjük nemlétezőnek, mert — Szent Ágoston szavaival élve — „a múltat megváltoztatni Istennek sincs hatalmában”. Továbbmenőleg: amit a kereszténység az előtte volt korszakok érzés- és gondolatvilágából átmentett, az fontosabbnak, „örökebbnek” látszik a kereszténységénél magánál, a művészet számára pedig talán a legfontosabb.

Ami pedig a másik dolgot, tehát a zenét illeti: világtörténelmének csak egy részét ismerjük, azt, ami fennmaradt. Gyökérzete csakúgy, mint ideológiája mélyen ereszkedik a kereszténység előtti kultúrákba. Amennyiben tehát a zene — az Önök szavaival élve — „örök és alapvető morális értékekre figyelmeztet”, úgy e figyelmeztetések „örökebbek” a kereszténységénél. Egyetlen vallás sem hozhat létre annyira általános érvényű igazságrendszert, mint a művészet. Szép példa erre az egyiptomi kultúra, melynek vallási vonatkozásait ma már csak a szakemberek ismerik — művészete viszont közkincs.

A katolicizmus ideológiai és zenei tekintetben kereken 1600-ig determinálja a zene történetét. A protestantizmus kb. a XVIII. század közepéig. Tisztán a kereszténység oldaláról azonban a zene éppúgy nem közelíthető meg, mint ahogyan például a nap mégoly alapos vizsgálata sem vihet közelebb bennünket az egyiptomi kultúra napimádó korszaka művészi alkotásainak megértéséhez. És fordítva: az egyiptomi műalkotások ismerete nem gazdagítja a napról alkotott képünket. A művészet már csak ezért sem lehet „egyik kifejezési formája az európai kereszténység tartalmi mondandójának”.

Mindennek ellenére — főként az említett dátumok előtti korszakokban keletkezett művekre nézve — igen fontosnak tartom a keresztény mítosz történelmi átélését, de legalábbis ismeretét. Ennek elhanyagolása jelentős mértékben hátráltatja a régi muzsika differenciáltabb megismerését, legalábbis ma. Könnyen lehet viszont, hogy ezer év múlva ezt sem fogják ennyire fontosnak tartani. (Lásd az egyiptomi példát.)

A két dolog közé tehát nem lehet egyenlőségi jelet tenni. A zene nem tesz kereszténnyé, a kereszténység viszont nem tesz zeneivé senkit.

**RÉSZLET SZENT ORPHEUS BREVIÁRIUMA
IV. KÜTETÉNEK BŐVÍTETT TARTALOM-
MUTATÓJÁBÓL**

1. Orpheus egyik legkedvesebb tanítványa (Paradosso dei Contraditti Antagonista) logikai, bölcséleti és hittudományi előadásokat tartott európai egyetemeken és kolostoriskolákban a „tudomány vándorszínészeként”. Megtudja barátaitól, hogy őt tanításaiért inkvizíciós jellegű egyházi bíróság elé szándékoznak állítani. Erről levélben számol be Orpheusnak: amennyiben csak lehetséges, logikai sűrűséggel jelzi „tanait” vagy inkább egyéni eszmélkedéseit és kérdi, hogy ezek után is nyugodt lelkiismerettel kereszténynek nevezheti-e magát? —

2. Az őseMBER *egyedül* érezte magát a világban, sem saját magát, sem a környező természetet *nem ő* csinálta, hanem valami, vagy valaki Más. Ez a Más az Isten. —

3. Minden mítosz, ha kritizáljuk is: figyelemre vagy tán tiszteleltre méltó, kétségbeesett *Nagy Kísérlet* ennek az Idegennek vagy Másnak kifejezésére. —

4. Ebben a kísérletben én is egy életen át részt veszek, sok belső harccal, mert egyszerre vagyok mítosz-szülő (mitogén) és túljózan, túlracionális természet. —

5. Imádkozó desperációval kiáltom, ordítom a két nagy kérdést: 1. A világ tele van rosszal, szegénységgel, betegséggel, gyűlölködéssel — miért? miért? akar Isten egy gonosz és szenvedő világot? 2. Miért, miért *rejtőzik el* Isten az emberek elől — ahelyett, hogy világos Napként állna egzisztenciánk közepén? Szinte maga termeli maga ellen az ateizmust. —

6. Nincs kedvesebb foglalkozásom (a természettudományok mellett...) az összehasonlító vallástörténetnél. A kereszténység kritikusai boldogok, ha idegen, ún. pogány vallások témáit és motívumait látják felszívódva, ismételve a kereszténységben, — boldogságuk oka: ezzel „destruálhatják” a kereszténységet. Én? *Örülök* a pogány és keresztény rokonságoknak: a gyökerek gyökerénél minden vallás ugyanaz, a kereszténység igazolva, nem kompromittálva van. —

7. Emberi művészetnek sehol és soha olyan monumentális alkotásait nem találtam, mint a román és gótikus katedrálisokat, dómokat. —

8. Ha valami vagyok, hát ez vagyok: „bestiális” szeretője, pártolója a szegényeknek, betegeknek, elesetteknek — minden molekulám a legfanatikusabb harc a békességért, jóságért, igazságosságért —, a Hegyi Beszéd ígért boldogságait korlátozhatatlan mohósággal már a földön meg akarom valószínűsíteni. Fizikai szervezetem moralitásból van élettanilag felépítve — nem akarok mást, mint tevékeny könyörületet, résztvevést, halát —, szívem és agyam a megbocsátás okos helyre állított lármás-lángú szövetneke. Az én választott ünnepeim egyik legpirosabbja: *Minden* szentek napja, mert akkor a névtelen nép ezer és százezer névtelen jó emberét ünnepeljük, nem a hivatalosan oltárra emeltetket. —

9. A rossz és a szenvedés jelenléte: legkeservesebb problémánk. Ezért a Golgota és Kálvária legelső zarándokhelyünk, — ha már Isten ismeretlen okból rosszat és szenvedést teremtett: megtestesülésekor a *szenvedést* kellett testeként vállalnia — az incarnatus est értelme: indoloratus est. Testté lett: szenvedésé lett. —

10. Kontraszt és ellenpont: Jézus első csodája — a kánaai menyegzőn a bacchikus bor „teremtése” —, vagyis a végső cél mégiscsak a szenvedés legyőzése és az életöröm. Az egyik Szentlélek-himnusz is „perenne gaudium”-ról, az örök boldogságról beszél. —

11. Jézus mégsem kereste, kívánta a szenvedést („múljk el tőlem!”...): tehát ha római hatalom volnék — *nem* a keresztfa és feszület lenne oltáraink és katedráljaink, szentképeink és szentruháink fő és első „ékessége”, hanem a keresztény *boldogságnak* valamely jelképe. A szép gyermek. a jó pásztor. a vígan feltámadott. a bárány, az apollónikus ifjú: nem így volt-e okosan kezdetben vagy ötszáz évig a művészetekben? —

12. Eltévelyedés és az Isten-teremtete természet totális félreértése: a szexualitás kérdésének középpontba állítása. *Nem* ez az erkölcs gyújtóponti kérdése. Hatalomvágy, kapzsiság, hiúság és gyűlölet a főbűnök. Aszkézis ellen beszéltem, hiszen Isten is materiális ember és világot akart, nem csak angyalit. A fogamzástól nem tartotam istentelenségnek, — a Biblia „szakasodjatok és szaporodjatok” *nem* az emberiség öngyilkosságáig burjánzó „végtelen” szaporodást jelenti. Házastársak válhatnak. —

13. Kínaiak, hinduk, óceániaiak stb. hittérítését *nem* pártfogoltam: Isten teremtette őket olyan vallásúaknak, amilyenek, és mint mondtam, a mélyek mélyében *minden* mítosz ugyanazt a transzcendentális vagy metafizikai igényt, szomjúságot elégíti ki. A metafizika: *fizikai* jellegéről. Nagy kérdés: a világ zöme miért *nem* Isten-igényű? —

14. A művészek sok-istenhívő alkotók, a filozófusok Ős Egyetlen Ok-hívő alkotók. Utóbbi az egyik oka, hogy a „kereszténység” mellett oly gyakran „judeo-kereszténység”-ről beszéltem. —

15. A panteizmusról megbocsátólag, megértőleg szóltam: a teremtmények imádása nincs messze a Teremtő imádásától, aminthogy egy Mozart-*kvar-tett* szeretete nem esik messze Mozart *személyének* szeretetétől. —

16. Egyelőre megválaszolatlan kérdés: hogyan és miért akarhatta Isten a leggonoszabb és legvilágiasabb pápák lehető létezését? Hogyan tűrheti a rossz papok szaporaságát a Szentlélek az Ő Egyházában? —

17. Ugyanakkor sok első és későbbi századok nagy eretnekségeit nem ítéltem el a küszöbötől fogva, globálisan, hanem (gyónom, ha gyónnivaló): sok-sok teológiai és bölcséleti igazságot találtam bennük, — *indítékait* emberileg nagyon érthetőnek véltem.

18. Noha vasököllet zúzzuk szét az ereklyehamisítókát: én vagyok a világ első és örök ereklyetisztelője, mert anyagi létünk és anyagi teremtettségünk következtében fogni, csókolni, szorongatni, nézni, ölelni akarjuk azokat a tárgyakat, melyek szereteteinkhez tartoznak. Ha Isten anyagot teremtett, nagyon isteni dolognak tarthatja az anyagot: az Ő nyomába lépünk tehát, ha szentjeink csontjait, ékszereiket vagy könyveit fantázia-lobogtatóan tapasztljuk magunkhoz. —

19. Rajongó és realista csodálat fűz az evangéliumok *nem* „propagandista” részeihez: elmondják Péter tagadását, bemutatják a tanítványok naiv tudatlanságát és — Főhősenek emberi törekénységét. —

20. Tanítványaim gyakori csodálkozására nem titkoltam, hanem lírai közvetlenséggel mutogattam, hogy tökéletes egyformasággal, ugyanazzal a vad-viharos erővel vonzódom a spanyol barokk katedrálisokhoz, pompához, mint a remeték kalyibáihoz, a kolduló barátok rongyos szandáljaihoz, — a ke-

reszténység óriási átmérőjét mutattam be ezzel. —

21. Előadásaimban különös vonzalmat árultam el olyan vallási felfogások iránt, melyek sok *más* vagy társvallás tétéleiből, szokásaikból állították össze, válogatták egybe a magukét. Elítélő vagy elfogadó zsinatok és bölcséleti iskolák: szinkretizmus, eklekticizmus és még szép más neveken ismerik ezt a fajta hittani gondolkodást. Zsidó Ószövetség, görög filozófia, bizánci kereszténység, szíriai vallás, egyiptomi hagyományok, római ortodoxia stb. összeolvasztásában nem okvetlenül kotyvalékot, káoszt szimatoltam, hanem Nagy Szintézist, szétszört igazságok egységét (koptok...). —

22. Ha a világ élő paradoxon, vallása is csak paradox lehet. —

23. És az örök harc hit és ráció között! Szubjektíve, nekem (a mítosz-szülőnek és racionalistának) ez az ellentét: tűrhetetlen és elviselhetetlen. A harc persze főleg a *csodák* el vagy el nem fogadása körül dül. Saját megoldásom már sokaknak megszerezte ezért az „eretnek” jelzőt és billogot: nálam is egyszerűen a *csodák allegorikus*, jelképes felfogásáról van szó. Ezek az eretnekségek (ha azok) például (ezernyi a példa) nem fogadják el a Madonna testi mennybevitelét. De elfogadják és elfogadom, ha: jelképesen fogom fel. *Minek* az örök emberi jelképeként? „Isten és Ember a legszorosabb anyagi kapcsolatban akar élni, a szenvedő anya alakja a legtisztéletreméltóbb fájdalmas földi tény; ha Valaki a képzelhető legszorosabb kapcsolatban van az Istenséggel: kell, hogy isteni legyen élete befejezése, kell, hogy a legnagyobb dicsőség és öröm legyen jutalma.” — A szentek csodálatos legendái örök emberi vágyalmok kifejezései: számomra az *ilyen* erős vágyalom (népmesék...) már szinte realitás. —

24. Megrendítő titok, hogy ha az Egyház (vagy egyházak...) „Krisztus teste”: miképpen lehetett végtelen századokon át — *szakadék* Jézus és hivatott örökösei (Róma) között? Miként lehetett szinte poklok pokla a császárság és pápaság harca, — Szent Péter utódjai *hogyan* lehettek világi császárok bábjai? *Ekkora* hatalma van a Sátánnak? —

25. Nincs kívánatosabb lelki elfogaltnak számomra, mint az imádság. De ahogy egy keserűség végigkísérte kételkedő Szent Hugó életét, úgy az én ke-

serűségem is ez: Isten csak kétségbeesett rimánkodásomra segít meg? Saját maga jószántából — nem?... „Ha egyszer betegséggel és nyomorúsággal akar sújtani, úgysem fog *miattam* változtatni szándékán, — ha meg nem akarja kínomat, imám *nélkül* is boldogságot ad nekem.” — Itt sokat filozofáltam Isten emberformájúságáról (antropomorfia): apa és gyermeke viszonya. —

26. Ekkor ért meg végleg legnagyobb irodalmi tervem, az Új Nagy Modern Katekizmus megalkotása; tulajdonképpen egy monumentális kommentárja (korrigálása?) a réginek, huszadik századi Appendix. Ne döbbenetek, ha mondom: vallási *önéletrajzom* is bele lenne szöve. Kell, hogy így legyen: hiszen életem örökös Harc az Angyallal, vagyis — a sok tomboló „anarchikum”-ot szívemben és agyamban mindenáron össze akarom egyeztetni azzal a különleges és rendkívüli egyházas neveléssel, melyben részesültem. —

27. Könyvet *provokálni* is akarok, hadd olvassam: az ateizmus legpozitívabb, tételes *bizonyítékainak* negatív „hittan”-könyvét. — Vannak karómlások, kételyek és blaszfémák, melyek ihletésükben százszor vallásosabb jellegűek, mint millió közember közönséges vallásgyakorlata. — Épp ezért (noha nem esem bele pontosan az első kategóriába) igazságtalanságnak tartanám, ha valamely hivatott, vagy hívatlan Felsőbb Fórum *kizárna* a kereszténységből. —

28. Ahogy az állatok, növények, kristályok, szóval az egész anyagi világ-egyetem *nem* egyszerre, egy-pillanatban lett kész, hanem évmilliárdokon át változik, fejlődik szakadatlanul: a kereszténység is, mint természeti és történelmi tény — részese az egyetemes fejlődésnek —, nem merev dogmatikum, hanem alakul, leglényegét legtermészetesebben megtartva. Egy vitairat a kezemben: „Theologia Darwinistica”. —

29. Bármennyire hetykén hangzik: a primitív babonáságot mindig élesen meg tudtam különböztetni a csodák értelmezőitől (lásd: fent az allegóriákról mondottakat). A primitív babonászkodást, a nem létezhető pokollal való fenyegetődzést stb. azért is üldöztem — és üldöztettem, mert ezeknek gyakorlói, a rossz papokkal együtt, fő okai a kereszténység-ellenességnek: emberek milliói vetik el Istent és az egész kereszténységet, csak mert komiszul méltan

atlan egy plébános vagy mert boszorkány egy apáca. —

30. Ismétlem: az irtalmas Jézus személyével összeegyeztethetetlen a pokol, de ugyanakkor nagyon is érthető a vágy, hogy a bűnősnél bűnösebb világban és világon legyen egyszer már végső leszámolás és igazságszolgáltatás. —

31. Szertelen vonzalmam minden liturgia, ritus, szertartás, szentség és szentelmény iránt: hiszen a nagytermészet is a nagy teatralitást szereti kizárólagosan, Isten példamutató akaratából. Gyerekjáték megkülönböztetni a keresztény szertartástant barbár és bolond ritualizmusoktól, még ha vannak is „pogány” elemek a kereszténységben. —

32. Utolsó párizsi előadásom a *Karácsonyról* szólt, mint a kereszténység és pro-kereszténység legtökéletesebb ünneperől, — ez *előtt* pedig három-négy órát töltöttem azzal, hogy hallgatóim „összes” kérdéseiket tegyék fel nekem. A kérdések tömkelegéből, témáiból egy párat közlök (szigorú logikai sorrendet aligha lehet „kiskolasztikázni”). — Keresztény az, akinek Krisztus személye, morális tanítása a legelfogadhatóbb faktum, követése minden ember lehető legnagyobb boldogságát biztosítja, — nevezik tanítását utópiának (ezt most nem részletezem), de az európai (és világ)történelem valóságos megváltását jelenti. — Hogy betegek, szegények, öregek érzékenyebben reagálnak az ún. metafizikára: *nem* kompromittálja Jézus tanítását. — Jézus spirituálitása (a mindennapi *kenyér* elsődrendű fontosságának pozitív hangsúlyozásával!) kifejezhetetlenül távol van minden spiritiszta hülye és aljas sarlatányságtól. — Sok keresztény ún. szekta történelmi ténye nem okvetlenül karikatúrák témája, sok ilyenben továbbra is Jézus személye és a szociális igazságtevés a központ. — A remeteség vágya érthető a forradalomra erőlködőkben: a világ és az emberek túl sokaságosan gonoszok (péNZ és hatalom): sokan el- és kikívánczoltak a Sántán gyilkos zsibvásárából. Épp ezért megértéssel kezelhető az a tanítás, mely a természetet és történelmet a Sátán teremtményének tartja. Még a Miatyánk is *A Gonosz-ról* beszél. — Beszéltünk sok régi hitvita naivságáról, korlátoltságáról, betűragásáról, álarcosságáról (pl. az Oltárszentség körül). A világot Isten sok szempontból érthetetlenek teremtette: keresztény dolog

igenis a téves magyarázatok (kritikus) megbocsátása. — A világ rettentő erővel *Van* és rettentő erővel *Titokzatos*: ez a két tudat a vallások forrása, erre reagál, nekünk európaiaknak, a legérzékenyebben Jézus. — Ne a bűn! a bűn! a bűn legyen középponti téma az etikában, hanem a jézusi megértés. — A középkor zárt, rendezett, kerek, szisztematikus világképet adott, tévedéseivel is magnetikusan vonzó, — téves delejezéseinek azért ellen tudunk állni ott, ahol kell. — Az Istentől (Jézustól) kiűrtett világ meghirdetését az irodalomban, művészetben stb. *nem* követte boldogság, sőt — kétségbeesettség és örültség. —

33. Prédikációimnak tán felét a Nativitas Domini, a Karácsony ünneplése, vagyis a kereszténység motivisztikájának summázása teszi ki, de mivel a párizsiak ezt még nem hallották, műveimből kiragadtam a leglényegesebb paragrafusokat. — Szeressétek a *Csillagot*, hiszen a csillagok a *világgyetem* teremtésének (a csillagködöktől a csillagvirágig) örök jelképei és megtestesítői. Ugyanakkor? A csendes esték idilli, meleg, szerető és őrangyal mécsesei. Jelképei a világosságnak és a remélt mennyeknek; gyűjtsatok sok csillagszórót és kis gyertyát a karácsonyfán, a telünkben zöldelön. — A csillag, a világ iránytűje: istállóhoz, szegények kunyhójához vezet, *nem* a római császárok palatinusi palotáihoz. A szegénység szentségét hirdeti a csillag, a legegyszerűbb emberek jóságát, mely csírájában hordja a szegénység végét a habzsolók földtekéjén. Szegénység és végső etikum örök kapcsolata a Születés: hiába vannak a világon rossz szegények, Jézus mégis a nyomortanyát egyértelmű nagy egyoldalúsággal vállalta és megváltásának tengelyében és tűzpontjában a szegénységtől való megváltás áll. — Test és anyag legracionálisabb tiszteletéről van szó, hogy ha a szellemi Isten leghőbb vágya a szellemi egekben — *emberi* matériánkká változni, a teremtmény szerepét vállalni a Teremtőnek. — Az istállóban most (mint egy varázslatos szünetben és fel-függesztésben) elnémulnak, mert feloldódnak a rossz dogma-kereplők a fogantatás körül, hallgat az ördög és: a Végső Kín a Kereszten csak elégikus árnyék a jászol deszkái között. — Felülmúlhatatlan, pótolhatatlan és nélkülözhetetlen paradoxon, hogy a Dolgok Első Oka és a szeretet inkarnációja — a szamarat és tehenet választja első

testvéreinek —, nem az Athéni Egyetemre megy, nem sznob filozófiai katedrák kellene Neki, hanem a mezők barmai, a szántóföldek parasztjai, a legszelidebb bárányok pásztorai, a lelki szegények elemi egyszerűsége. A pásztoroknak szóló kinyilatkoztatás szinte megjósolja, hogy a túlbonyolított, hipertechnikába beleőrült élet csak csödbe és boldogtalanságba fulladhat. — A pánszexuális örület helyett ott világol a legtisztább anyaság legszebb öröme. — A világegyetem: az örökké robbanó, expandeáló kozmosz egy *Gyermek* kezében van, — noha tudjuk, hogy a gyermek nem minden erény magába foglalója, mégis az *anya* szemével nézzük ártatlanságát, mégis elragad a csodálatos antitézis: az egész világ léte, történelme egy isteni csecsemő kezében (nem Augusztusában vagy Tibériusában), — itt lehetsz leggazdagabb keresztény. — És térdeljenek porig hajolva három és minden királyok (a hatalom, a tudomány, a művészet gőgösei) úgy, ahogy a mágusok a szentképeken. Minden impérium imperializmusa van itt eleve halálra ítélve, mikor a napkeleti hármak: ösvérek és tehenek „udvartartásában” hódolnak a legszegényebb Gyermek előtt. — És velük együtt a pásztorok: nem császárok és juhászok balga kibéküléséről van szó, hanem arról, hogy a pásztor is király és a király is pásztor — félre nem érthetően minden ember egyenlőségéről van szó, ezt fejezte ki tán dadogva utolsó mondatom. — Ajándékot mindig hozzatok, adjatok, szórjatok, mert az ajándék (levágott bárány, vagy tömjén) a szeretet legtökéletesebb kifejezése, nem „kegy-ajándék”, hanem előképe annak a világnak, mikor már nem is kell ajándék. — Ha békesség van a szentcsaládban (és minden békés család szent), akkor ez a béke karácsonyi garanciája, hogy igenis az egész világ békében élhet. — Hallottatok-e szebb két mondatot, oly sok silány mondatot fölöslegessé tevőt, mint a betlehemi kántust: Dicsőség a magasságban az Istennek és békesség a földön a jóakarató embereknek? —

34. Írd meg, Orpheus, hogy mindezek után te kereszténynek tartasz-e engem?

SZENTKUTHY MIKLÓS
tró

TOLDALAGI PÁL költő:

— Szüleim keresztény hitben neveltek fel, aminek felnöve és megöregedve hátat fordíthattam volna. Amikor ezt írom, ez tiszta képtelenségnek tűnik fel előttem. Életem alapja az Új Testamentum. Ha nem tudnék hinni, élni sem tudnék már. Hitvallásul az alábbi verset küldöm:

Minden egyébre gondolnak, de rá nem.
Szamárháton, kezében pálmaággal
a városba ment. Nagy vagy Jeruzsálem.
Virágokkal behintett úttal várták,
és látta az emberek sokaságát,
örömkialtásokat hallott, gyászos
kérő szavakat, miket meghatároz
a gyógyíthatatlan és nagy betegség,
megérintették ruháját, a testét,
ez volt a diadalmenet, az ünnep,
a teljesség. Ezek mind továtűntek,
és nemsokára keresztre feszítve
kiszüvedett, a sebelt tekintsd te,
emlékezz vissza szavaira, aztán
legyen szívedben csak tiszta maradvány.

TOMKA FERENC teológus, az egri Papnevelő Intézet pasztorális teológia professzora:

— Vajon mit válaszolhat erre valaki, akinek nemcsak egyéni élete, hanem emberekért végzett munkája és tudományos kutatása is teljességgel összenőtt a kereszténységgel. Hogyan tudjon röviden írni arról, ami egész életét, egész létét, annak minden örömét, reményét, felelősségét és távlatát, de egyúttal minden fájdalmát és megoldatlanságát is jelenti? Hogyan szólhat az ember röviden arról, ami a szó legvalóságosabb, legteljesebb értelmében a Minden, az Élet számára? — S ha mégis megkísérlem, hogy eleget tegyek a felkérésnek, változatlanul tudatában vagyok a szavak, a mondatok korlátainak, elégtelenségének...

Miért vagyok keresztény? A kérdés sokértelmű. Legalábbis két részre kell bontanom ahhoz, hogy megkísérelhessem a választ. Először is: miért valom magam Krisztus követőjének? Mert találkoztam Krisztussal — és a Mindent találtam meg Benne. Találkoztam Vele először szüleimnek (és közelebbi hozzátartozóimnak) — minden megpróbáltatás ellenére — Krisztus derűjét és legyőzhetetlen szeretetét sugárzó életében; később, egy elég sok kérdéssel, megkérdőjelezéssel teljes idő

után találkoztam Vele filozófiai, teológiai, lélektani és szociológiai tanulmányaim során; közel két évtizede naponta találkoztam Vele a csendben, a szentmisében s a mindennapok életében; s végül imáim, szenvedéseim felajánlása által — a keresztények közösségében, e csodálatos természetfeletti testvéri egységben.

Már az első gyermekkori találkozásban valóságosan megsejtettem az élő Krisztus arcvonásait. S bár tekintetét — szeretetem elhalványulásának időit leszámítva — azóta is folyton érzem magamon, Krisztus és a kereszténység évről évre egyre többet és egyre kifejezhetetlenebbet jelent számomra. Kereszténységem, Krisztus-képem, illetve Krisztussal való kapcsolatom alakulásában szüleim és néhány krisztusi életet élő pap példája után fontos szerepe volt filozófiai-teológiai tanulmányaimnak. Ezek során mindazokat a kérdéseket feltettem magamnak és — ennek nem mindig örülő — tanárainak, amelyeket egy mai, természettudományos szemléletben felnövekedett és a marxista filozófiának vagy más materialista filozófiának legalábbis alapjait ismerő fiatal ember feltehet, s megtagasztaltam, hogy egyrészt ezek a kérdések nem megválaszolhatatlanok, másrészt az ember legemberibb kérdéseire éppenséggel csak Krisztus, illetve a kereszténység tud választ adni. Talán különösnek tűnhet, hogy Krisztus-élményem további elmélyülését éppen szociológiai tanulmányaimnak köszönhetem. A szociológia, illetve a lélektan alapvető törvényeit némileg közelebből megismerve, egyrészt a Krisztus által megrajzolt emberképnek és e prófán tudományok emberideáljának bizonyos alapvető azonosságán döbbentem meg (ámbrár egy hívő embernek aligha szabadna ezen megdöbbennie), — másrészt azon, hogy e tudományok eszközeivel is világosan „kimutathatónak” éreztem, hogy a „teljes ember” csak a krisztusi ember lehet.

A tanulmányok jelentőségének hangsúlyozása után mégis azt kell mondanom, hogy ha arra a kérdésre kell válaszolnom, miért vagyok keresztény, vagy — ami közelítőleg ugyanazt jelenti — mit jelent számomra Krisztus, sokkal többet kellene szólnom a napi elmélkedések csendjéről, Krisztus titokzatos Testének egységéről, a szentmiséről, és Krisztust — bár megrendítően nyomorult és elégtelen módon, de mégiscsak — utánózni akaró léletemről, amelyekben a legmélyebben, a

legszemélyesebben találkozom Vele. Igen, életemben is folyton találkozom Vele. Nem életem tökéletességében, hanem abban az élményben, hogy napról napra újra kiemel tökéletlenségemből; hogy gyengeségem ellenére nap nap után arra képesít, hogy segítsék másokon; hogy „kiegészítem testemben, ami híja van Krisztus szenvedésének, Testének, az egyháznak javára” (Koi 1,24); hogy olykor egyeseknek, mások százaknak beszéljek Róla, és láthassam, hogy reménytelen, kilátástalan emberek megtalálják Benne a reményt és a kilátást... De itt már arra a területre érek, amelyről alig lehet beszélni, bár összehasonlíthatatlanul jelentősebb a mondanivalója azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy miért vagyok keresztény, mint az előbb említett elméleti szempontoknak.

Itt merül fel bennem a második kérdés, a „Miért vagyok keresztény?” kérdésének továbbvitele: Vajon keresztény vagyok-e? — Amíg túlságosan sokra tartottam a tudományokat, addig, ha nem is megfogalmazottan, de tudat alatt azt reméltem, hogy tudományos ismereteim mélyülésével arányosan jobban fogok tudni beszélni, írni, tanúságot tenni a kereszténységről, az élet Távlatairól. S bár ebben a feltevésben van igazság is, túlhangsúlyozása kétségtelenül csökkentette bennem azt a feszültséget, amit az említett második kérdésnek ki kell váltania. Ma úgy vélem, hogy mélyebben értem a Szentírás szavait, hogy „Isten a szeretet”, hogy „aki szeretetben él, Istenben él és Isten öbenne” (1 Jn 4,16), s hogy az embereknek arról kell megismerniök bennünket, hogy szeretjük egymást (Jn 13,35). Mélyebben kezdek hinni Jézus szavában (különös, hogy csak mostanában jutottam idáig), hogy „aki szeret... annak kinyilatkoztatom magam” (Jn 14,21), s tudom, hogy Jézusról csak az beszélhet és tehet tanúságot, akinek Ő kinyilatkoztatja magát. Amióta Krisztusnak ezek a tanításai kerültek életem központjába, azóta arra a kérdésre, hogy keresztény vagyok-e, csak azt tudom válaszolni, hogy sajnos — a szó teljes értelmében — nem; hiszen teljesen keresztény (krisztusi) az, aki teljes a szeretetben. Igaz, a szeretet teljességére csak az Istennel való végső találkozásban juthatunk el, de attól a szeretettől is nagyon messzeállónak érzem magam, amit itt a földön megvalósíthat az ember. S bár minden nap megkísérlem, hogy rálépjek a szeretet

útjára — hiszen egyre inkább ebben látom a kereszténység lényegét —, félek, hogy a kereszténység és a szeretet azonosságának mélyebb felismerése és mindennapos nekiindulásaim még nagyon kevésbé látszanak meg életemen...

*

Kedves Béla!

Szívesen válaszolnék a körkérdésre, valóban, de amint gondolkodom a mondhatón s a mondandón: mind bizonytalanabbá válok. Érzem, csalóka a kérdés. Egyszerűnek látszik: ez vagyok, ez nem vagyok — ezért és ezért. De még sincs így. Jobb lenne kérdezni: *miben* nem vagyok, vagy még jobb, ha meg tudnám mondani: *mióta* nem vagyok keresztény. Mert ha ezt tudnám, talán magától adódna a *miértre* is a válasz. De semmiképpen sem másfél-két oldalban. Ennyiben hogy is lehetne egy gondolkodás- és talán egy életmód-változással igazságot tenni? Többet mondani, mint előítéletet? Bármit ha kiragadnék: hamis kép kerelkedne ki. Vehetném a diákot, aki számára fontos lett eldönteni, kinek van igaza: a katolikus, a luteránus vagy a református hitnek — mindeniket tanulta; s hitte, vagy akarták, hogy higgye valamelyiket. Gondolattal s mérlegeléssel következtetésre jutni és bizonyosságot keresni hiábavalóan annyi, mint rájönni: a kereszténység önmagát hozza fel tanulsággul és az Írás is magáról mondja, hogy az. Félretenni ekkor mindeniket s az egészet velük, — racionálisnak tűnő döntés. De nem esett ez a választás anyá, nagypapa és apa között? S lett az egész kereszténység elvetése inkább ennek a választásnak az elutasítása?

Lehet-e mondani, hogy ezután már nem voltam keresztény? Mennyiben nem, s miért? S amint ezt kérdelem, már tovább is kell mennem az érzelmek világához és 1943—44-re kell gondolnom. A muszáj-hittanórákra. Lázadásra kényszerített ideológia és hit: lázadás, eszmei terror ellen. És volt ez az idő a zsidótörvények és deportálás ideje. Amikor bizonyítani kellett, hogy keresztény vagy, s aki nem tudta, azt halálra adták. Keresztényellenessé válni akkor: nem lehetne ezt talán természetesnek mondani? Az akkori heves-heveny antiklerikalizmusban és vallásellenességben ilyen lázadás meg tiltakozás volt. Pedig voltak ugyanakkor emberek, akik a kereszténység

nevében tiltakoztak, mint Márton Áron 1944 húsvétján mondott püspöki prédikációjában Kolozsvárott.

A heves érzelmi indulat kötöttségről árulkodik. Későbbre kellene mégis tenni az időpontot. És mondanám, akkor szakadtam el, amikor szenvedély nélkül már, vagyis higgadt ésszel kezdem kereszténységről (is) gondolkozni. Ez pedig jóval később volt. Mégis jogos lenne így tekinteni: az a hitszerű magatartás, amivel — mint akkoriban annyian mások is — a szocializmust akartam, új formába öntése volt annak a vallási magatartásnak, ami korábban a kereszténység módján létezett. Azt hiszem, onnét, ahol a megmagyarázásnál fontosabb lett a megértés, onnét kellene a **kérdézet**, a válaszadás keresését — elindítani. Elindítani a többi felé, mert bármelyik időpontnál megállva: mindig más lenne a válasz — és mindenik többé-kevésbé illuzórikus lenne. Ebbe ha belevágnék: emlékiratnál kevesebb elég nem lehetne.

Kéred az is, mik a pozitívumok, amiket a kereszténységből értékesíthetőnek tekintenek. Ámde ha kiveszel egyet is, ha kiemelsz egy részt, nem változik-e az meg a kiszakítás következtében? Ha azt mondod ez és ez jó benne: akkor nem szabad a benne kifejezésről megfelejtkezni, mert különben már más lesz. A szeretet, ha kiemeled, már nem keresztényi szeretet. És különben is: bármely részt ha vennél, az is több színű és több értékű, azt sem lehet „igen-igen, nem-nem” ítélettel mérlegelni. A hit megnyugtat: és ez beletörődés. Van, amikor ez féket tesz az emberre, de van úgy, hogy lehetőség hibás lehetősévé teszi az életet. Van úgy, hogy az élet egyszerű formája — évszázadokig ez volt. Jó ez vagy rossz? Nem hiszem, hogy egyértelműen meg lehetne mondani. Történelmietlen is lenne, elvileg tekintve pedig primitív. Aztán meg: valójában egész kultúránk keresztény kultúrára épül — s egyebek közt éppen ez a történelmünk. Eszembe jut itt Különte tiszteletes úr, aki egyháztörténetről oktatott diákkoromban, s a református egyházzal beszélve az erdélyi fejedelemség történetét nyújtotta. Így aztán neki ajánlhatnám azt, amit Apáczai Csere Jánosról vagy Tótfalusi Kis Miklósról negyedszázaddal később írtam. S ezek marxista magyarázat kísérletei voltak. Rá emlékezve pedig meg kell említenem az egyházak szerepét a kisebbségi helyzetben: elnyomásban támasz a nemzeti lét számára.

Így lévén: ha e második kérdésre válaszolni akarnék, történelmet kellene írnom.

Aztán meg: lehet-e a kereszténységről beszélni? Ideológiák és hitrendszernek nem önmagukban léteznek. Hanem csak az emberekben. S értékelni meg: tetteiket lehet, amit hitük által értenek és akarnak, s azt, amit hitükből csinálnak. Ez még más kérdést jelentene talán: de tanulmány is rövid lenne válaszadásra.

Hát ezért: nem merek válaszolni a körkérdés keretei között. Vagy mondjam inkább: így és ilyen módon.

És még ennek indoklása is hosszabb lett a kínált terjedelemnél! Persze érvelő példáim a körkérdéshez kapcsolódnak s így, amint az a mesében van, „hoztam is, meg nem is”. Ha úgy gondoljátok ezért, hogy levelem közlésének mégis lehet értelme: tegyék, nincs kifogásom ellene.

TORDAI ZÁDOR
marxista
filozófus

*

TÖRÖK ISTVÁN református teológus:

— Azért, mert annak idején egy anyakönyvi bejegyzés így döntött felelőlem?

A dolog azon fordul meg, milyen a viszonyulásom ehhez a döntéshez. Pontosabban, hogyan válaszolok a mögöttes levő, a bejegyzést hitelesítő szent keresztségre, amely nem kevesebbet fejez ki, mint bűnös természetem, „ó-emberem” halálát s a Krisztusban megtisztult „új-emberem” feltámadását. Hiteles válasz-é életem a Krisztushoz tartozást megpecsételő szertartásra? Ha erre gondolok, akkor a címbeli „keresztény” szó, kivált annak személyes formája, hogy „keresztény vagyok” — kérdőjelet kap. Olyan kérdőjelet, amelynek feloldása nem áll hatalmamban. A feloldás Isten kezében van. En csak arról beszélhetek, a mennyei Atya milyen gazdagon árasztotta kegyelmét reám, s én a félig-meddig értett, csak részben befogadott áldásokra, hogy dadogtam el a többé vagy kevésbé odaillő, értelmes vagy értelmetlen választ?

Hogy közben a „keresztény” s nem a „keresztény” szót szoktam használni, az történetileg lehet érdekes és nyelvészetiileg vitatható, de a lényegyet nem érinti. Valami más azonban annál inkább. Nevezetesen, természetesnek vettem, hogy a gyülekezettel együtt élő

lelkipásztori családból indulhattam, hogy felekezeti iskolákba járhattam és élet-hivatásul a teológiát választottam.

Természetesnek vettem, hogy olyan tág látókörű professzorokat kaptam, mint például Csikesz Sándor, Karl Barth, Rudolf Bultmann, akik nem a maguk képére akartak formálni, hanem a saját szemmel való látásra, kritikai látásra nevelgettek. Meg arra, hogy ne is nagyon rejtsem véka alá, amit látok. Ezt a látást a környezet és hivatás természetesen bibliai irányba, bibliai keretek közé próbálta terelni, anélkül, hogy annak kritikai jellegét csökkentette volna.

Még az is természetesnek tűnt, hogy leendő lelkipásztorok tanítását bízták rám. Ebben az érdekes környezetben, a hazai egyházi és társadalmi viszonyok közt, az akkor megszólaló népi írók példáján is buzdulva, részt kívántam kérni a szórólapát emelgetéséből, mert ugyebár már Jeremiás megmondotta: „Mi köze van a búzának a polyvával?” (Jer 23,28).

Ez a sok-sok nagyon természetes dolog azonban egyre csodálatosabbá változott, valahogy igényeiben megnövekedett, a kritikán túl is segítőkészséget, cselekedeteket követelt. Viszont az igények fokozódásával szemben az emberi erő egyre fogyatékosabbnak bizonyult. Ilyen helyzetben a lelki szárnybénulástól az ment meg minket, aki a keresettségben már tulajdonába fogadott. Isteni tekintéllyel szól hozzánk és személyes üzenetét avatja az evangéliumot: „Azért beszéltem ezeket néktek, hogy békességetek legyen énbennem. E világon nyomorúságotok leszén; de bízatok: Én meggyőztem a világot” (Ján 16, 33).

Urunk szavai; nincsen bennök hiú reménykeltés. A világ olyan, amilyen; különösen fájdalmas és bénító, ha az egyházba befészkelődött, a bennünk lakozó világ szorongat minket. És Jézus nem az önbizalmat akarja felszítani bennünk, nem állt azzal, hogy mi fogjuk majd meggyőzni a világot. Ő maga az, aki földi és földöntúli életével már meggyőzte a világot, a bennünk is feszegető világot. — Amennyit győzedelmes Urunk életéből be tudunk fogadni, annyi a mi belső békességünk a földi próbák és feladatok közepett. Törékeny és ingatag életünket Ő tartja erős kezében.

A gyermekkereszttségben ez a kegyelem jött elénk, s mi egész életünkkel — akarva-akaratlan — felelünk rá.

TURAY ALFRÉD teológus, a szegedi Papnevelő Intézet filozófia professzora:

— Ha jól értem a kérdést, Önök két dologra kíváncsiak: Miért lettem keresztény, és hogy számomra miért érdemes kereszténynek lenni?

Amennyiben a kérdés első részére kell választ adnom, a következőket mondhatom: A fiatalabb nemzedékhez tartozom, vagyis már olyan korban nevelkedtem, amelyet a marxista ideológia hatott át. Egészen természetes, hogy eszembe jutnak azok a tényezők, amelyek vallási tudatomat formálták: genetikus örökségem, neveltetésem, a társadalmi-gazdasági alap meghatározó jellege stb. Vallásosságomnak erre a fajta megindoklására okos emberek tanítottak, akiknek én még ma is hiszek. Ám valamilyen különös oknál fogva ezeknek a természetes tényezőknek az összjátékát ma már kegyelemnek nevezem.

Középiskolai tanulmányaimat a budapesti Piarista Gimnáziumban végeztem. A kegyes atyák szigorú fegyelmet követeltek, és arra oktattak, hogy használjam az eszemet. Marxot és Lenint már jóval korábban kezdtem olvasgatni, mint a Bibliát. A dialektikus materializmust vonzóznak és meggyőzőnek tartottam. Úgy tűnt, hogy ott a helyén van minden. Csakhogy egy szép napon rádöbentem arra, hogy ha el is fogadom a dialektika alapelveit, ezzel még nincs megoldva minden. Miért van az, hogy a világ a dialektika törvényei szerint bontakozik, és egyáltalán, miért van ez a világ, és miért inkább nincsen? — Meghalt valaki, akit nagyon szerettem. Örökre eltűnt? Mi az értelme és a célja az emberi életnek? Kegyéssé vigasztalt az a tudat, hogy ha szorgalmasan tanulok és segítem embertársaimat, akkor esetleg rólam is cigarettát neveznek el, mint Kossuthról. Ilyesfajta kérdések motoszkáltak a fejemben, de választ sehol sem találtam. Az is lehet, hogy akkor még nem is így fogalmaztam meg ezeket a kérdéseket, de a lényegük ez volt. Későbbi tanulmányaim során kiderült, hogy a művelt emberek ezt kontingencia-élménynek nevezik. Természetesen abban az időben még ezt a kifejezést sem ismertem, de az élményt már igen.

Akkor került kezembe a Biblia. Nehezen barátkoztam vele, mert egyrészt már alaposan „beoltottak ellene”, másrészt a nyugat-európai kultúrkörben nevelkedett, érettségire készülő fiatalember kritikus szemével vizsgáltam. Sok

bajom volt az értelmezésével, de ennek ellenére Jézus egyénisége egyre rokonszenvesebbé kezdett válni számomra. Egy napon ijedten vettem észre, hogy nekem is „hamis tudatom” van: már nemcsak a sorok között találkoztam Vele, hanem úgy kezdtem tudni, hogy ott van mellettem, ott van az egymást segítő és támogató emberek közösségében, erőt és biztonságot ad. Segítségemre volt az a tudat is, hogy keresztények milliói immár kétezer esztendeje töretlenül vallják, hogy Jézus — Isten. Ma már csak egy dolog zavar: ha azt hallok, hogy hamis tudattal rendelkezem, és a valóság fantasztikus módon tükröződik az agyamban, akkor arra kell gondolnom, hogy azok az emberek, akik ezt mondják, sokkal okosabban nálam, mert ők határozottan tudnak valamit, amit én eddig a legnagyobb szellemi erőfeszítések árán sem tudtam felfedezni. Ez kicsit szerénységre készítet.

Ilyen alapon persze lehettem volna mohamedán vagy buddhista is. Miért nem? Nyilvánvalóan sok tekintetben meghatározott az a kultúrkör és keresztény közösség, amelybe beleszülettem. Alaposan megvizsgáltam már a nagy világvallásokat. Nagyon sok olyan kincset fedeztem föl bennük, amelyeket a kereszténységen belül nem találtam. Egy dologban azonban utólag is igazolva éreztem magam: Jézus személyi varázsa felülmúlja minden vallásalapítót. De talán hagyjuk ezt, hiszen a szeretet titkát a legnagyobb tudományos apparátus segítségével sem lehet teljesen érthetővé tenni.

Mi az értelme keresztény voltomnak, és milyen távlatokat nyújt számomra a kereszténység? Talán közhely, amit mondok, de igazán szeretem az embereket. Szeretném, ha azt a biztonságot és viszonylagos nyugalmat, amit megtaláltam, megtalálnák ők is, hogy belső békéjükből egyetemes béke szállhasson a földre. Meg akarom őket tanítani arra, hogy helyesen értékeljék e földi világ kincseit: Vegyék észre Szent Pállal együtt, hogy itt a földön csak vándorok vagyunk, de utunk végén Valaki vár. Ugyanakkor ébredjenek rá arra is, hogy az égiekbe vetett remény egyáltalán nem csökkenti a földi feladatok jelentőségét, hanem inkább új indítékokkal mozdítja elő azok teljesítését. Számomra a kereszténység az egyedüli biztosítéka annak, hogy helyesen értékeljük a világot, és annak is, hogy mindazok, akik ma magukat mohame-

dánnak, buddhistának vagy éppen nemhívőnek nevezik, egykor valóban találkozhassanak.

Befejezésül annyit, hogy Önök bizonyára valamiféle okos választ vártak tőlem. Ilyet nem tudtam adni. Úgy vélem, hogy pusztán racionális érvekkel lehetetlen a kérdésekre válaszolni. De azt hiszem, hogy ennek az ellenkezője is érvényes: nincsen olyan ember, aki pusztán észérvekkel elégségesen meg tudná indokolni azt, hogy miért *nem* keresztény.

VÁLYI NAGY ERVIN *református teológus:*

— A kérdés mindenekelőtt viszontkérdésre készítet: mi a kereszténység? Kicsoda keresztény? Ennek a visszakérdezésnek tartalmát és élet — amely közösségi s korszakos is, és nem csupán az egyéni elbizonytalanodás, a „lelki baleset” hangja, amelyről Reinhold Schneider vallott, a halála után is kortárs katolikus író és gondolkodó — csupán annak kimondása után jelölhetem, hogy református keresztény vagyok.

Hogy a *christianos*, a Krisztus-követő („keresztény”) megtúr-e frontvonalakait kitűző jelzőket, s hogy másrészt a „katolikus” — történelmi jelenségként — azonosítható-e a kereszténységgel: elvont kérdésnek tűnik, noha az életgyakorlatunk egyre kikerülhetlenebbül szembesít vele. Ezért említem meg.

Keresztény voltom azonos az élettörténetemmel, s én ezt a történetet — a bűnbocsánat hitében — vállalom. *Ebben* az élettörténetben látogatott meg a Naptámadat (Luk. 1,78), s maradt velem minden napon, jó és rossz napokon egyformán, az a Jézus Krisztus, akinek jelenléte „öröm és gyönyörűség” (Zsolt. 16). *Így*, ő általa lettem keresztény, s mert lettem, vagyok is. Létezésem és keresztény voltom azonos. És: „nem gondolom, hogy már elértem volna” (Fil. 3,13), hogy már az volnék, akivé rendeltettem. Rész szerint való bennem a krisztusi; de ezért a töredékért is hálás vagyok, mivel több minden más teljességnél. Isten majd kiegészíti — egy késői Hölderlin-töredékkel szólva. — *Azért* vagyok keresztény, mert Isten kegyelme által lettem, aki vagyok, s még valami hátra van. Nem a saját, hanem Isten újat készítő lehetőségéből.

Visszakérdézezem, s egyúttal a fölített kérdésre való feleletől vonakodá-

som rugója az a meggyőződés, hogy a „keresztyén” szó régen elveszítette egyértelműségét és közérthetőségét. Mivel a szerkesztőség személyes vallomást kér, a legszemélyesebben konkretizálom általánosító és védtelen állításomat: ha a keresztyénség az volna, aminek a hazai és külföldi kortársak túlnyomó része látja (és miért ne látná így?!), akkor nem maradnék keresztyén.

A körkérdésben az a legjobb, hogy erre a kérdésre irányítja a figyelmet: mi is a keresztyénség?

A legtöbb, s nem csekély mértékben veszélyes félreértésre pedig azzal a hallgatólagos föltételezéssel ad okot, mintha a „keresztyén” szó mértékadó, egyértelmű és közérthető módon megfogalmazott volna, s a megkérdeszetteknek csupán igent vagy nemet kellene mondaniuk: vállalják-e vagy sem ezt a normatív megfogalmazást és annak következményét. Vagyis: csupán a személy problematikus, nem maga az ügy.

A helyzet komolyabb. Nem a saját igenünk vagy nemünk az első, hanem az, hogy ismerjük-e és minek ismerjük azt, amivel szemben állást foglalunk.

Az újszövetségi írások szerint Jézus került a korabeli messiási címek személyére alkalmazását. Nem mintha nem ő lett volna az Eljövendő, hanem, mivel e címekhez annyi félreértés tapadt, hogy személyét inkább elfődték, mint értelmezték. *Névtelenként* lépett oda a galileai halászokhoz, hogy azok a Vele-élésben tanulják meg, kicsoda ő, micsoda a keresztyénség (A. Schweitzert idézem szabadon.)

Nem lehetne egyszer ilyen kérdést föltenni hívőknek és nem-hívőknek: „mit tartasz keresztyénségnek?” „Ti pedig kinek tartotok engem?” — kérdezte Jézus tanítványait. S a válasz azért volt fontosabb a követés — ideig-óráig tartó — tényénél, mert sokan félreértésből követték —, ahogyan ma sokan félreértésből végeznek a keresztyénséggel.

(H. B.)

HÉVIZY KLÁRA VERSEI

E l n é z é s t

*Létünk mássá lényegül,
bár faragott oszlopainkat megőrizzük a holnapnak.
Csakis neki dolgozunk, ritkaság, ha eljön.
Mindent tudunk, mindent kiszámítottunk a múltban,
és a sokféle lehetőség közül mindig megtaláljuk
az igazit. Egyre nyilvánvalóbbá válunk,
és visszatükrözve a kifejezhetetlent,
elnézésre készítetjük társainkat.*

Ö r e g p á r

*Különös most a fénytelen éj
apró lyukaival keresztüldőf és felszögez a falra
és te megbújsz hajdani Madonna-testem árnyékában
visszahozva a múltbéli sok csodát
mikor a lepke és az óriáskigyó
de nem is
nem is ők voltak
hanem valami titokzatos vegyület
adta át nekünk lényegét
azt ami már régóta elszállt
zegzugos tájaink felett*

NAPLÓ

BÚCSÚ RÉTHLY ANTALTÓL (1879. május 3. — 1975. szeptember 21.)

Meghatódott lélekkel álljuk körül Réthly Antalnak — szentírási kifejezéssel — a „vir iustus”-nak, az igaz embernek ravatalát. Tisztemnél fogva a Szent István Társulatnak, az Apostoli Szentszék kiadójának nevében kellene most Isten Hozzádot mondanom neki, aki e nagymúltú katolikus intézménynek hosszú időn át elnöke volt, úgy érzem azonban, akkor kap a megemlékezés megfelelő teljességet, ha azt, bár fogyatékosan, de az egész ember vonásainak keretébe illesztjük. Vesszünk tehát egy-egy pillantást eltávozott idősebb testvérünkre, mint családatyára, mint tudósra, mint istenhívó férfúra és mint a Szent István Társulat elnökére.

1) Réthly Antal mindenekelőtt példás családapa volt, majd nagyapa és dédapapa (4 gyermeke, 4 unokája és 6 dédunokája van). A családi szentély fátyla mögé a betekintés csak díszkrét lehet, annyi mégis köztudott, hogy elhunyt atyái testvérünk odaadóan gondos feje volt családjának. A hitvessel szemben mindig ápolta és megnyilvánuló szeretet és gyöngédség harmonikussá tette házassági életüket, s e szeretet intenzitásának élő tanúságaként, az aránylag korán elhunyt feleség és édesanya után újabb házasságra nem lépett, hogy annak emlékét minél bensőségesebben őrizhesse. — Az Isten áldásaként fogadott négy gyermeküket időtálló lelki-szellemi-erkölcsi értékekkel bocsátották az élet útjára, megadva nekik a jó nevelést, a felső fokig eljutó iskoláztatást, a mindenről mindig való gondoskodást, amíg diplomához és álláshoz juttatva elindíthatták őket önálló életük útjára. Az atyái pedagógia alaphangjának színezetét a klasszikus „educatio strenua”, a jó értelemben vett, okos szigorúság adta meg: a munkamorálra, szorgalomra, helytállásra, becsületességre, humanitásra nevelés, az emberi és természeti értékek kellő tiszteletére, — amely nevelésből természetesen rüleg nem hiányozhatott a meggyőzésre épített vallásosság sem, Kölcsey intelmét tartva szem előtt: Imádd az istenséget, ez a legelső rendszabály Pythagoras aranyverseiben és úgy hiszem, méltán! De mert a régi latinok mondása szerint: Verba movent, exempla trahunt: a szó megmozdít, de a példa magával ragad, nála is a leghathatósabb nevelési eszköz saját életpéldája volt. Ennek a tekintélyt biztosító nevelésnek köszönhetette, hogy amikor gyermekeit szárnyra bocsátotta, s miután az unokák és dédunokák kis csapata is gyarapodott körötte, az egykori apai tekintély nem ingott meg, sőt patriarkális szintet öltve fokozatosan növekedett. Ezért vallhatják nem jogosulatlan önérzettel leszármazottai, hogy ebben a családban, Réthly Antalék családjában, ismeretlenek voltak azok a családi válságok, amelyek olyan európai tudósok voltak tanárai, mint Konkoly-Thege Miklós, a csillagászati tudomány modern magyar megalapozója, Lóczy Lajos, a kiváló földrajztudós, Kövesligethy Radó, az asztrofizika matematikai megalapozóinak egyike Európában, és Eötvös Loránd, az elméleti és kísérleti fizika európai híré tudósa. Amikor Eötvös Loránd, az akkori közoktatásügyi miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, az 1911-es kecskeméti földrengésről tudományos elemzést akart hallani, arra Réthly Antal kérte fel s szakreferátuma annyira alapos volt, hogy elnyerte Eötvös teljes elismerését; megállapításait mások tudományos utóvizsgálatai mindenben igazolták. Nagynevű tudós professzorai nem méltatlanra pazarolták lángelméjük dús kincseit, mert Réthly Antal fokozatosan kibontakozó életművével egyenrangúvá nőtt fel közéjük. Bizonyosság erre az a nem mindennapi tény, hogy 70 évet töltött el szaktudománya eredményes szolgálatában. Több mint 250 tanulmány vallja őt szerzőjének és önállóan megjelent könyveinek sora is tiszteletet parancsol. Nem lehet itt felsorolunk felsorolni könyveit, de egyet meg kell említenünk, s ez az: „Időjárás események és elemi csapások Magyarországon” című mű. Érdekes adatokban bővelkedő munkájának két testes kötete jelent meg, a harmadik kéziratban várja a napvilágot. A háromkötetes mű anyaga olyan horizontot fog át, amelynek szakszerűen leírt és kritikailag kiértékelt jelenségei már az egyetemes köztörté-

netre, a társadalmi és kulturális jelenségek alakulására is hatással bírtak. — A Magyar Meteorológiai Társaság Réthly Antalban tiszteli megalapítóját (1925), de úttörő ő azon a rögsz úton is, amely a magyar meteorológiai szolgálatot európai élvonalba emelte. Mindezek láttán nem meglepő, hogy Európában Angliától a Szovjetunióig szépszámu tudományos intézmény vallhatta szerencséjének, hogy őt tiszteletbeli tagjának választotta.

3) A Szent István Társulat elnöke. — Kiemelkedő érdemei vannak Réthly Antalnak, mint a Szent István Társulat elnökének is. Előbb már éveken át tagja a Társulatnak, később beválasztják annak igazgatóválasztmányába, és bár tag, majd osztályvezető a volt Szent István Akadémiában is, mégsem a szokásos ranglétrás emelkedés juttatja őt az elnöki székbe, hanem olyan történelmi szituáció, amikor — köznyelvi kifejezéssel élve — ember kellett a gátra e tisztség betöltésénél. Megválasztása és a felkérés az elnökségre olyan években történt, amikor egy katolikus intézményben a vezető helyet betölteni kényes dolog volt, érvényesülési és társadalmi hátrányt jelentett. Ő kockázattól sem riadva vissza a Társulat mellé állt, Czapik Gyula egri érsek, Réthly Antal és Esty Miklós képezte azt a triász, amely a szétesés szélén álló Szent István Társulatot megmentette a további hazai katolikus élet és feladatok számára. Megválasztása 1952-ben történt, azóta, tehát több mint 20 éven át, töltötte be e fontos tiszteket. Mint élete és vállalt munkássága minden mozzanatában, úgy e feladatkörében is a maximumra törekedett. Egybeforrott a Társulat létével, életével. Érdekelte annak legkisebb ügye is. Tudós módra jegyezte megának a Társulat életütemét tükrözö adatokat: a megjelent társulati könyveket és azok íróit, a terbe vett kiadványokat, maga is hatékonyan közreműködve hasznos indításaival. A szellemi szinten túl ugyanúgy figyelt, számba vette és gondjait képezte a Társulat anyagi ügymenete is. Sok időt igénybe vevő tudományos búvárkodása közben is szakított megának mindig időt, hogy mint elnök részt vegyen és vezesse a Társulat igazgatóválasztmányi üléseit. A társulati életben könnyű, sőt örömteljes volt a vele való együttműködés, ez természetes következménye volt kiegyensúlyozott egyéniségének. Kimagasló szellemi értékeivel, elért tudományos eredményeivel soha nem büszkélkedett, a Társulaton belül a legegyszerűbb feladatot betöltő alkalmazottban is a magához hasonló társulati munkatársat látta, egyszerűségével, közvetlenségével mindenkit megnyert, már az érintkezés első pillanatától. — Személye fontos konstruktív tényezője lett — együttműködve a Társulat más vezetőivel — annak a kiegyensúlyozott könyvkiadási tevékenységnek, amely megfontoltan irányította újabb fellendülés felé a katolikus könyvkiadást. — 1974 májusában az Országos Meteorológiai Szolgálat és a Magyar Meteorológiai Társaság együttes díszülésén ünnepelte az akkor 95 éves tudóst. Ugyanakkor a Szent István Társulat évi rendezés közgyűlése a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökének, a Társulat fővédőjének és a Püspöki Kar tagjának jelenlétében, a Társulat örökös díszelőjének választotta őt.

4) Homo Dei. — Ha istenhívő és gyakorlati vallásos életét jellemezni akaróknak, azt legegyszerűbben így fejezhetnénk ki: Homo Dei — Isten embere volt. Istenhívősége nem tételszerűen csak elméleti, hanem gyakorlati. Utolsó éveiben vele együtt élő gyermekei tanúsítják, hogy egyetlen nap sem tért nyugovóra esti ima nélkül. Minden vasárnap és ünnepnap hallgatott szentmisét, hacsak ebben betegség nem akadályozta. Ha tehetette, havonként meggyónt és gyakran járvult az Úr asztalához. Jól mondta valaki róla: Még arcvonásai is elárulták, hogy a Mindenható harmonikus lelkiséggel áldotta meg őt. Ama tudósok szép gárdájához tartozott, akik az emberi társadalom javát és Isten dicsőségét egyformán szolgálták.

Krisztus ajkáról hangzik el Szent Lukács evangéliumában: Putasne veniens Filius hominis inveniet fidem in terra? Véletek-e, hogy amikor eljön az Emberfia, talál hitet itt a földön? (18,8) Hát ebben a testvérünkben, akitől itt most búcsúzunk, Üdvözítőnk megtalálta ezt a számon kért hitet.

A szimbolikán túl, még reális jelentősége is van annak a feltűnő ténynek, hogy Isten kegyelme egészen különösen ott állt mellette a szó szoros értelmében élete első és utolsó perceiben. A keresztség szentségének lélekfehérítő kegyelme már születése napján érintette őt, s azon a korai szombatestén, amikor már csak félórát választották el a földi távozástól, kérésére megjelent kórházi ágyánál szeretett lelkiatyja, s rámosolyogva, feléje intve és áldását véve lépett át nemsokára az örökkévalóságba.

FÉLEGYHÁZY JÓZSEF, alelnök

Tájékoztató

Fővárosunkban 1975 szeptemberében rendezték meg a Nemzetközi Finnugor Kongresszust, mely nemcsak a nyelvek rokonságát bizonyította, hanem — mint Illyés Gyula írja **Hálás köszöntésében** (Megjelent a **Tiszatáj** szeptemberi számában több igen értékes, erre az alkalomra készült tanulmány társaságában) —: „A szomorúan szétszakadt világ minden részéből idejövő nyelvtudósok a szavak rokonságának felmutatásával egy másfajta rokonságnak is a szószólói: a népek, nemzetek eredendő testvériségét hirdeti”.

Fülep Lajos emlékeztet idézi a **Jelenkor** szeptemberi száma. Fülep a század nagy gondolkodói közül való, a Babits Mihályok, Németh Lászlók családjából. Ezt bizonyítja a lapban megjelent három tanulmány is, melyeknek gazdag anyaga és nyitott kérdésel is arra figyelmeztetnek, milyen nagy szükség volna Fülep Lajos írásainak mind teljesebb és hozzáférhetőbb kiadására (arról nem is szólva, hogy hagyatékanak feldolgozása is ugyancsak sürgető feladat).

Mindennapjaink egyik legsúlyosabb, legégetőbb problémájáról, az alkoholizmusról szól Domokos Lajos **Megelőzni, gyógyítani!** című tanulmánya az **Alföld** szeptemberi számában. Ebből is s a forrásul használt szócikkekben is nyilvánvaló, hogy itt valóban társadalmi méretű problémáról van szó. A megoldás módzatain természetesen lehet vitázni (az alkoholt tartalmazó italok árának alapos felemelése, mint megoldás, legalábbis erősen kétséges orvosság. Akik eddig elitták a fizetésüket, ezután is elisszák. Arról nem is szólva, hogy egy ilyen intézkedés milyen érzékenyen sújtaná a nem alkoholistákat is.); s bár kétségkívül hasznos, hogy beszélünk és irunk az alkoholizmusról, de tenni azért jóval többet lehetne ellene.

A Móra Könyvkiadó egyik legnépszerűbb sorozata **A világirodalom gyöngyszemei**. Ez a kitűnően szerkesztett és mindenkor magas művészi és ismeretterjesztő színvonalat képviselő sorozat ezúttal egy meglehetősen gyarító kötettel „gazdagodott”. **Koncert** címmel a zenéről szóló verseket gyűjtötte egybe Cs-

kás István. Enyhén szólva elgondolkodtató, kiket szerepeltet és kiket nem válogatásában. Azt már megszoktuk, hogy Sfk Sándor minden létező antológiából kimarad, kimaradt természetesen ebből is (noha egyik legszebb verse a **Mozart hallgatása közben**). Kimaradt Pí-linszky János is, Rónay György is, Vasadi Péter is, Toldalagi Pál is. De ne folytassuk a sort, mely már így is sokat mondó. Még csak az a kérdés motoszkál bennünk, mit tudhat meg a majdani olvasó e kötet jegyzeteiből. Corelliról, hogy „nagy olasz zeneszerző”, Gluckról, hogy „nagy német zeneszerző”, Prokofjevéről a változatosság kedvéért, hogy „nagy szovjet-orosz zeneszerző”. És „nagy” Szkrjabin is, de nem nagy Webern. Ő viszont „vezéralak”. Magas tájékoztatás, nyilván sok ezer példányban...

Szerkesztőségünkbe beküldött, külföldön megjelent magyar nyelvű kiadványok:

A **Mérleg** ez évi harmadik száma jó néhány időszerű, izgalmas kérdést jár körül. Ha kicsit haloványabbnak érezzük is például Az újra felfedezett Chesterton című tanulmányt, annál izgalmasabbak Hans Rotter fejtegetései (A keresztény nemi erkölcsstan megalapozása) és a Pontos jegyzetek rovatban a Jézus Társaság 32. általános rendi gyűléséhez fűzött kommentárok.

A **Szolgálat** 25. száma a Szentírás, az Eucharisztia, a szenvedés, a szolgálat, a példaadó hősök és Jézus Szíve köré építi tanulmányait. Valamennyi téma fontos ve-zérlő elve kell, hogy legyen a modern kereszténységnek, így természetes, hogy a szám mindegyik tanulmányát jelentős hozzájárulásnak tartjuk a zsinat utáni szellemiség kialakításához. Különösen megkapó az a kis portré, mely Damian Deveustert, a leprások apostolát mutatja be. Az „Egyház szava” című rovatban olvashatjuk a Szentatya szentévi apostoli buzdításának magyar fordítását és üzenetét a hivatások napjára.

A **Szolgálat** 26. száma ugyancsak fontos írásokat közöl, elsősorban a mindig köztünk munkálkodó Lélekről. Különösen elgondolkodtató Nemeshegyi Péternek a Szentlélek az Atya és Fiú közösségében és az egyházban című tanulmánya.

Polyák Ferenc

*Az emberek elmúlnak, a fák sorra kidőlnek.
Tűnődik, mit tehet, hogy itt marassza őket.
Így jár-kei a világban. A kezében szekerce.
Hogy a mulandót mégis maradóbbá teremtsé.*

Rónay György

A VIGILIA GALÉRIÁJA

POLYÁK FERENC

„Szívemhez nőtt a pusztai ember, mint ághoz a virág, vershez a dal. Faragom őket, amint citeráznak, amint elalszanak egy kenyérral a hónuk alatt...” — írja önmagáról a harmincéves matkópusztai faragó, Polyák Ferenc (Forrás, 1970. szeptember—október). Szavai a legegységesebb vallo-más művészetének forrásairól. Valóban nem lehet máshoz hasonlítani faragásait csak a népművészethez, melyben az összefüggések nem bonyolítják, hanem „kimondják” a legegyszerűbb képletet. Ha pedig így van, marad az elemi téma: fa, virág, ember — a mozdulataival. „Mindig is a mozdulat érdekel, ahogyan megelevenedik a száraz anyagban — vallja —, a mozdulat azonban már az enyém. A virág is szirma által lesz »örök«, ha megfaragom. De azt a szirmot már én látom. Magam lelkét teszem bele, miről meggyőződhet más is: csakugyan így van, ez a virág sosem hull le, mert szeretetemből virágzik.”

Ki ez a „pusztai baltás ember”, ahogyan először nevezték vidéki lapjaink? 1945-ben született a Kecskemét környéki Matkópusztán. Ősei földművesek voltak, de akadt köztük pásztor és betyár is. Tehetségét anyai ágról örökölte: kunszállási nagybátyjai cifraságokat, botokat, használati tárgyakat készítettek. A népmese világába apja vezette be esténként, apja, aki „írás-tudó” volt, parasztköltő. Ez az egység kezdettől fogva jelen van Polyák Ferenc naiv művészetében, s a folytonosság, amely Kunszállás vonatkozásában az 1860-as évekig visszavezethető (Csikós Etel, a Jézus-faragó asszony feszületeit a fülöpjakabi búcsúkon az egész környék vásárolta lisztért, zsírért), éppen az ő faragásain érzékelhető napjainkban. Ami mostanában egyedülálló jelenség, hogy ez a fiatalember a magasabb kultúrából (a kecskeméti Piarista Gimnáziumban érettségizett) csak azt szívta magába, ami belefért sajtóságos kategóriájába, a pusztában „kihajtott” őstehetség fogalmi

készletébe világról, emberekről. Elmondta: a pusztától sohasem tudna elszakadni (ott él, földműves, a helyi tsz tagja). A környezetében élő tipikus alakok még a külsőségekben is eltérőek, alapos vizsgálódásokra serkentik őt, és a parasztember belső világára irányítják a figyelmét.

Ahogyan a mondás tartja: a szem a lélek tükré; Polyák is elsősorban a fejet karakterizálja, a többi mozdulatot pedig ehhez igazítja. Szép példa erre *Imádkozó parasztja*, akinek hajlott tartásából nem a szolgai megalázkodás vet árnyat, hanem az értelemmel átjárt hit sugárzik. Párja, az *Olvasó paraszt*, töprengve, gondolkodva fogadja el, amit a könyvbéli sorok rejtenek.

„Van a léleknek egy pontja, ahová semmi sem állítható a hiten kívül” — mondta személyes találkozásunkkor. Ez érzékelhető Krisztus-reliefjeinek, bodzából faragott korpuszainak szemlélésekor.

A való világ úgy árad képzetébe, hogy a népköltészet nyelvének tisztaságával tudja visszaadni fatörzsekből, tuskókból legtöbbször baltával kifaragott szobrain.

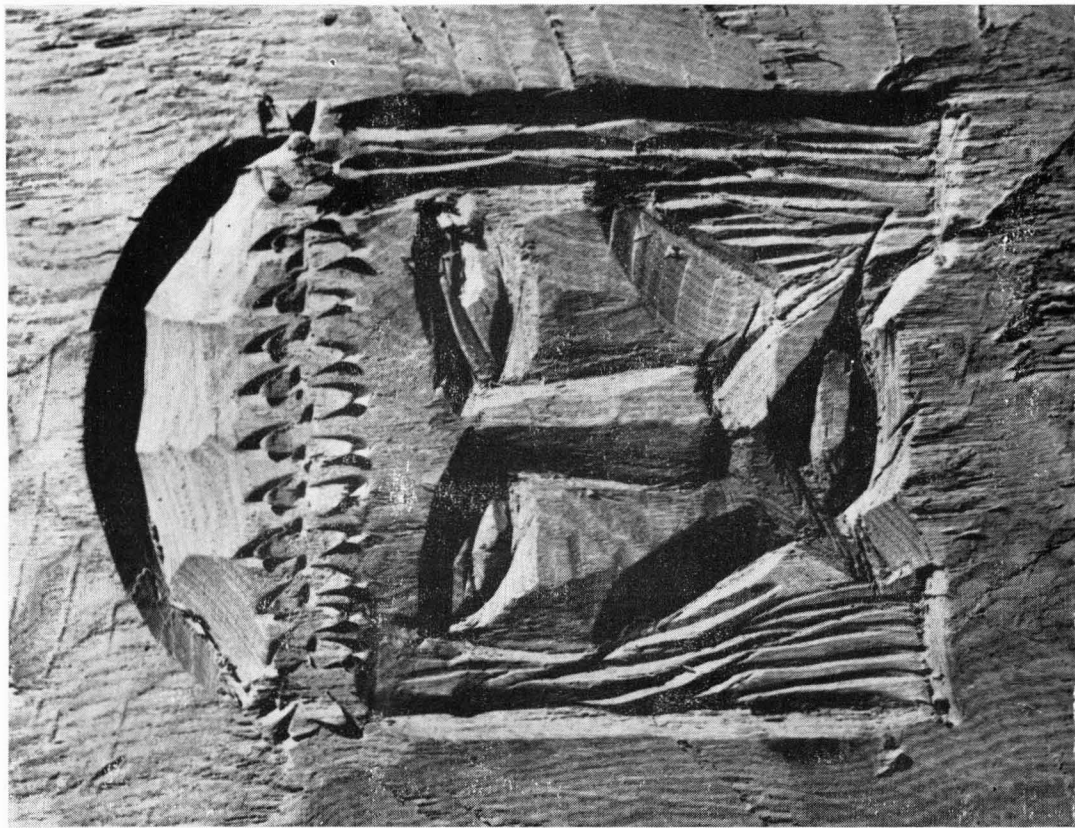
Témája a család (Anya gyermekével, Kisgyerek járnai tanul, Házaspár), pusztai szokások, hagyományok (Disznóölés, A nagygazda tánca, Virtuskodók, Kimmuzsikálás), a történelem (Rákóczi, Kuruc-fej, Orgovány), a liturgia (Balázsolás, amelynek alakjai mintha egy román stílusú templom oszlopfőiről léptek volna le), vagy egy-egy karakterfigura (Öreg fejszés, Sárkány néni, Nagyotmondó János, Citerás Pali bácsi).

Ha „elődjét” keressük, elsősorban a nagytehetségű Homa Jánost említhetjük, a Pusztamizsén 1951-ben meghalt parasztfaragót, sokrétű témájával, ábrázolókézségével. De említhetjük id. Szabó István naiv szobrászt is, alakjainak elevenességével.

Első önálló kiállítása 1968-ban volt Kecskeméten. De láthatta műveit többek között Baja, Debrecen, Szeged, Kalocsa művészetkedvelő közönsége. Munkái eljutottak külföldre is. Szerepelt a Moszkvában, Zágrábban, Rigában rendezett kiállításokon. Tehetségét méltányolva, a Bács-Kiskun Megyei Tanács ösztöndíjjal támogatta.

Munkáinak egy része a Kecskeméten megnyíló Naiv Művészek Múzeumába kerül.

TÓTH SÁNDOR



Polyák Ferenc: Krisztus



Polyák Ferenc: Imádkozó paraszt



Polyák Ferenc: Házaspár

A TÉR VISSZAHÍVÁSA

Valahol messze, lenn a föld alatt, titokzatos paripa nyargal. Hallani a dobogását, néha a nyerítését is, de őt magát nem látjuk meg soha. A lovása messze mögötte fut, de immár a föld fölött. Ezzel a sokat mondó képpel kezdődik *Tóth Judit* nagyon szép kötetének* egyik verse. A képet könnyű értelmeznünk: valóban így viszonylik egymáshoz az ember és emlékezete. Az utóbbi sokkal erősebb, sokkal dinamikusabb, míg az ember inkább passzívan engedi át magát azoknak az élményeknek, melyek időnként felszikkárnak a meghaladott múltból. És *Tóth Judittól* hitelesnek fogadhatjuk el e viszony értelmezését, benne valóban reveláló erővel gyúlnak ki az emlékek, hiszen a sorsa — „két város között”, mint előző kötete címéül írta — szinte kikényszeríti belőle az emlékek és a valóság szintetizálásának kísérletét.

De lehet-e egyáltalán közös nevezőre hozni a kettőt? Megfoghatók-e az emlékek? Tudatosá tehetjük-e őket, parancsolhatunk-e nekik abban az értelemben persze, hogy szabályozzuk jelentkezésüket, és ki is zsákmányoljuk őket, mint egy vers vagy éppen egy álmokból és látomásokból felépülő regény témáját? *A tér visszahívása* mindenestre annak bizonyosága, hogy az emlékekkel is tud gazdálkodni egy olyan művelt, tudatos és fegyelmezett alkotó, mint *Tóth Judit*; belőlük is tud világot írni maga köré. Igaz, ez a „másik világ”, amelyben nem érvényesek a nehézkedés törvényei, amelyben csak elúszó hangok és sejtelmes színek viládoznak, mélységesen, fojtogatóan tragikus. Egy kislányt látunk, valahol az emlékezés küszöbén, az idő peremén. Kislányt, aki ott áll a gangon, és lenéz a rácsok közötti mélybe. Akinek ezek a rácsok hamarosan jóvátehetőenül védődnek bele az arcába, kitorolhatetlenül odaírva a szenvedés jelét. Néha felvillan a pesztonka arca. Egy szénnel fűthető vasalóé, amelyet forgatni kell, hogy jól égjen benne a tűz, s körkörös kígyókat rajzol az alkonyi ezüstbe. A piacé, ahol mindenfélét árulnak, s amelynek partján — mint *Kosztolányi* egyik remek tárcájában — vasárnaponként összefogódzva táncolnak és énekelnek a sváb lányok. Anya is felrebben egy-egy pillanatra. De meg-

fogni nem lehet, mert rögtön láthatatlanná válik a hig levegőben:

Az elmúlás kirakatában
ezüsttel lefödött arc
(fiatal nőé).

Ó az.

S ő ez is.

A most keletkező. A megmaradás jellegéje.

Ez a „most keletkező” mégis más, mint a valóságos. Ábrándokból, sejtelmekből szőtt álmokké. A megmaradásnak valóban csak „jellegéje”. Am ebből is lehet teljeset, a valóság tökéletes illúzióját keltőt építeni:

Aki nem próbálta, nem tudja,
hogy ez az emlékezés
örökös építés, falhúzás, tető-emelés.
Leomló emeletek visszatapasztása,
széthulló szobák visszaakasztása
a tagolatlan házba,
szétszúzó terek
visszaszúrása láthatatlan tengelyükre.

Szívszorító kísérlet. De valóban úgy van, ahogy *Nemes Nagy Ágnes* — akitől *Tóth Judit* sokat tanult indulása idején — írja *Fák* című versében: „Tanulni kell. A téli fákat. / Ahogyan talpig zúzmarások. / Mozdíthatatlan függönyök. / Meg kell tanulni azt a sávot, / hol a kristály már füstölög, / és ködbe úszik át a fa, / akár a test emlékezetbe.” *Tóth Juditnál* azt a pillanatot érhetjük tetten — legalábbis könyve egy részében — amikor a „test emlékezetbe” vált át, amikor a félelmetes és szorító múltra ráhullik az idillinek szánt fény, mely mégsem árasztja a harmónia sugarait, hanem telve van nyugtalan, tépett, zilált vibrálással, önemésztő tétovasággal. Ennek egyik oka nyilvánvalóan az, hogy a költő magára maradt. (Részben magánya ellen védekezik a maga emelte emlékfalakkal is.) Aligha a saját hibájából. „Mert meg nem hallható / semmilyen angyal szava e kazamatában” — írja, s nem kétséges, hogy valóban levegő híján lévő sírkamrában lépdél előre, melyet részben a szeretet hiánya húzott köréje. Elhagyták, akiket „az egyik városban” szeretett. Nem értik meg. Új ideálokat, új mintákat keresnek, új fölfedezettjeik vannak. Amikor évenként visszatér, vágyva keresi a régi szigetet.

A sziget lakosai azonban csak önző ábrándjaikat kergetik, s nem törődnek a tépett tollakkal megtért madárral.

*A tér visszahívása (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975)

Miképp védekezhet az ember — a költő — a magánnyal szemben? Ez a hősi küzdelem is kibomlik Tóth Judit kötetéből. Mert ez valóban harc. A kifejezés szinte mértani pontosságáért és ökonomiájáért, a már-már egzakt pontosságáért, melyet szüktségessé is tesz az a nagyon erős filozófiai töltés, mely líráját jellemzi (és érzésem szerint még pregnánsabbá válhatnék, ha nem magyarázná mindenütt végig a tételt). És harc maga az is, ahogy szeretni próbál. Olvassuk csak el bizonyosságul a kitűnő

Atlanti ünnep néhány szép sorát:

..... evickél a szeretet
tárgyak és dolgok fonadékán,
elmúlás és igyekezet
metszőpontjában hadakozva.

Am aki így megküzd a szeretetért, az igazán tud szeretni. Az valóban képes lehet arra, hogy kezében „rözsával” bevilágítson „a nagyváros éjszakájának sötét aknáiba”. S ahová elér a kicsiny, imbolygó fény, ott lassan ébredezni kezd a remény s olvadni az árvaság jégpáncélja.

SÍKI GÉZA

TILL ARAN SZOBRAI VÁLON

Ürményi József országbíró, a terület hajdani földesura várost álmódott Vál helyére. A Buda és Fiume között megépített Délivásút azonban kilenc kilométerre elkerülte a települést, s Vál az maradt, ami volt: falu. Akkorra azonban már Ürményi József fölépíttette Válban az elképzelt nagyváros lélekszámára méretezett katolikus templomot és a kerek alaprajzú, ugyancsak jelentékeny méretű, klasszicista családi mauzóleumot. A dunántúli helység közelmúltban elhunyt, tisztelt és megbecsült plébánosa, Horváth Kálmán följárta a Hódmezővásárhelyen élő Till Arannak, hogy munkásságát bemutató állandó szobrászati kiállítás rendezésére a váli katolikus templomban és az Ürményi-mauzóleumban.

Till Aran roppant eredeti és szuggesztív egyéniség; személyiségének ereje, sugárzása van. Mit mondanak szobrai önmagukban, magukra hagyatottan, az alkotó személyiségétől megfcsztottan, a váli falak és fák között? Till Aran írja magáról: „Hódmezővásárhelyen születtem 1909-ben. Marinak, beteg nővéremnek mintáztam az első szobrom 1940-ben: hóból. 1955-ben mutatták meg az öntés technikáját, s attól kezdve Marit névnapjára, születésnapjára, karácsonyra mindig szoborral leptem meg. 1963-ban kitudódott, hogy Mari halálos beteg; akkor hat szobor született.” Till Aran tehát nem fiatalon, nem főiskolán, nem akadémián tanulta meg a mesterség szabályait, technikáját, hagyományait. Az ilyen alkotót szokás naiv művésznek, auto-didaktának nevezni. Ez természetesen nem értéktétel, hanem a jellemzés, a megközelítés egyik lehetősége. Till

Aran úgy alkot, hogy a madár dalol. Nincsenek aggályai, esztétikai skrupulusai. Nem rágódik formai, szerkezeti, kompozíciós problémákon. Ha beszél szobrairól, leginkább tartalmi kérdéseket érint. Monumentalitásra törekszik. Nem ismeri a belső elégedetlenséget, az alkotói gátlásokat. Nem fogad el tanácsot. (Veres Péter, amikor a *Három nemzedék* c. regényfolyamát új kiadásra készítette el, így fakadt ki: Nem szóltak a szerkesztőim, azért sok benne a kötőanyag... — De hol volt az a szerkesztő, akire Veres Péter hallgatott volna?) Ha az érték felől közelítünk a naivok alkotásaihoz, akkor általában három alternatívát tapasztalunk: vannak néhányan, az egészen kivételesek (pl. Csontváry), akiknek egész életműve egyenletesen magas színvonalú: zömük — különösen a grafomán költők és regényírók — teljesítménye sohasem éri el a közölhetőség és a nyilvánosság szintjét; s vannak azok a naiv alkotók (talán ez a legjellemzőbb „csoport”), akik változó színvonalon, az értéket a torzóval, az eredményt a kudarcral vegyítve dolgoznak.

Vál nagy lehetőséget és nagy „kísértést” kínált Till Aran számára. A meglevő építészeti adottságok szárnyat adtak a szobrász elképzeléseinek, ugyanakkor a már korábban kialakított s nem egy mai szoborkiállítás funkciójára szánt tér, például a mauzóleum üres sírkamrai végtelenül meg is köztötték a művész kezét. Ebből a ket-tősségből következik a megvalósulás ellentmondásossága: a kiállítás vitathatatlan értékei és azok az egyenetlenségek, amelyek szigorúbb válogatással és egy szélesebb körű konzultációval, építészek, szobrászok, esztéták bevonásával talán elkerülhetők lettek volna.

Nincs idegen anyag a szobrászat számára. Bár egy Várhoz közeli, ugyancsak Fejér megyei példa, az ún. Boryvár szobor-„paradicsoma” erősen megkérdőjelezi a műkö-szobrászat létjogosultságát, mégsem vonhatjuk kétségbe, hogy bármely anyagból (valóban: még hóból is!) szobrot lehet formálni. (Schaár, Erzsébet hungarocellből építette föl utcáját a székesfehérvári kiállításon.) Kérdésebb már, hogy a szobrászatban a méretnek, az arányoknak nincs-e meghatározó szerepe. Azaz: lehet-e, szabad-e eredetileg kisplasztikában és bronzban megfogalmazott gondolatot változatlanul vasbetonba áttenni és monumentálisra növelni? Vegyes érzést vált ki az is, amikor a tartalmi igények elnyomják az esztétikai törvényeket. Till Aran közvetlenül, áttétel, absztrakció nélkül akar érzéseket és gondolatokat kifejezni például a tempolum külső falához illesztett Szent Sebestyén szoborral, de mivel a szerkesztés szabályait nem fogadja el, a kifejezésre szánt gondolat is homályban marad. Ugyancsak erőszakoltnak hat, amikor az Ó- és az Újszövetség ellentétét és párhuzamát két csapat sakk-figurába öltözteti.

Till Aran a kis méretben és a bronzban van igazán otthon (*A keresztút, Crucifixus, Beethoven: IX. szimfónia, A jerikói vak, Meditáció, A vérfolyásos asszony, Búcsú Maritól, Szent Erzsébet* stb.). Legjobb alkotásait mozgalmasság, drámaiság, expresszív stílusjegyek jellemzik. Az expresszionizmussal való rokonsága aligha véletlen: ahogy az expresszionisták voltak a naiv művészetek, a népi faragások, az óceániai maszkok első népszerűítői Európában, úgy minden naiv művészetben nagyon sok expresszív elem fedezhető föl. Till Aran szobrai kiállítások, az alkotó szubjektív reflexióinak a kifejezői, hitének őszinte és meggyőző vallomása. Szobraival mindig véleményt mond valamiről, s ezt a mondandót az esztétikai kérdések elé helyezi, a tartalmat a formai kér-

déseknél fontosabbnak tartja, illetve legsikeresebb alkotásaiban a kettő egyensúlyát valósítja meg. Ha a művészettörténetben rokonát keressük, akkor leginkább a német expresszionisták reprezentatív szobrászára, Ernst Barlachra gondolhatunk, függetlenül attól, hogy Barlach szobrait Till Aran korábban nem ismerte.

Szuggesztív erejű, nyugtalan és izgatott (s műveivel nyugtalanságot és izgatottságot kiváltó) alkotó. Gyorsan, aggálytalanul, problémák nélkül dolgozik. Szentanúi voltunk, amikor a kiállításon is látható Szent Erzsébet szobrát gyurmában jóformán percek alatt megfogalmazta. Mindez nem tesz hozzá, nem is von le semmit a kész alkotásból. Ha a maga megrendülését hiánytalanul át tudja vinni az alkotásba, akkor — függetlenül attól, hogy mennyi idő alatt készült el a szobor — igazán jelentős művet hoz létre. A naturalista kidolgozásra való törekvés (pl. a Horváth Kálmán síremléknél, vagy a keresztút Krisztus-fejeinél) néha megzavarja eredendő szemléletét. Legszebb szobraira a leegyszerűsített formavilág, a gótikus vonalvezetés jellemző. Miért hiánytalan alkotás például a *Meditáció*? Mert dráma, visszafogottság feszül benne. Az élek, a vonalak gótikus íve és az arcnélküli, befelé néző, elmélyedő alak tömege drámai egyensúlyt, a kirobbanás előtti pillanat feszültségét teremti meg.

Az expresszionizmus, mint művészeti stílusirány, a XX. század európai művészetének egyik lezárult korszaka. De az expresszív kifejezőerő — az alkotás formai törvényeinek a tiszteletben tartásával — ma is megtermékenyítője lehet a művészetnek. Till Aran szobrai — párhuzamos külföldi példákkal — ezt bizonyítják.

Ami ma Válon látható, Till Aran eddigi életművét reprezentálja. Az épületek és a környezet lehetőségét adnak, hogy az elkövetkező évek újabb alkotásokkal tegyék teljessé az állandó kiállítást.

T. T.

M e g i n t

*Csak szabadjára kell engednünk a villámokat
hogy előtűnjenek a rózsaszínek és a szürkék
hogy behegedjenek és felszakadjanak a sebek
és hogy megveregethessük saját vállunkat:
megtint sikerült összezavarnunk valamit.*

HÉVIZY KLÁRA

AZ ESZTERGOMI KERESZTÉNY MÚZEUM JUBILÁRIS KIÁLLÍTÁSA

A Simor János bíboros, esztergomi érsek (1813—1891) által megalapított esztergomi érseki képtár száz évvel ezelőtt — 1875 októberében — vált nyilvános gyűjteménnyé. Az évforduló alkalmából — a múzeum három termében — emlékkiállítás nyílt azokból a kiemelkedő értékű képző- és iparművészeti alkotásokból (festmények, faszobrok, Dürer-metszetek, ötvöstárgyak, gobelinek stb.), amelyekkel Simor érsek és a másik nagy műgyűjtő főpap: Ipolyi Arnold besztercebányai, majd nagyváradi püspök gazdagította a Keresztény Múzeumot. A tárlókban elhelyezett kéziratok és egyéb dokumentumok — így Simor latin nyelvű naplójának 1875. október 12-én, a múzeum megnyitás napján kelt bejegyzése, a primás 1887 tavaszán elhangzott (saját szerzeményű magánképtárát az esztergomi főszékesegyháznak ajándékozó) ünnepélyes nyilatkozatának szövege és a Markó művészcsalád egyik tagjával folytatott levelezése — a múzeum fundátorának önzetlenségét, céltudatosságát, műpártolói nagyvonalúságát és agilitását bizonyítják.

A kisiparos családban született Simor János már győri püspök korában (1857—1867) megkezdte egy — főként egyházművészeti jellegű — képzőművészeti gyűjtemény és egy jelentős könyvtár alapjainak lerakását; példa-kepe e tekintetben Vitéz János, a XV. században élt humanista főpap volt. Simort egyaránt érdeklik a festmények, a régi réz- és fametszetek, az illuminált kódexek és a tudományos könyvek, s amikor 1867 elején kinevezik esztergomi érsekké, már nyolcvan festményt s könyvet és grafikai lapok sokaságát viszi magával Győrből Esztergomba.

Műpártolói tevékenysége esztergomi érseki működése (1867—1891) idején bontakozik ki igazában. Sorra szerzi meg a középkori magyar képzőművészet remekait (Kolozsvári Tamás és M. S. mester munkái, a „Jánosréti mester” oltártáblái, egy garamszentbenedeki festő 1510-ből való „Vir dolorum és a donátor” című táblaképe stb.), a korai itáliai festészet számos becses alkotását (Andrea di Bartolo: „Joachim elhagyja a várost”, Pesellino: „Tengelicés Madonna”, Marco Palmezzano: „Szt. Sebestyén”, Giampietrino: „Madonna a Gyermekekkel” stb.) és a XIX.

századi magyar festők műveit (id. Markó Károly: „Tájkép szivárvánnyal”, Szentgyörgyi János: „Virágcsendélet fehér háziyúllal”, Bernwallner József: „Fiatal nő mellképe”, Ligeti Antal: „Betlehem” stb.).

Simor János az 1870-es évek elején elhatározta, hogy gyűjteményét hozzáférhetővé teszi a nagyközönség számára. A képtár megnyitását 1875 tavaszára tervezték, a munkálatok elhúzódása miatt azonban a múzeumot — amelyek anyagá kezdetben kétszázhat festményből állott — csak fél évvel később: 1875. október 12-én adták át a nyilvánosságnak. Simor János gyűjteménye — az alapító kívánsága értelmében — 1887-től viseli a „Keresztény Múzeum” nevet; korábbi — 1875 és 1887 közötti — elnevezése „Érseki Képtár” vagy „Hercegprimási Ké- és Metszettár” volt.

Simor János kardinális mellett Ipolyi Arnold püspök (1823—1886), a múlt század nagy magyar tudósa tette a legtöbbet az esztergomi Keresztény Múzeumért. Ipolyi szakszerűen, nagy kvalitáserzéssel és buzgón gyűjtött. Az ő hagyatékából került az esztergomi múzeumba több XV—XVI. századi flamand és francia gobelin, Giovanni di Bartolomeo Cristiani trecento-mester „Krisztus létrán a keresztre megy” című kompozíciója és egy ismeretlen magyar barokk festő — kártyázó emberalakokat ábrázoló — életképe a XVIII. század utolsó negyedéből. A múzeum állományát utóbb a San Marco hercegi család, Csernoch és Serédi hercegprimások s más adományozók is gyarapították. Az elmúlt esztendőben Back Károly és Kassák Lajosné ajándékozott egy-egy magas minőségű műtárgyat a Keresztény Múzeumnak.

A centenáris tárlat megnyitó ünnepségén — amelyre 1975. október 15-én került sor — dr. Lékai László püspök, az esztergomi egyházmegye apostoli kormányzója üdvözölte a megjelenteket, majd magvas jellemzést nyújtott Simor Jánosról, a nagy főpapról, az I. vatikáni zsinat egyik vezető egyéniségéről, a Simor-könyvtár létrehozójáról, az esztergomi Primási Palota építettségéről, egyházmegyeje papjainak és híveinek atyjáról s az áldozatkész mecénásról. „Simor primás nevét — sok egyéb alkotása mellett — az európai hírű Keresztény Múzeum, Magyarország egyik leggazdagabb képzőművészeti gyűjteménye hirdeti a legerőteljesebben” — mondotta befejezésül Lékai

kai László püspök. Az apostoli kormányzó szavai után dr. Várkonyi Imre prépost, kanonok, az Actio Catholica és az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ igazgatója mondott megnyitó beszédet. Dr. Várkonyi Imre tisztelettel emlékezett meg azokról a főpapokról, papokról és hívekről, akik az elmúlt évszázadokban — anyagi erőforrásaitak nemcsak cél érdekében vetve latba — felkarolták a magyar kultúra ügyét. „Amikor most ezt a kiállítást — az alapítóra: Simor János érsekre emlékezve — megnyitottnak nyilvánítom, tetszem ezt abban a reményben, hogy a Keresztény Múzeum — a tulajdonát képező sok-sok műkinccsel — még sokszor fog hozzájárulni a magyar nép gyönyörködtetéséhez, szellemi-lelki javainak gyarapításához” — fejezte be

megnyitó szavait dr. Várkonyi Imre prépost.

Az 1976 végéig nyitva lévő kiállítást — amelyen főhelyen látható a Simor által 1884-ben Kölnben vásárolt s az idei kölni „Monumenta Annonis” című tárlaton a külföldi szakemberekre oly mély benyomást gyakorolt „Mária Magdolna” című faszobor (név szerint nem ismert német mester műve a XII. század utolsó harmadából) — Mucsi András művészettörténész, az esztergomi Keresztény Múzeum tudományos munkatársa rendezte. A tárlat szép nyomdai kiállítású katalógusa Lékai László püspök Simor bíboros alakját felidéző sorait, Mucsi András tömör tanulmányát és több mint negyven mű illusztrációját tartalmazza.

D. I.

RÉGI UDVAROK ZENÉJE

Kitűnő zenetudósaink — elsősorban Kodály volt közvetlen munkatársainak — erőfeszítése mellett a Hanglemezgyártó Vállalatnak is nagy része van abban, hogy lassan kezd kibontakozni zenei múltunk, s ha a magyarság legsajátosabb zenei hagyománya még nem is áll előttünk teljes egészében, azt már jórészt sejtjük, hogy az egyes századokban milyen volt az a zenei környezet, melyből folyondárként bukkant a felszínre egyszer-egyszer a legsajátosabb magyar zene. Abban a kitűnő gyűjteményben, mely a Music life in old Hungary címet viseli — a magyar sznobizmus szép megnyilvánulásaként; mintha bármi szégyellnivaló volna azon, hogy mindezt a mi nyelvünkön is el lehet mondani, és rá lehet írni a dobozra, még akkor is, ha netán lemezek vannak benne —, Thomas Stoltzer és Willaert neve mellett egyszer csak fölbukkan Tinódi Lantos Sebestyéné. A hallgató miközben ezt az európai szívdobbanású, de jellegzetesen hazai témájú és eszmeiségű zenét hallgatja, szorongva gondol arra, vajon milyen értékek lappanghatnak még, melyeket maguk alá temettek a századok, vagy — és ez a rosszabbik és csüggesztőbb változat — mi tűnt el végleg az idő süllyesztőjében? Mert a „régí udvarokban” nemcsak híven igyekeztek megismerni az európai zenei irányzatokat, hanem szívesen játszogatták a kisebb mesterek nem túlságosan kiemelkedő műveit is, nem sokat törődve azzal a

valósággal, melyet a magyar sors, a magyar történelmi helyzet kínált. Le néztek, megvetették jobbágyaikat, kinevették a szegényembereket, akik török és tatár elől menekülve, bujdoskolván, meghúzza magukat éji nádasokban és járhatatlan mocsarakban, időnként azért elbeszélgettek egymással, mint Ady kurucái, s a tűz mellett néha felhangzottak búsongó, siralmas énekeik, melyeknek egy-egy kottáját megkimélte a pusztítás, némelyiküket pedig újra életre keltette a Bartók és Kodály nyomán ismét felvirágzó gyűjtőmunka.

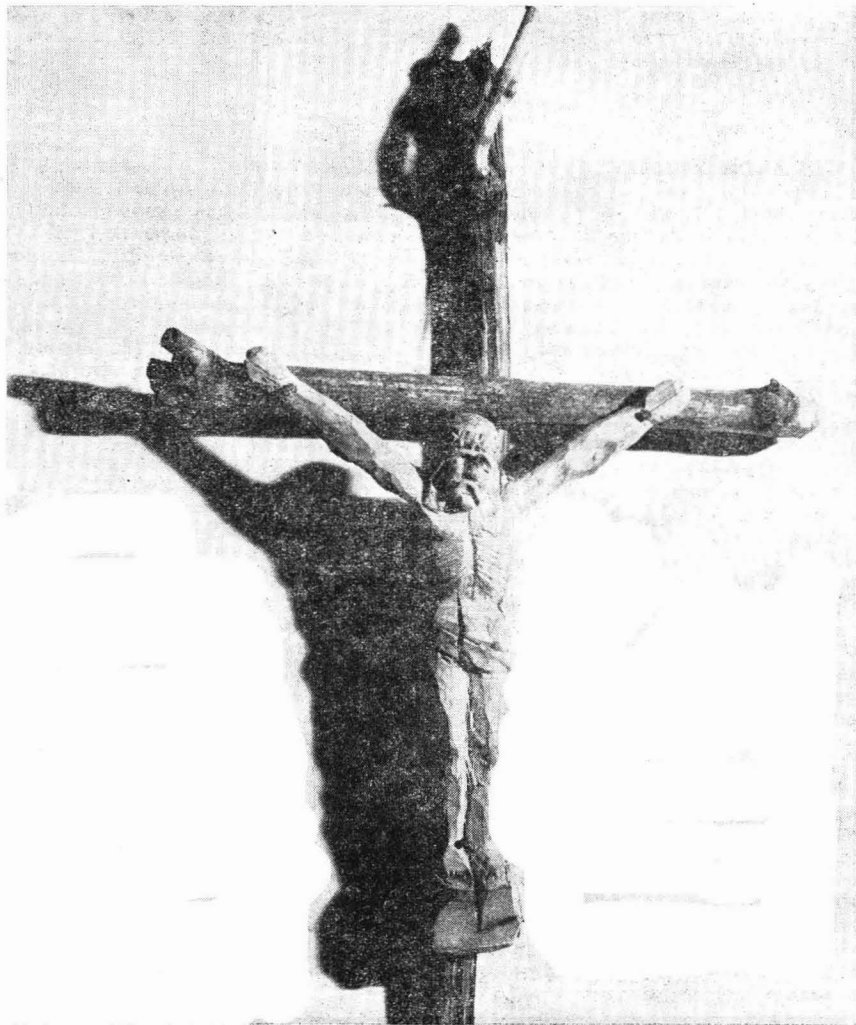
A régi udvarokba nem feltétlenül hatolt be a történelmi valóság, s az itt előknek, lakóknak módjuk volt megőrizni és alakítani egy arisztokratikus zenei ideált, melynek voltak ugyan olyan nosztalgikus felhangjai is, mint Tinódi históriás énekei vagy az ismeretlen szerzők fájdalmas jajszavai, végeredményben azonban külföldi mintákhoz igazodott, de azok között sem az igazán klasszikus értékekhez. Nem véletlen, hogy a magyarországi udvari zene csak akkor emelkedik igazán magasra, s a főuraknak csak akkor lett fontos, hogy az ő udvarukban jó zene szóljon, amikor az Eszterházyak szolgálatában álló Joseph Haydn világhírre tett szert, s hazánk közelébe vonzott számtalan jelentős tehetséget. A háború sosem kedvez a Műzsáknak. Így hát, ha a viharos évszázadok során a rövid életű békés időszakokban meg is fordult hazánkban egy-egy világhírű mester — elsősorban természetesen Mátyas Király korában —, hamarosan hátat fordított a véres

országnak és másutt kamatoztatta tehetségét. A városok, melyekben a nyugati polgárság zenei központokat teremtett, s amelyekben öntudatosan őrizte hagyományait, nálunk jóformán elnéptelenedtek (amikor pl. a hajdan virágzó Budavára felszabadult a török iga alól, összesen 616 lakosa volt), vagy végvárakká alakultak (mint Győr, amely Bécs előtt az utolsó bástya szerepét töltötte be hosszú évtizedekig).

Igy aztán nem túlzás azt mondani, hogy a Régi udvarok zenéje kicsit a magyar történelemnek is tükrö, évszázados nemzeti szerencsétlenségünknek is hű dokumentuma. Hogy azzá válha-

tott, azért elsősorban a szerkesztőt, Darvas Gábort illeti feltétel nélküli elismerés. De kitűnőek az előadók is (legfeljebb azt lehetett volna meggondolni, hogy a különben pontosan és szépen muzsikáló bécsi Musica Antiqua helyett nem találhattak volna-e hasonló magyar zenei társaságot a lemez munkatársai), különösen az énekes szolisták (akik között reveláló erővel cseng fel ismét Réti József hangja), a Schola Hungarica férfikara (karigazgató: Dobszay László) és Lehotka Gábor (Hungaroton SLPX 11491—93).

R. L.



Polyák Ferenc: Bodzafa-Krisztus

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 11,80 US dollars

S O M M A I R E

Notre numéro est consacré à l'Eglise en tant que communauté. Dans son étude *La Foi et la vie de l'Eglise primitive*, l'abbé László Gyürki mettant à contribution les Actes des Apôtres ainsi que les épîtres du Nouveau Testament, présente la communauté de l'Eglise primitive dans sa vie interne et dans ses structures et fait connaître son activité missionnaire. — Miklós Blanckenstein étudie *les régulateurs de la vie économique, sociale et religieuse de l'Eglise primitive*. — Dans son étude, Konrád Szántó passe en revue *les principaux courants d'idée ayant marqué l'histoire de l'Eglise*, les bases idéologiques de l'esprit de domination de la papauté et en procédant à l'analyse de ces idéologies, il démontre ce qui fait proprement leur nature. — Dans l'essai *L'Eglise et l'avenir* dû au Professeur Tamás Nyíri, nous retenons le passage qui suit: „Les chrétiens des premiers siècles attendaient le Royaume de Dieu pour un avenir tout proche et dans la perspective de cette imminence, les questions sociales n'avaient plus aucun intérêt pour eux. Cependant, aujourd'hui une pareille attitude de désintéressement mettrait obstacle à ce que, par l'amour de Jésus, le Royaume de Dieu ne vienne vers les victimes des discriminations de toutes sortes, vers les pécheurs, les pauvres, les désespérés. Le temps n'est plus à l'attente passive de la fin du monde où se complaisaient les premiers chrétiens, mais en instaurant dans la société la justice et l'amour proclamés par Jésus, nous sommes appelés à aplanir les sentiers du Royaume qui, dans sa manifestation dernière, sera offert par Dieu. Jésus réclame la conversion de l'homme, la transformation radicale de sa vie, cette dernière étant la condition préalable au triomphe final du Royaume. Dès lors, la question se pose, à savoir si ce plan d'opération s'avère juste. Est-il en effet propre à améliorer les relations humaines, à préparer le monde à l'accomplissement ultime? Nous ne saurions le dire comme nous n'en avons pas fait véritablement l'épreuve. La transformation de l'individu ou bien l'instauration de nouvelles structures sociales? charité servante ou combat pour la justice? une morale à l'échelle de l'individu ou à celle de la société? relation avec Dieu et avec le prochain ou développement des rapports sociaux? réforme ou révolution? A la lumière de l'Evangile, ce ne sont là des alternatives qu'en apparence. Nous sommes tenus à faire l'un sans omettre l'autre. Pour Jésus, la révolution, loin d'aller trop loin, va très peu loin. Pour opérer un véritable changement dans les relations humaines, nous devons nous confier à l'amour de Dieu et en conséquence, prendre tout le risque que comporte l'amour de l'homme.”

Le lecteur pourra lire en hongrois une première partie du journal de *Teilhard de Chardin*.

Notre revue a mené, cette année aussi, une enquête parmi les représentants éminents de la vie intellectuelle, ecclésiastique et artistique hongroise: théologiens, historiens, philosophes, musiciens, écrivains, artistes et acteurs, les interviewant sur la question: „*Pourquoi suis-je ou ne suis-je pas chrétien?*” Quels sont ceux qui se confessent aujourd'hui chrétiens? Et ceux qui ne croient pas au Christ, pour quelle raison ne peuvent-ils pas croire en Lui? En posant cette question, le comité de rédaction de notre revue était désireux de savoir si le terme „chrétien” avait subi (ou subit) de nos jours quelque changement, si sa signification s'est élargie de nouveaux éléments. En d'autres termes, si l'homme d'aujourd'hui pour qui le christianisme se réduit essentiellement à une attitude morale, à la mise en pratique du message d'amour de l'Evangile dans les relations humaines, y associe aussi l'idée de la tâche missionnaire de l'Eglise à l'échelle de l'humanité entière. Les réponses que les personnalités interviewées ont données à la question de VIGILIA ont été formulées dans l'esprit du dialogue. Ayant la valeur de témoignages personnels, ils sont riches en enseignements et facilitent une meilleure compréhension entre croyants et non-croyants.

I N H A L T

Unsere Nummer befasst sich mit der Frage der Kirche als Gemeinschaft. László Gyürki: *Glaube und Leben der Urkirche*: aufgrund der Apostelgeschichte und der apostolischen Briefe untersucht der Autor das innere Leben, die Missionstätigkeit der Urkirche, sowie die Leitung und Organisation dieser Urgemeinschaften. — Miklós Blanckenstein schreibt über *die Regelungen die das wirtschaftliche, soziale und religiöse Leben der urchristlichen Gemeinschaft bestimmen*. — Konrád Szántó: *Die Machtideologie im Leben der Kirche*. In seinem Artikel gibt der Autor einen Überblick über die Geschichte der welt-herrschaftlichen Bestrebungen des Papsttums und aufgrund der Analyse von verschiedenen und auf die Geschichte der Kirche Einfluss ausübenden Ideologien versucht er die Natur der grossen geschichtlichen Ideologien zu bestimmen. — Tamás Nyíri: *Die Kirche und die Zukunft*. In seinem Essay schreibt der Autor unter anderen: Das frühe Christentum erwartete in nächster Zukunft das Reich Gottes und eben deswegen befasste es sich nicht mit gesellschaftlichen Fragen. Wer aber heute so denkt, der verhindert es, dass die Liebe Jesus das Gottes Reich zu den Diskriminierten, zu den Sündern und Hoffnungslosen hinführt. Der Christ unseres Zeitalters kann die gesellschaftlichen Probleme nicht umgehen, er kann nicht mit den Händen im Schoß das eskathologische Reich erwarten, wo sich alles von sich selbst zum Guten wendet. Der heutige Gläubige wird eben durch seine Verpflichtung dem Reich Gottes gegenüber zur Steigerung der konkreten und greifbaren Wahrheit und Liebe angeregt. Wenigstens seit dem die urchristliche Weltende-Erwartung verblasste, bedeutet die Durchsetzung der von Jesus verkündeten Wahrheit und Liebe innerhalb der Gesellschaftsordnung eine Vorbereitung des Kommens des Gottes Reiches — wenn auch die Erfüllung eine Gabe Gottes ist. Jesus drängt zur Bekehrung, zu einer radikalen Umgestaltung des menschlichen Lebens, davon erwartet er den durchschlagenden Sieg des Reiches. Nun stellt sich die Frage: ist dieser strategische Plan richtig? Ist er wirklich geeignet zur Verbesserung der menschlichen Kontakte und zur Umwandlung der Welt noch bevor das Ende kommt? Wir wissen es nicht, weil wir es nie mit ganzem Herz und ganzer Seele versucht haben. Umwandlung der einzelnen Person oder Neugestaltung der gesellschaftlichen Verhältnisse; dienende Barmherzigkeit oder Kampf um die Gerechtigkeit; persönliche oder gesellschaftliche Ethik; Entwicklung der Verbindungen mit Gott und mit dem Nächsten oder die der sozialen Kontakte; Reform oder Revolution, sind im Lichte des Evangeliums keine richtigen Alternativen. Die einen müssen wir tun, die anderen dürfen wir nicht versäumen. Jesus haltet die Revolution nicht für zuviel, sondern eher für zu wenig. Seiner Meinung nach ändern sich die menschlichen Verhältnisse und Kontakte nur dann radikal, wenn wir in Gottes Menschenliebe vertrauen und deswegen alle Risiken annehmen mit der die Liebe des Menschen verbunden ist. — Erster Teil der Publikationsserie von Teilhard de Chardins Werk betitelt: *Mein Weltall*.

Vigilia richtete auch dieses Jahr eine Rundfrage an namhafte Persönlichkeiten des ungarischen Geistes-, Kirchen- und Kunstlebens die wie folgt lautete: *Warum bin ich, bzw. bin ich nicht Christ?* Die Redaktion beschäftigte die Frage, ob die Deutung des Wortes Christ sich in unserem Zeitalter änderte bzw. ob sie nicht ändert, ob ihr Gehalt breiter und reicher geworden ist? Wer haltet sich heute für einen Christen, bzw. warum haben diejenige die an Christus nicht glauben diese negative Einstellung. Es ist eine ziemlich verbreitete Ansicht, dass das Christ-Sein vor allem eine moralische Haltungsweise bedeutet, die Verwirklichung der Liebes-Lehre der Evangelien unter den Menschen. Dazu kommt das Christentum als universale Berufung. Namhafte ungarische Theologen, Geschichtswissenschaftler, Philosophen, Komponisten, Schriftsteller, Künstler und Schauspieler antworteten mit persönlichen Erklärungen auf die Rundfrage der Vigilia. Diese im Zeichen des Dialogs konzipierten lehrreichen Erklärungen werden zu einer weiteren Vertiefung des gegenseitigen Kennenlernens zwischen Gläubigen und Nichtgläubigen beitragen, und wir hoffen, dass sie jeden denkenden Menschen bereichern werden.

Im Literaturteil Gedichte von Ferenc Fáy, György Rónay, Péter Vasadi und Klára Hévízy. In der Galerie der Vigilia präsentiert Sándor Tóth den Holzschnitzer und Bildhauer Ferenc Polyák.

Tájékoztató

Most, amikor különböző fórumokon megkezdődött az új tantervek vitája, sőt a **Látóhatár** szeptemberi száma már azokat a tanulmányokat gyűjti egybe e tárgykörből, melyek az ezredforduló tanterveivel foglalkoznak (sajnos majdnem mindegyik tervezetnek közös vonása, hogy alig-alig szentelnek időt és érdeklődést a vallásos hagyományok ismertetésére, aminek eredményeképpen a fiatalok bizonyos vonatkozásban szükségyszerűen műveletlenek lesznek és érintetlenül szemlélik majd a világ művészetének nagy alkotásait), megkülönböztetett érdeklődéssel vesszünk kezünkbe egy olyan gyűjteményt, mint a **Magunk szemével**, melyben válogatást olvashatunk az elmúlt harminc esztendő magyar lírájából. A gyűjtést a Szász Ferenc Iparcikk Kereskedelmi Szakmunkásképző Iskola tanulóival végezték évről évre, s most kötetted Dr. Gyórfy Miklós szerkesztette, tájékoztató előszót pedig Dr. Gyórfiványi Sándor igazgató írt hozzá. A maga nemében páratlanul értékes vállalkozás. Folytatása annak, amit a világháború előtt Vajthó László és tanítványai kezdeményeztek, s amit más vonatkozásban Debrecenben végeztek Kardos Pál tanítványai. Ezek a fiatalok azonban, akik a „maguk szemével” válogattak a versek között, nem a régmúlt irodalmának forrásértékű anyagát igyekeztek összegyűjteni és hozzáférhetővé tenni, hanem a maguk ízlésének lenyomatát tették az olvasó elé. Elő, mozgó, végérvényesen még nem értékelt, csak a kritika által sokszor alighanem egyoldalúan behatárolt anyagból válogattak, s a legnagyobb elismerés hangján mondhatjuk — nyilván tanáraik dicséretére is —: kitűnően. Ebből a vékony kis kötetből (melynek ízléses fedőlapját Karádi György szakmunkástanuló készítette) valóban felsejlik az a gazdag lírai vegetáció, mely az utóbbi harminc esztendőt jellemezte. Rendkívül figyelemre méltó adat: a gyűjtésben rendszerint a tanulóifjúság negyed része vett részt, de előfordult olyan osztály is, amelyben több mint háromnegyed volt a részvételi arány. Manapság sokat beszélünk az olvasóvá nevelésről. Ezt valahogy így kellene kezdeni az iskolákban, ahogy itt elkezdtek.

A szerző második, bővített kiadásában jelent meg **Hajdók János** Kigyó és galamb c. versgyűjteménye, mely a költő életének java termését tartalmazza. Megrendelhető a szerző lakáscímén: 1088 Vas utca 18.

A vers barátainak ajánljuk **Szabó Magda: Szilfán halat** című gyűjteményét. Az írónő költőként kezdte pályáját, mint az Újhold körének tagja. Versei ugyanazt a tétova magányérzést, az egyetemes összefüggésekre is figyelő általánosítani tudást tükrözik, mint

a lap legtöbb lírikusának költeményei. Kár, hogy 1958 körül, épp a megtalált idill pillanataiban szakított a költészettel.

A **Gondolat Könyvkiadó** újdonságai közül kiemelkedik **Werner Heisenbergnek A rész és az egész** c. könyve, tulajdonképpen egy beszélgetés-sorozat a világhírű atomfizikus tudományos, filozófiai, vallási és társadalmi nézeteiről, tételődéseiről. Nagy szellemi élményt jelent betekinteni a természettudomány és a vallás viszonyáról, a metafizika kérdéseiről, valamint az egyén cselekvési lehetőségeiről szóló vitákba, melyeknek olyan rendkívüli résztvevői voltak, mint Einstein, Niels Bohr, Erwin Schrödinger, Enrico Fermi és Weizsäcker. — **Edward T. Hall** antropológus kötete, a **Rejtett dimenziók** az ember távolság-tartásával, tér-érzékelésével, személyes mozgásterének koronként, szokásonként és kontinensenként változó nagyságával foglalkozik s ennek a művészetre, szociológiára, etnikára és pszichológiára tett hatásait vizsgálja az olvasóközönség számára felfedezészámba menően. — **Serge Lifar**, aki maga is a Gyagilev vezette híres orosz balett-társulat tagja volt, megírta **Gyagilev** élettörténetét. Sok tekintetben új megvilágításba helyezi a kiváló szervező és művészetrajongó munkásságát, kapcsolatát a kor máig utolérhetetlen tancosával, Nizsinszkijjal és kiigazítja Pulszky Romolának a 30-as években a Nyugat kiadásában megjelent könyve tévedéseit. — **Román József Matisse**-esszéje a **Kiadó Szemtől szemben** sorozatában látott napvilágot. A századunk egyik jelentős festőművészeének, stílusforradalmárának életművét ismertető tanulmány rangos, hézagpótló munka. Külön tereket szentel a Mester hitről vallott nézeteinek és a venec-i kápolna születésének, melyet a festő élete koronájának tartott. — **Donald O. Hebb** műve, **A pszichológia alapfogalmai** népszerűen magyarázva, szinte kézenfogva vezeti be olvasóját a pszichológia máig homályos világába. Ritka előnye, hogy mindent a gyakorlat oldaláról igyekszik bemutatni, példákkal illusztrálni, s ezáltal valószínűleg segítőkésze válik a pszichológia iránt érdeklődőknek.

Szerkesztőségünkhez beküldött, külföldön megjelent magyar nyelvű kiadványok:

Két jelentős új könyvvel gazdagodott a Rómában megjelenő **Teológiai Kiskönyvtár** sorozat. **Horváth Tibor** művének címe: **A kinyilatkoztatás teológiája**, **Nemeshegyi Péter** pedig **Az eukarisztia** címmel írt kitűnően tájékoztató összefoglalást. Mindkettő modern szellemben a hit és a kritikus szemlélet szerencsés ötvözetében tárgyalja a korántsem egyszerű tudományos kérdéseket. Különös érdemük, hogy szaktudományos voltak világos, sokszor áttetsző, szép nyelvi köntösben valósul meg.

Teológusok az egyházzól

Nyíri Tamás, Gyürki László,
Szántó Konrád és Blancken-
stein Miklós tanulmányai

Miért vagyok — nem va- gyok kereszt(tyén)tény?

Válaszolnak:

**Bády Ferenc, Bellér Béla,
Damjanovics Pál, Dienes Valéria,
Fabiny Tibor, Faragó Vilmos,
Farkas Ferenc, Féja Géza, Gera
Zoltán, Keresztury Dezső,
Kolozsvári Grandpierre Emil,
Kovács Margit, Latinovits Zoltán,
Mándy Iván, Molnár Antal,
Passuth László, Pernye András,
Szentkuthy Miklós, Toldalagi Pál,
Tomka Ferenc, Tordai Zádor,
Török István, Turay Alfréd,
Vályi Nagy Ervin**

Teilhard de Chardin:

Világmindenségem

Fáy Ferenc, Rónay György,
Hévizy Klára és Vasadi Péter
versei

Félegyházy József:

Búcsú Réthly Antaltól

Műmelléklet

Polyák Ferenc faszobrai
(Tóth Sándor)



Polyák Ferenc: Olvasó paraszt

KRITIKA

**Tóth Judit verseskötete (Siki Géza),
Az esztergomi Keresztény Múzeum jubiláris
kiállítása (D. I.), Till Aran szobrai Válon
(T. T.), Régi udvarok zenéje (R. L.),
Tájékoztató**